

ISSN 2312-2781
ICV 2017:39.58
ICDS 2018:4.3

ОСОБЛИВА ДИТИНА:

навчання і виховання

НАУКОВИЙ, НАВЧАЛЬНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (118) КВІТЕНЬ–ТРАВЕНЬ–ЧЕРВЕНЬ 2025
ВИХОДИТЬ ЧОТИРИ РАЗИ НА РІК

Схвалено вченою радою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України
(протокол № 7 від 22.05.2025 р.)

Заснований у 1995 р. З 1996 р. по 2012 р. видавався під назвою «Дефектологія»; з 2013 р. – «Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання»;

з 2014 р. видається під назвою «Особлива дитина: навчання і виховання» («Exceptional Child: Teaching and Upbringing») Свідोцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія: КВ № 25085-15025 ІПР від 31.12.2021

ЗАСНОВНИК

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України

Внесено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»: у галузі педагогічних наук (016 – Спеціальна освіта) (Наказ Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р.); у галузі психологічних наук (053 – Психологія) (Наказ МОН України № 920 від 26.06.2024 р.)

Видання індексується: EBSCO Education Source,
Index Copernicus (ICV 2017:39.58), MIAR (ICDS 2018:4.3), Google scholar,
«Україніка наукова» (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9

Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України тел.: (044) 440-42-92

Матеріали для публікації надсилати: csnukr@ispukr.org.ua

Інформація для авторів, рецензентів, повідомлення, хроніки, події, коментарі на сайті журналу: <http://ojs.csnukr.in.ua/>

© Усі права захищено. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – як електронними, так і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис або комп'ютерне архівування, без письмового дозволу Інституту. За достовірність фактів, дат, назв і правильність цитування відповідають автори. Редакція зберігає за собою право рецензування, редактування та скорочення статей без згоди автора, може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи поглядів автора. Рукописи не повертаються.

© «Особлива дитина: навчання і виховання», 2025

ISSN 2312-2781
ICV 2017:39.58
ICDS 2018:4.3

EXCEPTIONAL CHILD:

teaching and upbringing

The Journal publishes reports of research and scholarly reviews on improving education and services for children with disabilities

№ 2 (118) APRIL–MAY–JUNE 2025
PUBLISHED 4 TIMES A YEAR

SUBSCRIPTION INDEX 68835

Founded in 1995, published since 1996.

Previous titles of the Journal: 1996 – 2012: «Defektolohiia»; 2013: «Defektolohiia. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia»;
since 2014: «Exceptional child: teaching and upbringing»

Certificate of State registration of a print medium KB № 25085-15025 ПП, 31.12.2021

FOUNDER OF THE JOURNAL

Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

**Entered into the List of scientific professional publications of category «B» of Ukraine: in the field of pedagogical sciences (016 - Special education) (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 894 dated 10.10.2022);
in the field of psychological sciences (053 – Psychology)
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 920 dated 26.06.2024)**

The Journal is indexed by: EBSCO Education Source, Index Copernicus (ICV 2017:39.58), MIAR (ICDS 2018:4.3),
Google scholar, Ukrainika scientific (Vernadsky National Library of Ukraine)

EDITORS' OFFICE

Address: 9, Berlynskogo Str., Kyiv, 04060, Ukraine Tel.: +38 (044) 440-42-92

Please, email your submissions for publication at csnukr@ispukr.org.ua. <http://ojs.csnukr.in.ua/>

© All rights reserved. No part, element, idea or layout of this publication may be copied or reproduced in any form and by any means, whether electronic or photomechanical, e. g. by photocopying, recording, or including in computer archives, without a prior written consent of the Institute

The authors are responsible for the accuracy of facts, dates, names and correct citations.

The editorial office reserves the right to edit and reduce the length of submissions without authors' consent.

It may also publish papers for the purposes of discussion, without sharing the views of the author.

The editorial office does not return the manuscripts

© «Exceptional child: teaching and upbringing», 2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Засенко В. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, радник директора, почесний директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (Україна)

Заступник головного редактора

Прохоренко Л. І., доктор психологічних наук, професор, директор, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Члени редакційної колегії

Ванчова А., доктор педагогічних наук, професор, директор, Інститут спеціальної педагогіки, факультет освіти, Університет імені Яна Коменського (Словаччина)

Гарчарікова Т., кандидат педагогічних наук, Інститут спеціальної педагогіки, факультет освіти, Університет імені Яна Коменського (Словаччина)

Данілавичюте Е. А., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Душка А. Л., доктор психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Клопота Є. А., доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, Запорізький національний університет (Україна)

Кобильченко В. В., доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Кульбіда С. В., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Луньов В. Є., кандидат психологічних наук, доцент, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (Україна)

Мамічева О. В., доктор психологічних наук, професор, Донбаський державний педагогічний університет (Україна)

Омельченко І.М., доктор психологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Україна)

Панок В. Г., член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України (Україна)

Супрун М. О., доктор педагогічних наук, професор, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського (Україна)

Відповідальний секретар

Рапіна Л. А. – науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

EDITORIAL BOARD

Managing Editor

Vyacheslav Zasenko, D.Sc. (Education), Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (NAES of Ukraine), the Adviser of the Director and the Honorary of the Director of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Co-Editors

Lesia Prokhorenko, D.Sc. (psychology), Professor, the Director of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

CONSULTING EDITORS

Alica Vancova, Doctor of pedagogical sciences, Professor, Director of Institute of Special pedagogy, Faculty of Education, Comenius University (Slovakia)

Elyana Danilavichiutė, PhD (Education), Senior researcher, Head of department of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Alla Dushka, D.Sc. (Psychology), Associate Professor, Leading researcher of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Terézia Harčáriková, PhD (Education), The Institute of Special Education Studies, Faculty of Education, Comenius University Bratislava (Slovakia)

Yevhen Klopota, D.Sc. (Psychology), Professor, Honored worker of Education, Zaporizhzhia National University (Ukraine)

Vadym Kobylchenko, D.Sc. (Psychology), Leading researcher of Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Svitlana Kulbida, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, chief researcher of the sign language training department of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Vitalii Lunov, PhD (Psychology), Associate Professor, G.S.Kostyuk Psychology Institute of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Olena Mamicheva, PhD (Psychology), Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Teacher's Training University» (Ukraine)

Iryna Omelchenko, Doctor of Psychological, professor, leading researcher of Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Vitali Panok, corresponding member of the NAES of Ukraine, PhD (Psychology), Professor, Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work of the NAES of Ukraine (Ukraine)

Mykola Suprun, D.Sc. (Education), Professor, Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi (Ukraine)

Executive Editor

Lidiia Rapina – researcher of the Department of Psychological and Pedagogical Support of Children with Special Needs, Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

- Ольга Бабяк.** Методика викладання психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами 7–21
- Наталія Баташева.** Технології викладання фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна психологія»: тренди, інструменти, перспективи 22–36
- Еляна Данілавічюте.** Нейропсихолінгвосинергетика: опанування навичок використання англійської мови у науковому спілкуванні спеціальними педагогами та психологами 36–52
- Валентина Жук, Світлана Литовченко.** Підготовка фахівців вищого кваліфікаційного рівня. Навчальний курс «Послуга раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин» 52–68
- Світлана Кульбіда.** Програмне забезпечення професійної підготовки на третьому рівні акредитації 68–83
- Оксана Мякушко, Ірина Сухіна.** Дидактична реалізація вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» 83–99
- Світлана Литовченко.** Практика реалізації навчальної дисципліни «Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті» 99–114
- Леся Прохоренко, В'ячеслав Засенко, Олег Орлов.** Дизайн психологічного дослідження: структурно-логічна модель – від гіпотези до інтерпретації результатів 114–131
- Юлія Рібцун.** Підготовка докторів філософії у галузі спеціальної освіти: сучасні виклики та перспективи 131–143

Людмила Трофименко. Психолінгвістичний аналіз особливостей мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами **144–160**

Олена Чеботарьова, Ірина Гладченко. Методичні аспекти викладання дисципліни «Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку» здобувачам третього рівня вищої освіти **160–177**

ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ

Світлана Литовченко, Валентина Жук. Підготовка фахівців вищого кваліфікаційного рівня. Навчальний курс «Психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушеннями слуху» **177–191**

Наталія Ярмола, Ігор Хотенюк. Роль психолога у підтримці внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами: міждисциплінарний підхід **191–200**

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

Олексій Кіргізов, Андрій Пех, Леся Прохоренко. Арт- та медіатехнології у формуванні адаптивної поведінки дітей з особливими освітніми потребами **200–217**

Оксана Таранченко, Алла Колупаєва. Технологізація в освіті дітей з особливими освітніми потребами **217–238**

Олена Чеботарьова. Технологія викладання фахових дисциплін: практика реалізації **238–253**

ХРОНІКА. ПОДІЇ. КОМЕНТАРІ

253–257

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 37: 159. 922. 7

Ольга Бабяк,

кандидат психологічних наук,

старший дослідник,

завідувач відділу психолого-педагогічного супроводу

дітей з особливими потребами

olga-babjak@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6337-1202

Researcher ID: P-8226-2016

Olha Babiak,

PhD in Psychology,

Head of the Department of Psychological and

Pedagogical Support for Children with Special Needs

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

вул. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and

Psychology of the NAES of Ukraine

9, M. Berlinskoho St., Kyiv, 04060, Ukraine

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

METHODOLOGY OF TEACHING PSYCHO-PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS FOR INDIVIDUALS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. Ця стаття пропонує поглиблений аналіз та наукове обґрунтування сучасної методики викладання психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами (ООП). Вона ретельно деталізує ключові компоненти, необхідні для ефективної та всебічної підготовки майбутніх фахівців – психологів, педагогів, дефектологів, корекційних педагогів.

Основна увага приділяється не лише формуванню у фахівців комплексних теоретичних знань про сутність, причини та особливості розвитку дітей з різними типами ООП, а й глибокому розумінню їхніх унікальних потреб. Критичним аспектом є розвиток здатності до глибокої та точної інтерпретації отриманих діагностичних даних, що вимагає системного аналізу інформації з різних джерел.

Методика наголошує на інтеграції теоретичних основ з обширними практичними навичками. Це досягається через активне використання інноваційних педагогічних методів, таких як кейс-методи, де фахівці аналізують реальні клінічні ситуації; тренінги, що дозволяють відпрацьовувати специфічні діагностичні техніки; та симуляційні вправи, що імітують повний цикл діагностичного процесу в умовах, максимально наближених до реальних. Такий підхід гарантує формування практичної готовності до професійної діяльності.

Ключовим елементом також є формування критичного мислення для об'єктивної оцінки ситуації, саморефлексії та уникнення упереджень, а також виховання високої етичної відповідальності у роботі з дітьми, їхніми родинами та конфіденційною інформацією. Стаття обґрунтовує, що лише такий комплексний, практико-орієнтований та етично збалансований підхід до підготовки фахівців здатний забезпечити якісну та ефективну психолого-педагогічну підтримку дітей з ООП в умовах інклюзивного освітнього середовища, сприяючи їхньому повноцінному розвитку та успішній соціальній інтеграції.

Ключові слова: психолого-педагогічна діагностика, особливі освітні потреби (ООП), методика викладання, інклюзивна освіта, індивідуальна освітня програма (ІОП), фахівці, психолог, педагог, спеціальна освіта.

Abstract. This article offers an in-depth analysis and scientific substantiation of a modern methodology for teaching psycho-pedagogical diagnostics of individuals with special educational needs (SEN). It meticulously details the key components essential for the effective and comprehensive training of future specialists – psychologists, educators, defectologists, and special education teachers.

Primary attention is paid not only to forming comprehensive theoretical knowledge in specialists regarding the essence, causes, and developmental characteristics of children with various types of SEN, but also to fostering a deep understanding of their unique needs. A critical aspect is developing the ability for in-depth and accurate interpretation of diagnostic data, which demands systematic analysis of information from diverse sources.

The methodology emphasizes the integration of theoretical foundations with extensive practical skills. This is achieved through the active use of innovative pedagogical methods such as case studies, where specialists analyze real clinical situations; trainings, which allow for practicing specific diagnostic techniques; and simulation exercises, which mimic the full diagnostic process

cycle in conditions as close to real-life as possible. This approach guarantees the formation of practical readiness for professional activity.

A key element is also the development of critical thinking for objective situation assessment, self-reflection, and bias avoidance, as well as cultivating high ethical responsibility in working with children, their families, and confidential information. The article substantiates that only such a comprehensive, practice-oriented, and ethically balanced approach to specialist training can ensure high-quality and effective psycho-pedagogical support for children with SEN within an inclusive educational environment, contributing to their full development and successful social integration.

Key words: Psycho-pedagogical diagnostics, special educational needs (SEN), teaching methodology, inclusive education, Individual Educational Program (IEP), specialists, psychologist, educator, defectologist, special education.

Актуальність дослідження та розробки ефективної методики викладання психолого-педагогічної діагностики осіб з ООП визначається кількома взаємопов'язаними факторами сучасного суспільства та освітньої системи України.

По-перше, спостерігається стабільне зростання кількості дітей та молодих людей з особливими освітніми потребами. Це зумовлено як покращенням діагностики та медичних технологій, що дають змогу виявляти порушення на більш ранніх етапах, так і певними екологічними та соціальними чинниками. Збільшення контингенту ООП потребує адекватного розширення системи психолого-педагогічної підтримки та забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх.

По-друге, перехід України до інклюзивної моделі освіти, закріплений законодавчо, створює нові вимоги до кваліфікації педагогічних та психологічних кадрів. Інклюзія передбачає не лише спільне перебування дітей з ООП із нормотиповими учнями, а й створення спеціальних умов та надання індивідуалізованої підтримки. Фундаментом для розробки цих умов є саме ефективна та своєчасна діагностика. Вона дає можливість точно визначити сильні та слабкі сторони розвитку дитини, її потенційні можливості та актуальні потреби, що є запорукою успішної розробки індивідуальних стратегій навчання

та розвитку. Без якісної діагностичної інформації індивідуальні освітні програми можуть бути неефективними, а корекційна робота – безрезультативною.

По-третє, сучасна освітня система потребує висококваліфікованих фахівців, здатних не лише виявляти особливості розвитку, а й грамотно та комплексно інтерпретувати їх. Це означає врахування не тільки психологічних та педагогічних аспектів, а й медичних, соціальних, культурних та сімейних факторів, що впливають на розвиток дитини. Діагностика перестає бути просто констатацією наявності порушення, перетворюючись на глибинний аналіз функціональних можливостей дитини та її ресурсів.

Нарешті, недостатня або неякісна підготовка фахівців у галузі психолого-педагогічної діагностики є серйозною проблемою. Вона може призвести до:

- Хибних або неточних діагнозів, що тягне за собою розробку неадекватних корекційних програм.
- неефективних корекційних програм, які не відповідають реальним потребам дитини, що призводить до витрати часу, ресурсів та розчарування як дитини, так і її родини.
- обмеження освітніх можливостей дітей з ООП, оскільки без правильного розуміння їхніх потреб неможливо забезпечити адекватне навчання та розвиток.
- Стигматизації та упередженого ставлення до дітей з ООП, якщо діагностичні висновки робляться без належного розуміння та етичної відповідальності.

Отже, розробка та впровадження сучасної, системної та практично орієнтованої методики викладання психолого-педагогічної діагностики осіб з ООП є критично важливою для забезпечення рівних освітніх можливостей, соціальної адаптації та успішної інтеграції в суспільство кожної дитини, незалежно від її особливих потреб. Це інвестиція у майбутнє, що забезпечує не лише особистісний розвиток кожної дитини, а й сталий розвиток суспільства в цілому.

Аналіз наукової та навчально-методичної літератури. Детальний розгляд фундаментальних праць з психології розвитку, спеціальної педагогіки і

психології, психолого-педагогічної діагностики, інклюзивної освіти передбачав вивчення як класичних робіт (Л. Виготський, Ж. Піаже, А. Леонтьєв), так і сучасних досліджень вітчизняних (В. Бондар, Т. Дементьєва, І. Єременко, В. Синьов) та зарубіжних науковців (Н. Семаго, М. Семаго, С. Кауфман, Р. Стернберг), присвячених проблемам діагностики розвитку дітей з ООП, розробці індивідуальних освітніх програм, принципам інклюзії.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій у галузі психолого-педагогічної діагностики та інклюзивної освіти виявляє багату наукову спадщину та значний інтерес до цих проблем як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці.

Фундаментальні праці Л. Виготського з культурно-історичної теорії розвитку, зокрема концепція зони найближчого розвитку, є наріжним каменем для розуміння потенційних можливостей дітей з ООП та побудови діагностики, що орієнтована на розвиток, а не лише на констатацію дефіциту. Його ідеї про компенсаторні можливості та провідну роль соціальної взаємодії у розвитку вищих психічних функцій мають ключове значення для сучасної діагностики.

Серед вітчизняних дефектологів та спеціальних психологів значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів діагностики зробили В. Бондар, який активно досліджує проблеми корекційної педагогіки та інклюзивного навчання, Т. Дементьєва, яка зосереджується на питаннях ранньої діагностики та корекції, І. М. Єременко, яка розробляла теоретичні засади дефектології; В. Синьов, який присвятив свої праці психолого-педагогічній діагностиці дітей з інтелектуальними порушеннями. Їхні дослідження дають можливість вибудувати системне розуміння природи та структури різних видів порушень розвитку.

Зарубіжні вчені, такі як Н. Семаго та М. Семаго, запропонували структурно-функціональний підхід до психологічної діагностики розвитку, що дає змогу не лише виявити порушення, а й зрозуміти їхній механізм та взаємозв'язок. Роботи С. Кауфмана та Р. Стернберга з теорії інтелекту та його вимірювання, адаптовані до потреб спеціальної психології, є важливим доповненням до інструментарію діагноста.

Незважаючи на значну теоретичну базу, аналіз існуючих навчальних програм та методик викладання курсу «Загальні засади психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами» виявляє певні прогалини:

- Фрагментарність та розрізненість: багато програм зосереджено на вивченні окремих діагностичних методик, без належного інтегрування їх у цілісну систему діагностичного процесу. Часто бракує зв'язку між теоретичними знаннями та практичним застосуванням.

- Недостатня практична спрямованість: існує розрив між теоретичною підготовкою студентів та їхньою готовністю до реальної практичної діяльності. Недостатня кількість годин відводиться на відпрацювання практичних навичок, роботу з реальними або змодельованими кейсами, проведення діагностичних процедур під наглядом досвідчених фахівців.

- Відсутність міждисциплінарного підходу: часто курс викладається в межах однієї дисципліни (наприклад, психології або педагогіки) без належного залучення знань з медицини (неврології, психіатрії, генетики), соціології, права. Це обмежує розуміння здобувачами комплексної природи особливих освітніх потреб.

- Недостатнє врахування специфіки роботи з різними категоріями ООП: програми можуть бути занадто узагальненими, не висвітлюючи специфічних особливостей діагностики дітей з розладами аутистичного спектру, інтелектуальними порушеннями, мовленнєвими розладами, порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату тощо.

- Застарілість деяких діагностичних інструментів та підходів: швидкий розвиток науки та технологій потребує постійного оновлення діагностичного інструментарію. Деякі навчальні програми можуть використовувати застарілі методики, що не відповідають сучасним міжнародним стандартам та рекомендаціям.

- Недостатній акцент на етичних аспектах: питання етичної відповідальності, конфіденційності, уникнення стигматизації та поваги до прав дитини та її родини не завжди отримують достатню увагу.

- Відсутність систематичного формування критичного мислення: студенти повинні не просто знати методики, а й уміти критично оцінювати їхню валідність та надійність, а також адекватно інтерпретувати отримані дані, уникаючи упереджень.

Отже, незважаючи на значні здобутки у теоретичній розробці проблем психолого-педагогічної діагностики, існує нагальна потреба в розробці цілісної, системної, практично орієнтованої та міждисциплінарної методики викладання, яка б відповідала сучасним вимогам інклюзивної освіти та забезпечувала формування у майбутніх фахівців повноцінних професійних компетенцій. Це дасть можливість подолати існуючі прогалини та забезпечити якісну підготовку кадрів, здатних ефективно працювати в умовах інклюзії.

Метою статті є не просто опис, а комплексна розробка та наукове обґрунтування інноваційної методики викладання курсу «Загальні засади психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами». Цю методику має бути спрямовано на формування у майбутніх фахівців (педагогів, психологів, корекційних педагогів, соціальних психологів) глибоких, системних і комплексних знань, умінь та практичних навичок, необхідних для проведення ефективної, достовірної та етичної діагностичної діяльності.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких ключових завдань:

1. Теоретичне обґрунтування концептуальних засад психолого-педагогічної діагностики осіб з ООП в умовах інклюзивної освіти, враховуючи сучасні наукові підходи та міжнародний досвід.

2. Визначення змісту та обсягу навчального матеріалу, що відображає сучасні вимоги до діагностичної компетентності фахівців, зокрема нормативно-правову базу, класифікацію ООП, основні діагностичні підходи та інструменти.

3. Розробка дидактичних принципів та методів навчання, які сприяють активному засвоєнню знань, формуванню практичних навичок та розвитку критичного мислення у здобувачів. Це передбачає інтерактивні форми роботи, кейс-стаді, рольові ігри, симуляційні вправи.

4. Створення системи оцінювання навчальних досягнень здобувачів, яка не лише перевіряє засвоєння знань, а й оцінює рівень сформованості практичних навичок та компетентностей.

5. Розробка ефективних форм та методів організації самостійної роботи здобувачів, спрямованих на поглиблене вивчення матеріалу, аналіз практичних ситуацій та формування дослідницьких навичок.

6. Визначення вимог до професійної кваліфікації викладачів, які викладають даний курс, а також до матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу.

7. Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики в реальних умовах освітнього процесу та її корекція за результатами апробації.

Кінцевим результатом реалізації поставленої мети має стати підготовка фахівців, які не лише володіють широким арсеналом діагностичних інструментів, а й здатні застосовувати їх творчо та адаптивно, враховуючи унікальність кожної дитини з ООП, а також відповідально ставитися до отриманих даних, забезпечуючи їх конфіденційність та етичне використання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та обґрунтування розробленої методики було використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, що дало змогу отримати багатогранну та об'єктивну інформацію.

Основні результати. Розроблена методика викладання психолого-педагогічної діагностики осіб з ООП є інноваційним підходом, що системно інтегрує теоретичні знання з широким спектром практичних навичок, формуючи у майбутніх фахівців цілісну діагностичну компетентність. Вона базується на певних ключових принципах, які забезпечують її ефективність та релевантність сучасним освітнім реаліям.

Зазначимо принципи, на яких базується методика.

- **Принцип комплексності.** Цей принцип є наріжним каменем методики. Він охоплює поєднання глибоких теоретичних знань про особливості розвитку дітей з ООП (психологічних, педагогічних, медичних аспектів) з широким спектром практичних навичок. Це передбачає вміння:

- Проводити спостереження: як структуроване, так і неструктуроване, в різних умовах (на уроці, на перерві, в ігровій діяльності).
- Застосовувати стандартизовані та нестандартні тести: розуміння їхньої валідності, надійності, адаптації до українських реалій.
- Аналізувати медичну та психолого-педагогічну документацію: медичні висновки, висновки ІРЦ, шкільні характеристики, історії розвитку.
- Проводити бесіди та інтерв'ю: з батьками, опікунами, вчителями, іншими фахівцями (логопедами, реабілітологами) для збору анамнестичних даних та уточнення інформації.
- Використовувати проєктивні методики: з урахуванням їхньої специфіки та обмежень у роботі з ООП.
- Оцінювати функціональні можливості: розуміння не лише дефіцитів, а й збережених функцій та зон найближчого розвитку дитини.
- Принцип практичної спрямованості: відмова від суто лекційного викладу на користь активних та інтерактивних форм навчання. Широке використання:
  - Кейс-методів: аналіз реальних або змодельованих ситуацій, що потребують застосування діагностичних знань та прийняття рішень.
  - Тренінгів: відпрацювання конкретних діагностичних навичок (наприклад, проведення тестування, складання психолого-педагогічної характеристики).
  - Симуляційних ігор: імітація повного циклу діагностичного процесу, від первинного звернення до розробки рекомендацій.
  - Індивідуальних та групових проєктів: розробка діагностичних програм для конкретних випадків, створення власних методичних матеріалів.
  - Рольових ігор: відпрацювання взаємодії з батьками, дітьми, колегами в процесі діагностики.
- Принцип індивідуалізації: визнання унікальності кожної дитини з ООП. Це вимагає від майбутніх фахівців не просто застосування універсальних методик, а вміння:

- Обирати та адаптувати діагностичні інструменти: з урахуванням віку, нозології, рівня розвитку, індивідуальних особливостей та культурного контексту.
- Визначати індивідуальні зони розвитку: фокусуючись на потенціалі, а не лише на дефіцитах.
- Розробляти індивідуалізовані рекомендації: що є основою для ІОП.
- Принцип етичного аспекту: формування високої професійної етики та відповідальності:
  - Дотримання конфіденційності: забезпечення захисту персональних даних дитини та її родини.
  - Повага до особистості дитини та її родини: уникнення стигматизації, упереджень, створення довірливої атмосфери.
  - Принцип «Не нашкодь»: обережність у формулюванні висновків, усвідомлення можливих психологічних наслідків діагнозу.
  - Інформована згода: обов'язкове отримання згоди батьків (законних представників) на проведення діагностичних процедур.
- Принцип міждисциплінарного підходу: інтеграція знань з суміжних наук:
  - Психологія: загальна, вікова, спеціальна психологія, патопсихологія.
  - Педагогіка: загальна, спеціальна, корекційна педагогіка, методика викладання.
  - Медицина: основи неврології, психіатрії, педіатрії, генетики, розуміння медичної термінології та її впливу на розвиток.
  - Соціологія та право: розуміння соціальних аспектів інклюзії, нормативно-правової бази захисту прав осіб з ООП.

Ефективне впровадження розробленої методики передбачає системний підхід, що охоплює:

- Розробку комплексного навчально-методичного забезпечення:
  - Навчальні посібники: відображають сучасні підходи до діагностики, містять алгоритми проведення обстеження для різних нозологій.

- Методичні рекомендації: для викладачів та студентів щодо проведення практичних занять, самостійної роботи.
- Збірники кейсів: з реальними або модифікованими ситуаціями з практики.
- Електронні навчальні курси: на базі платформ LMS (наприклад, Moodle), що дають змогу розміщувати інтерактивні матеріали, тестові завдання, відеолекції.
  - Використання сучасних інтерактивних технологій навчання:
    - Відеоматеріали: записи реальних діагностичних сесій (за згодою), інтерв'ю з батьками, фрагменти корекційної роботи.
    - Онлайн-ресурси: доступ до електронних баз даних, наукових статей, спеціалізованих сайтів.
    - Спеціалізоване програмне забезпечення: для обробки результатів тестування (де це можливо), моделювання ситуацій.
    - Вебінари та онлайн-тренінги з провідними фахівцями.
  - Організація розширених та змістовних практик:
    - Інклюзивні заклади освіти: безпосереднє спостереження за дітьми в умовах інклюзії, участь у розробці ІОП.
    - Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ): ознайомлення з роботою міждисциплінарної команди, участь у первинній та повторній психолого-педагогічній оцінці.
    - Спеціальні школи-інтернати: розуміння специфіки роботи з дітьми з глибокими порушеннями розвитку.
    - Реабілітаційні центри, психоневрологічні диспансери: для розширення кругозору та розуміння медичного аспекту.
  - Залучення до викладання практикуючих фахівців: семінари, майстер-класи, спільні проєкти з психологами, дефектологами, лікарями, які мають безпосередній досвід роботи з ООП. Це забезпечує актуальність матеріалу та передачу «живого» досвіду.

Апробація розробленої методики, проведена в умовах педагогічного експерименту, продемонструвала значне покращення рівня сформованості

професійних компетенцій у фахівців експериментальних груп порівняно з контрольними. Зокрема, було зафіксовано підвищення здатності до:

- Вибору адекватних діагностичних методик: здобувачі демонстрували вміння обґрунтувати вибір конкретного інструменту, враховуючи вік дитини, її індивідуальні особливості, характер можливого порушення та мету діагностики.
- Проведення комплексного психолого-педагогічного обстеження: вміння застосовувати різні методи (спостереження, бесіда, тестування) та інтегрувати отримані дані для цілісної картини розвитку дитини.
- Аналізу та інтерпретації отриманих діагностичних даних: здатність не лише констатувати результати, а й глибоко аналізувати їх, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати подальший розвиток.
- Розробки обґрунтованих рекомендацій для складання індивідуальної програми розвитку (ППР/ІОП): перетворення діагностичних висновків на конкретні, реалістичні та досяжні цілі та завдання корекційно-розвиткової роботи.
- Встановлення ефективної взаємодії з дітьми з ООП та їхнім оточенням: формування комунікативних навичок, емпатії, толерантності, вміння будувати довірливі стосунки з батьками та колегами.
- Рефлексії власної діагностичної діяльності: здатність критично оцінювати власні дії, виявляти помилки та вдосконалювати свою професійну майстерність.

Варто зауважити, що розроблена методика не просто передає знання, а й активно формує професійні навички та особистісні якості, необхідні для успішної роботи фахівця з психолого-педагогічної діагностики в умовах інклюзивної освіти.

Висновки та результати попередніх досліджень. Результати проведених досліджень та апробація розробленої методики однозначно підтверджують її високу ефективність у підготовці майбутніх фахівців до здійснення психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами. Ця методика долає обмеження традиційних підходів, оскільки забезпечує формування не

лише глибоких теоретичних знань, а й фундаментальних практичних умінь, а також міцних етичних принципів, які є невід'ємними для успішної та відповідальної професійної діяльності.

Методика дає змогу здобувачам не просто засвоїти окремі діагностичні методики, а й інтегрувати їх у цілісну систему діагностичного процесу. Вони навчаються бачити дитину в комплексі її розвитку, враховуючи взаємозв'язок різних сфер (пізнавальної, емоційно-вольової, соціальної, фізичної).

Наголос на практичній спрямованості та міждисциплінарному підході дає можливість вийти за рамки суто академічного викладання. Здобувачі не просто знають «що», а й розуміють «як» застосовувати свої знання у реальних ситуаціях, розробляти індивідуальні стратегії та приймати обґрунтовані рішення.

Завдяки використанню кейс-методів, дискусій, аналізу власних помилок здобувачі вчаться критично оцінювати інформацію, виявляти власні упередження та постійно вдосконалювати свою професійну діяльність.

Через акцент на принципах конфіденційності, поваги до особистості та уникнення стигматизації, здобувачі формують відповідальне ставлення до діагностичних процедур та їхніх наслідків для життя дитини та її родини.

Завдяки інтеграції знань з різних галузей та моделюванню міждисциплінарної взаємодії майбутні фахівці готові до ефективної співпраці з психологами, лікарями, соціальними педагогами, логопедами, реабілітологами та батьками.

Впровадження цієї методики сприятиме не тільки підвищенню якості психолого-педагогічної допомоги особам з ООП на індивідуальному рівні, а й матиме системний вплив на українську інклюзивну освіту. Це забезпечить їхнє повноцінне входження в освітній простір та успішну соціальну адаптацію, що є одним із ключових завдань держави та суспільства.

Подальші дослідження буде спрямовано на постійне вдосконалення методики з урахуванням нових викликів та тенденцій в інклюзивній освіті, а саме:

- Розвиток дистанційних форм діагностики: в умовах сучасних викликів (пандемії, війни) та географічної роз'єднаності розробка та адаптація

методик для онлайн-діагностики стає вкрай актуальною. Це передбачає створення відповідних цифрових інструментів, протоколів та етичних рекомендацій.

- Використання штучного інтелекту (ШІ) та великих даних у діагностичному процесі: дослідження потенціалу ШІ для автоматизації обробки даних, виявлення патернів, прогнозування ризиків та персоналізації діагностичних рекомендацій, з одночасним збереженням етичних норм та людського фактора.

- Розробка адаптованих діагностичних інструментів: створення та валідація нових або адаптація існуючих діагностичних методик, що враховують культурні, лінгвістичні та соціальні особливості українського суспільства.

- Оцінка довгострокового впливу методики: проведення лонгітюдних досліджень для оцінки того, чи успішно випускники, що навчалися за цією методикою, адаптуються до професійної діяльності та як ці дослідження впливають на покращення якості життя осіб з ООП.

- Міжнародне співробітництво: обмін досвідом з провідними закладами освіти та дослідницькими центрами світу для інтеграції найкращих світових практик у вітчизняну систему підготовки фахівців.

Ця методика викладання є живим, динамічним інструментом, що потребує постійного оновлення та адаптації до мінливих умов. Її впровадження та подальший розвиток є запорукою успішної реалізації принципів інклюзії та забезпечення гідного життя для кожної людини з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар, В.І. (2005). *Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці*. навч. посіб. / В. І. Бондар. Київ : Наш час, 152 с.
2. Бондар, В.І. (2013). *Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 23. С. 18–22.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_7

3. Кобильченко В.В., & Омельченко І.М. (2020). *Спеціальна психологія. підручник*. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
4. Супрун, Д., & Супрун, М. (2016). *Іван Гаврилович Єременко в розбудові сучасної дефектології : до 100-річчя від дня народж. Дефектолог. №3. С.4–8*
5. Синьов, В.М. (2011). *Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії: вибрані наукові праці. вибрані наукові праці*. Київ : МП «Леся». С. 3–5.
6. Хохліна, О.П. (2019). *Психолого-педагогічна характеристика учнів з помірною розумовою відсталістю як основа визначення напрямів педагогічної роботи. Актуальні питання корекційної освіти. Випуск 13, С. 38–46*

REFERENCES

1. Bondar, V.I. (2005). Problemy korektsiinoho navchannia u spetsialnii pedahohitsi. navch. posib. [*Problems of remedial education in special pedagogy*] / V. I. Bondar. Kyiv : Nash chas, 152 s. [in Ukrainian].
2. Bondar, V.I. (2013). Osvitnia intehratsiia uchniv z intelektualnymy porushenniamy. [*Educational integration of students with intellectual disabilities.*] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19 : Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Vyp. 23. S. 18–22. [in Ukrainian].
Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_7
3. Kobylchenko, V.V., & Omelchenko, I.M. (2020). Spetsialna psykholohiia. [*Special psychology.*] pidruchnyk. Kyiv : VTs «Akademiia», 2020. 224 s. [in Ukrainian].
4. Suprun, D., & Suprun, M. (2016). Ivan Havrylovych Yeremenko v rozbudovi suchasnoi defektolohii : do 100-richchia vid dnia narodzh .[*Ivan Gavrylovych Eremenko in the development of modern defectology: to the 100th anniversary of his birth.*] Defektoloh. №3. S.4–8 [in Ukrainian].
5. Synov, V.M. (2011). Psykholoho-pedahohichni problemy defektolohii ta penitentsiarii: vybrani naukovi pratsi. [*Psychological and pedagogical problems of defectology and penitentiary*]. vybrani naukovi pratsi. Kyiv : MP «Lesia». S. 3–5. [in Ukrainian].
6. Khokhlina, O.P. (2019). Psykholoho-pedahohichna kharakterystyka uchniv z pomirnoiu rozumovoiu vidstalistiu yak osnova vyznachennia napriamiv pedahohichnoi roboty. [*Psychological and pedagogical characteristics of students with moderate mental retardation as a basis for determining the directions of pedagogical work.*] Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Vypusk 13, S. 38–46 [in Ukrainian].

УДК: 378.147:376.1

Наталія Баташева,

кандидат психологічних наук,

вчений секретар Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

natasha_batasheva@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2685-2258>

Nataliia Batasheva,

Candidate of Psychological Sciences,

Scientific Secretary of Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the

National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

9, M. Berlinskoho st., Kyiv, 04060, Ukraine

**ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»: ТRENДИ, ІНСТРУМЕНТИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**TECHNOLOGIES OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES IN THE SPECIALTY
«SPECIAL PSYCHOLOGY»: TRENDS, TOOLS, PROSPECTS**

Анотація. У статті висвітлено особливості впровадження сучасних освітніх технологій у викладанні фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна психологія» в контексті цифрової трансформації вищої освіти.

Метою дослідження є аналіз, систематизація та класифікація освітніх технологій, що сприяють ефективній підготовці майбутніх спеціальних психологів.

Методологічно дослідження використовує аналітичний огляд наукової літератури, що охоплює педагогіку, спеціальну психологію, освітні технології, цифровізацію вищої освіти. Використано методи систематизації та класифікації, що дало змогу структурувати освітні технології за типами (традиційні, інтерактивні, цифрові, імерсивні, метакогнітивні) та напрямками їх застосування у викладанні спеціальної психології.

Проаналізовано ключові концепції психології та педагогіки, які становлять підґрунтя інноваційних освітніх технологій: конструктивістська парадигма; проблемно-орієнтоване навчання; гуманістична педагогіка; теорія множинного інтелекту Г. Гарднера; педагогіка партнерства.

Визначено ключові тренди у викладанні спеціальної психології, серед яких – індивідуалізація навчання, ігрофікація, використання віртуальної та доповненої реальності, застосування штучного інтелекту та великих даних. Описано найбільш ефективні інструменти, такі як інтерактивні симуляції, кейс-методи, проєктне навчання, LMS-платформи, сервіси для колаборації та рефлексії (цифрові портфоліо, щоденники), спеціалізоване програмне забезпечення.

Результати дослідження свідчать, що використання таких технологій сприяє формуванню професійної ідентичності студентів, розвитку емпатії, саморефлексії, навичок комунікації, діагностики, консультування та кризового реагування. Зроблено висновок, що інноваційні технології забезпечують підвищення якості фахової підготовки спеціальних психологів, а їх системне впровадження потребує адаптації контенту, розвитку цифрової компетентності педагогів і оновлення методичних підходів. Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі створення VR/AR-сценаріїв, цифрових симуляцій і методичних рекомендацій для викладачів.

Ключові слова: спеціальна психологія, фахова підготовка, освітні технології, цифрові інструменти, інтерактивне навчання, імерсивні технології.

Abstract. The article highlights the features of the implementation of modern educational technologies in teaching professional disciplines in the specialty «Special Psychology» in the context of the digital transformation of higher education.

The purpose of the study is to analyze, systematize and classify educational technologies that contribute to the effective training of future special psychologists.

Methodologically, the study uses an analytical review of scientific literature covering pedagogy, special psychology, educational technologies, and digitalization of higher education. The methods of stemming and classification were used, which allowed structuring educational technologies by types

(traditional, interactive, digital, immersive, metacognitive) and areas of their application in teaching special psychology.

The key concepts of psychology and pedagogy are analyzed as they underlie innovative educational technologies: constructivist paradigm; problem-based learning; humanistic pedagogy; G. Gardner's theory of multiple intelligences; partnership pedagogy.

Key trends in teaching special psychology are identified, including individualization of learning, gamification, use of virtual and augmented reality, application of artificial intelligence and big data. The most effective tools are described, such as interactive simulations, case methods, project-based learning, LMS platforms, services for collaboration and reflection (digital portfolios, diaries), specialized software.

The results of the study indicate that the use of such technologies contributes to the formation of students' professional identity, the development of empathy, self-reflection, communication skills, diagnostics, counseling and crisis response. It is concluded that innovative technologies ensure an increase in the quality of professional training of special psychologists, and their systematic implementation requires adaptation of content, development of digital competence of teachers and updating of methodological approaches. Prospects for further research in the direction of creating VR/AR scenarios, digital simulations and methodological recommendations for teachers are outlined.

Key words: special psychology, professional training, educational technologies, digital tools, interactive learning, immersive technologies.

Актуальність дослідження. У контексті модернізації вищої освіти в Україні особливої значущості набуває підготовка фахівців, здатних працювати з особами з особливими освітніми потребами. Спеціальний психолог – ключова фігура в системі інклюзивної та спеціальної освіти. Ефективність його діяльності значною мірою залежить від якості фахової підготовки, що своєю чергою обумовлюється використанням сучасних педагогічних технологій.

Трансформація освітнього простору, розвиток цифрових платформ, зміна освітніх парадигм та очікувань здобувачів освіти зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до викладання фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна психологія». Упровадження технологічних рішень, активне використання мультимедійних засобів, інтерактивного контенту, інструментів зворотного зв'язку, VR/AR тощо – є трендом сьогодення і майбутнього.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про зростаючий інтерес до проблеми технологізації викладання у закладах вищої освіти. Одним із провідних напрямів досліджень є аналіз загальних тенденцій цифровізації освітнього процесу. Зокрема, українські вчені, такі як Биков В., Спирін О. та Пінчук О. (2020), активно досліджують методологічні засади застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні, формування інформаційно-цифрової компетентності педагогів та студентів. Їхні праці закладають теоретичний фундамент для розуміння глобальних змін у дидактиці вищої школи. Зарубіжні дослідники, наприклад, Siemens G. (2005) з його теорією конективізму, та Prensky M. (2001), який ввів терміни «цифрові аборигени» та «цифрові іммігранти», також істотно вплинули на розуміння потреби адаптації освітніх підходів до нової реальності. Brown J. (2006) підкреслює важливість трансформації навчального середовища для XXI століття, що безпосередньо стосується й спеціальної психології.

Окремий блок досліджень присвячено особливостям застосування технологій саме у психологічній освіті. Тут варто звернути увагу на дослідження Севост'янова П., Клімушева В., Клімушевої Г. (2024), які проаналізували можливості використання мобільних додатків та веб-платформ у психологічному навчанні і тренуванні, а також визначили їх ефективність для формування професійних компетентностей майбутніх психологів, наголошуючи на потенціалі цих технологій для індивідуалізації та підвищення якості освітнього процесу. Зарубіжні науковці, такі як Dalgarno V. & Lee M. (2010), зосереджуються на потенціалі 3D віртуальних середовищ для навчання, що має пряме відношення до розробки симуляцій для спеціальних психологів.

Важливе значення мають зарубіжні дослідження, що аналізують ефективність конкретних технологій – віртуальної та доповненої реальності (VR/AR), штучного інтелекту (ШІ) та онлайн-платформ. Дослідження Yılmaz N. Duran F., Fidan U. (2021) показують потенціал використання VR та AR під час лікування психічних розладів, підкреслюючи їхню ефективність для покращення терапевтичного процесу та підтримки пацієнтів. Праці науковців, таких як Johnson L. et al. (2015) у «NMC Horizon Report», здійснюють аналіз новітніх

технологій та їхній вплив на освіту, враховуючи потенціал ШІ для персоналізації навчання.

У працях Сульсон М. (2012) та Васильєвої О. (2022) досліджувалися психолого-педагогічні аспекти впровадження дистанційного навчання у підготовці майбутніх психологів, що є надзвичайно цінним для спеціальної психології, де важлива роль відводиться практичній роботі та комунікації. Результати дослідження Schunk D. (2012) з теорії саморегульованого навчання може бути адаптовано для вивчення того, як технології можуть сприяти автономності студентів-психологів.

Значний інтерес становлять роботи, що стосуються впровадження інноваційних методів у спеціальній освіті та корекційній педагогіці, оскільки саме тут спеціальна психологія має своє практичне застосування. У дослідженнях Синьова В., Шеремет М., Супрун Д. (2019) окреслено особистісні якісні пріоритети поетапної реалізації професійної підготовки психолога в системі спеціальної освіти на компетентнісно орієнтованих засадах мегасистеми цілісного освітнього простору, де компетентнісний підхід розглядається як домінуючий вектор оновлення змісту вищої освіти в умовах багаторівневої підготовки кадрів. Окрему увагу заслуговують дослідження Кротенко В. (2021), яка аналізує роль кейс-технологій у розвитку аналітичних та діагностичних, психокорекційних навичок у професійній підготовці психологів (спеціальних, клінічних). Дослідження Афанасьєвої Т. (2012) зосереджується на значенні проєктного навчання для формування практичних компетенцій. Ці дослідження є важливими для визначення того, як технології можуть не лише передавати знання, а й розвивати необхідні навички.

Однією з інноваційних методик навчання є впровадження ігрових технологій, які дають можливість підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу, активізують пізнавальний інтерес студентів, формують фахові компетенції та практичні вміння і навички. Ігрові технології навчання дають можливість занурити студентів у професійну сферу діяльності, розкрити творчий потенціал, розвивають наполегливість в освоєнні дисципліни, формують навички роботи у колективі (Савельєва Т., 2019).

Незважаючи на значну кількість ґрунтовних праць, комплексний аналіз впливу новітніх технологій викладання фахових дисциплін саме зі спеціальності «Спеціальна психологія» з урахуванням сучасних трендів, інструментів та перспектив залишається недостатньо висвітленим. Більшість досліджень зосереджено на окремих аспектах або технологіях, тоді як системний підхід, що охоплює весь спектр інновацій та їхній потенційний вплив, – на формуванні професійних компетентностей.

Метою статті є аналіз та систематизація сучасних технологій викладання фахових дисциплін у підготовці спеціальних психологів, визначення ефективних інструментів і педагогічних стратегій, а також окреслення перспектив подальшого розвитку цього напрямку в контексті інноваційної трансформації вищої освіти.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які дали змогу здійснити глибокий теоретичний аналіз проблеми технологій викладання фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна психологія»: метод теоретичного аналізу та узагальнення – для вивчення наукової літератури з питань педагогіки, спеціальної психології, освітніх технологій, цифровізації вищої освіти; порівняльний аналіз – для порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду впровадження інноваційних освітніх технологій у професійну підготовку психологів; метод систематизації та класифікації – для структурування освітніх технологій за типами (традиційні, інтерактивні, цифрові, імерсивні, метакогнітивні) та напрямками їх застосування у викладанні спеціальної психології; структурно-функціональний підхід – для аналізу взаємозв'язку між педагогічними технологіями, освітніми інструментами та формуванням професійних компетентностей майбутніх спеціальних психологів; експертно-аналітичний підхід – для оцінювання ефективності застосування конкретних цифрових платформ, інтерактивних методик та VR/AR-рішень у фаховій підготовці на основі огляду актуальних досліджень і практичних кейсів.

Результати дослідження. Загальне розуміння освітніх технологій еволюціонувало від простих технічних засобів навчання до складних систем, що

містять методологічні принципи, дидактичні підходи та інструментарій. Освітня технологія у вищій школі – це система методів, засобів та організаційних форм, які використовуються для забезпечення ефективного навчання та досягнення освітніх цілей у закладах вищої освіти. Це поняття містить в собі як традиційні, так і інноваційні підходи до навчання, адаптовані до потреб сучасного студента.

Варто зазначити, що сучасні освітні технології – це не просто використання комп'ютерів, а створення інтегрованого освітнього середовища, яке сприяє активній пізнавальній діяльності студентів та формуванню їхньої інформаційно-цифрової компетентності. Це особливо актуально для спеціальної психології, де фахівці мають володіти навичками роботи з сучасними діагностичними та корекційними програмами.

Спеціальна психологія як галузь знань має свої унікальні особливості, що впливають на вибір та адаптацію освітніх технологій. Це дисципліна, яка потребує не лише теоретичних знань про закономірності психічного розвитку осіб з особливими освітніми потребами, а й глибокого розуміння клінічних випадків, розвитку емпатії, комунікативних навичок та здатності до практичної корекційної роботи.

Психологічну освіту має бути спрямовано на формування особистісних якостей фахівця, його готовності до взаємодії з різними категоріями населення. Це означає, що технології викладання мають не тільки передавати інформацію, а й моделювати реальні ситуації, де студенти можуть відпрацьовувати етичні дилеми, навички консультування та взаємодії.

У підґрунті інноваційних освітніх технологій містяться ключові концепції психології та педагогіки:

- 1. Конструктивістська парадигма** (Ж. Піаже, Дж. Бруннер, Л. Виготський) стверджує, що знання формується в результаті активної діяльності суб'єкта. Це зумовлює доцільність використання таких технологій, як проблемне навчання, навчання через дослідження (*inquiry-based learning*), проєктна діяльність, що є базовими у підготовці майбутнього психолога. Звідси постає доцільність використання симуляційних технологій, тренажерів, гейміфікації.
- 2. Проблемно-орієнтоване навчання** ефективне у вивченні складних

клінічних тем, оскільки стимулює розвиток аналітичного мислення та вміння застосовувати теоретичні знання у практиці (Duch B., Groh S. & Allen D., 2001).

3. Гуманістична педагогіка акцентує на суб'єктності, самовираженні та безумовному прийнятті здобувача освіти. Це реалізується через рефлексивні практики, навчальні портфоліо, фасилітаційні підходи.

4. Теорія множинного інтелекту Г. Гарднера: у процесі навчання необхідно активізувати не лише логіко-математичний, а й емоційний, міжособистісний, тілесно-кінестетичний типи інтелекту, що можливе завдяки мультисенсорним технологіям (AR/VR, аудіо-візуальний контент, рухові вправи).

5. Педагогіка партнерства: передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію, де викладач і студент є рівноправними учасниками процесу навчання, що реалізується через навчання в командах, колаборативні платформи та спільну розробку кейсів або проєктів.

У контексті спеціальної психології як галузі, що перебуває на перетині загальної, вікової, нейро- та клінічної психології, особливої уваги набуває компетентнісний і практикоорієнтований підхід до викладання. Це зумовлює потребу у використанні таких педагогічних технологій, які:

- моделюють реальні професійні ситуації;
- сприяють розвитку критичного мислення та емпатії;
- забезпечують інтердисциплінарну інтеграцію знань;
- дають можливість індивідуалізувати траєкторії навчання.

Під освітніми технологіями варто розуміти системно організовану сукупність методів, засобів і форм взаємодії викладача та здобувача освіти, спрямованих на досягнення цілей навчання. У вітчизняній та зарубіжній педагогіці освітні технології поділяють на традиційні, інтерактивні, цифрові, інноваційні (Бойко-Бузиль Ю., Горбенко С. та ін., 2012).

За типом і метою застосування освітні технології умовно поділяють на:

1. Традиційні технології (лекційно-семінарська система навчання: лекції, семінари, практичні заняття, лабораторні роботи).
2. Технології активного навчання: кейс-метод, мозковий штурм, проєктне навчання, дебати, рольові ігри. Вони сприяють розвитку професійного мислення

та вирішення нестандартних ситуацій, що характерно для практики спеціального психолога.

3. Цифрові освітні технології: використання LMS, цифрових тренажерів, мобільних додатків, інтерактивних платформ тощо.

4. Імерсивні технології: доповнена (AR) і віртуальна реальність (VR) – як засіб моделювання типових ситуацій спілкування з дітьми з ООП, емоційного відгуку, діагностичних процедур тощо.

5. Метакогнітивні технології: рефлексивні практики, щоденники самоаналізу, цифрові портфоліо, які спрямовані на розвиток професійної самосвідомості.

Сучасна система фахової підготовки спеціального психолога потребує використання таких освітніх інструментів, які забезпечують формування як фундаментальних знань, так і прикладних професійних умінь. Інструментарій викладача в умовах цифрової трансформації освіти значно розширився і охоплює як класичні педагогічні засоби, так і інноваційні цифрові технології, що дають змогу реалізовувати принципи інтерактивності, гнучкості, доступності та індивідуалізації навчального процесу. Розглянемо деякі з них.

1. Інтерактивні освітні платформи та LMS-системи. Серед найпоширеніших платформ для організації навчального процесу ЗВО визначають такі:

- Moodle, Google Classroom, Canvas – забезпечують управління курсами, оцінювання, комунікацію та зворотний зв'язок;
- Classroom Screen, Edmodo, Thinkific – використовують для створення візуально насичених середовищ.

Використання LMS-систем сприяє створенню адаптивного навчального середовища, де кожен студент може опановувати матеріал у власному темпі, що особливо актуально під час викладання складних тем, пов'язаних із нейропсихологією та діагностикою розвитку.

2. Платформи для активної взаємодії та зворотного зв'язку. Інструменти для інтерактивної взаємодії дають можливість збільшити залучення студентів до навчального процесу:

- Padlet, Mentimeter, Jamboard – використовують для колективного обговорення, мозкового штурму, побудови концепт-карт;

– Kahoot, Quizizz, Socrative – дають змогу проводити миттєві тести, опитування, ігрові вікторини для закріплення матеріалу.

Використання платформ миттєвого опитування дає можливість викладачу спеціальної психології оперативно визначати рівень засвоєння матеріалу, адаптувати темп і складність викладу, а також виявляти емоційний стан студентів у реальному часі.

3. Цифрові інструменти для моделювання психологічних ситуацій, такі як:

– PsyToolkit, CogLab, OpenLabyrinth – застосовують для тренування діагностичних навичок, аналізу поведінки, прийняття рішень у ситуаціях морального вибору;

– SimSchool, EmotionVR, EmpathyVR – дають змогу створити симульовані ситуації взаємодії з клієнтами з ООП.

Використання симуляційних інструментів підвищує рівень професійної готовності студентів, оскільки дає змогу пережити реалістичні ситуації консультування, емоційного супроводу, кризового втручання, які складно відтворити в аудиторному форматі.

4. Мультимедійні ресурси та візуальні інструменти. Використання відео, інфографіки, анімацій та презентацій з інтерактивними елементами (Prezi, Genially, Canva) дає змогу краще структурувати навчальний матеріал і активізувати процес його сприйняття.

Поєднання візуальних і аудіальних каналів сприяє глибшому осмисленню складних понять, зокрема таких, як «поведінкові розлади», «сенсорна інтеграція», «розлади емоційно-вольової сфери», які мають високий ступінь абстрактності.

5. Інструменти колаборації та групової роботи. Для розвитку навичок міждисциплінарної взаємодії, які є дуже важливими для роботи спеціального психолога, використовують:

– Miro, Trello, Notion, Google Workspace – для планування, спільного аналізу кейсів, створення колективних проєктів;

– Zotero, Mendeley – цифрові менеджери бібліографії, які формують дослідницьку культуру студентів.

Варто зазначити, що спільна робота над кейсами чи проєктами дає змогу студентам краще зрозуміти функціональну модель міжвідомчої взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі, а також сприяє розвитку soft skills (комплексу неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які стосуються особистісних якостей, поведінки та міжособистісного спілкування, і допомагають ефективно взаємодіяти з іншими людьми та досягати успіху в роботі та в житті).

6. Методи рефлексії та самооцінювання. У викладанні спеціальної психології важливу роль відіграють інструменти, які сприяють розвитку рефлексивної компетентності:

- цифрові щоденники рефлексії (Google Forms, Notion);
- портфоліо професійного зростання;
- інструменти само- і взаємооцінки на платформах Moodle, Edmodo.

Систематична рефлексія дає змогу майбутнім психологам критично осмислювати власну діяльність, виявляти зони професійного розвитку та уникати емоційного вигорання в майбутньому.

Отже, сучасні інструменти викладання фахових дисциплін у спеціальній психології поєднують педагогічні, цифрові й психотехнологічні ресурси. Вони не лише підвищують ефективність засвоєння навчального матеріалу, а й формують професійну ідентичність студента, розвивають його здатність до міжособистісної комунікації, етичного прийняття рішень і рефлексії. Раціональне використання цих інструментів – запорука якісної підготовки фахівців до роботи в умовах складних соціально-психологічних викликів сучасності. Оскільки сучасні технології мають значний потенціал у підготовці спеціального психолога для формування у нього: емпатійного мислення (через імерсивні VR-сценарії); умінь діагностики (через інтерактивні тренажери, відеоаналіз поведінки); компетентностей кризового реагування (через сценарні ігри); психотерапевтичних навичок (через моделювання взаємодії з клієнтом у VR-середовищі або за допомогою відеофідбеку).

Незважаючи на значний потенціал, впровадження цих технологій зіштовхується з певними викликами. Однією з основних проблем є недостатній

рівень цифрової компетентності педагогів та студентів, а також необхідність постійного оновлення матеріально-технічної бази. Під час аналізу онлайн-платформ виникає питання якості контенту та адаптації традиційних методик до дистанційного формату.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі теоретичного аналізу наукових джерел визначено, що викладання спеціальної психології в умовах цифрової трансформації потребує перегляду традиційної парадигми навчання. Технології викладання фахових дисциплін зі спеціальності «Спеціальна психологія» спеціальної психології мають базуватися на принципах активності, практикоорієнтованості, гуманізації та цифрової трансформації освіти. В умовах стрімкого розвитку технологій саме поєднання теоретичних знань із симуляційними, цифровими та інтерактивними формами навчання дає змогу забезпечити високий рівень професійної підготовки спеціального психолога, адаптованого до складних викликів сучасного соціокультурного середовища.

Використання сучасних освітніх технологій дає змогу не лише підвищити ефективність засвоєння знань, а й сформувати професійні якості, необхідні для роботи з особами, які мають особливі освітні потреби. Поєднання науково обґрунтованих педагогічних технологій із цифровими інструментами (змішане навчання, VR-методики, кейс-аналіз, гейміфікація) відкриває нові можливості для професійного зростання майбутніх спеціальних психологів.

Перспективи подальших досліджень полягають в: адаптації цифрових платформ до потреб вітчизняної освітньої системи, створенні AR/VR-комплексів для тренування психологічних інтервенцій, проведенні експериментальних досліджень впливу імерсивних технологій на якість фахової підготовки; розробці методичних рекомендацій для викладачів із використанням сучасних технологій для підготовки спеціальних психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков, В., Спірін, О., & Пінчук, О. (2020). Сучасні завдання цифрової

- трансформації освіти]. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО Неперервна професійна освіта XXI століття*, (1), 27–36. [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(1\).2020.27-36](https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36)
2. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2.
  3. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.
  4. Brown, J. S. (2006). New Learning Environments for the 21st Century: Exploring the Edge. *Change The Magazine of Higher Learning*, 38(5), 18-24. doi:[10.3200/CHNG.38.5.18-24](https://doi.org/10.3200/CHNG.38.5.18-24)
  5. Севост'янов П., Клімушев В., & Клімушева Г.(2024). Розвиток і впровадження інноваційних цифрових інструментів у сфері психологічного навчання та тренування: перспективи та виклики. *Наукові інновації та передові технології*, 7(35), 1091–1102. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-1091-1102](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-1091-1102)
  6. Dalgarno, B. & Lee, M. (2010) What Are the Learning Affordances of 3 D Virtual Environments? *British Journal of Educational Technology*, 41, 10–32. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01038.x>
  7. Yılmaz, N. Ö., Duran, F., & Fidan, U. Virtual reality and augmented reality in psychiatric disorders. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*. 2021. Vol. 9, no. 3. P. 5165–32. <https://doi.org/10.29109/gujsc.961331>
  8. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*. Austin, Texas : The New Media Consortium.
  9. Смільсон, М. Л., Машбиць, Ю. І., Жалдак, М. І., та ін. (2012). *Дистанційне навчання: психологічні засади*. М. Л. Смільсон (Ред.). Кіровоград : Імекс-ЛТД.
  10. Васильєва, О. (2022). Психологічні особливості дистанційного навчання в підготовці майбутніх психологів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, (58), С. 364–4.
  11. Schunk, D. H. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective (6th ed.)*. Boston, MA: Pearson.
  12. Syniov, V., Sheremet, M., & Suprun, D. (2019). Professional formation of the psychologist's personality in the system of special education. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 38, 51–5.
  13. Кротенко, В. І. Використання кейс-методу у професійній підготовці психологів (спеціальних, клінічних). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*, 75, Т. 2, 96–100. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-2.18>
  14. Афанасьєва, Т.О. (2012). Проектне навчання як умова професійного розвитку студента у ВНЗ. *Теорія і практика сучасної психології*, 4, 50–54.
  15. Савельєва, Т. (2019). Сучасні підходи та інноваційні методи навчання у закладах

вищої освіти: зарубіжний досвід та вітчизняні особливості використання ігрових технологій. *ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки*, (2), 40–41.

16. Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (Eds.). (2001). *The power of problem-based learning*. Sterling, VA : Stylus.

17. Бойко-Бузиль, Ю. Ю., Горбенко, С. Л. та ін. (2012). *Методика викладання психології у вищій школі*. Київ : Атіка.

REFERENCES

1. Bykov, V., Spirin, O., & Pinchuk, O. (2020). Suchasni завдання tsyfrovoy transformatsii osvity [Modern tasks of digital transformation of education]. *Visnyk Kafedry YuNESKO Neperervna profesiina osvita KhKhI stolittia*, (1), 27–36. [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(1\).2020.27-36](https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36) [in Ukrainian].

2. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2. [in English].

3. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9(5), 1–6. [in English].

4. Brown, J. S. (2006). New Learning Environments for the 21st Century: Exploring the Edge. *Change The Magazine of Higher Learning*, 38(5), 18-24. doi:10.3200/CHNG.38.5.18-24 [in English].

5. Sevostianov, P., Klimushev, V., & Klimusheva, H.(2024). Rozvytok i vprovadzhennia innovatsiinykh tsyfrovyykh instrumentiv u sferi psykholohichnoho navchannia ta trenuvannia: perspektyvy ta vyklyky [Development and implementation of innovative digital tools in the field of psychological education and training: prospects and challenges]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 7(35), 1091–1102. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7\(35\)-1091-1102](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-7(35)-1091-1102) [in Ukrainian].

6. Dalgarno, B. & Lee, M. (2010) What Are the Learning Affordances of 3 D Virtual Environments? *British Journal of Educational Technology*, 41, 10–32. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01038.x> [in English].

7. Yılmaz? N. Ö., Duran, F., & Fidan, U. Virtual reality and augmented reality in psychiatric disorders. *Gazi University Journal of Science Part C: Design and Technology*. 2021. Vol. 9, no. 3. P. 5165–32. <https://doi.org/10.29109/gujsc.961331> [in English].

8. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). *NMC Horizon Report: 2015 Higher Education Edition*. Austin, Texas : The New Media Consortium. [in English].

9. Smulson, M. L., Mashbyts, Yu. I., Zhaldak, M. I., та in. (2012). Dystantsiine navchannia: psykholohichni zasady [Distance learning: psychological foundations]. M. L. Smulson (Red.). Kirovohrad : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

10. Vasylieva, O. (2022). Psykholohichni osoblyvosti dystantsiinoho navchannia v

pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv [Psychological features of distance learning in the training of future psychologists]. *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, (58), S. 364–4. [in Ukrainian].

11. Schunk, D. H. (2012). *Learning Theories: An Educational Perspective (6th ed.)*. Boston, MA: Pearson. [in English].

12. Syniov, V., Sheremet, M., & Suprun, D. (2019). Professional formation of the psychologists personality in the system of special education. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19 : Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, 38, 51–5. [in English].

13. Krotenko, V. I. Vykorystannia keis-metodu u profesiinii pidhotovtsi psykholohiv (spetsialnykh, klinichnykh) [Case method usage in professional training of clinical psychologists]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnikh shkolakh*, 75, T. 2, 96–100. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-2.18> [in Ukrainian].

14. Afanasieva, T.O. (2012). Proektne navchannia yak umova profesiinoho rozvytku studenta u VNZ [Projecting as a condition of professional development of student in high school]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*, 4, 50–54. [in Ukrainian].

15. Savielieva, T. (2019). Suchasni pidkhody ta innovatsiini metody navchannia u zakladakh vyshchoi osvity: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani osoblyvosti vykorystannia ihrovykh tekhnolohii [Modern approaches and innovative methods of education in higher education bodies: external experience and domestic features of the use of game technologies]. *ΛΟΗΟΣ. Μυστηριο naukovoï dumky*, (2), 40–41. [in Ukrainian].

16. Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (Eds.). (2001). *The power of problem-based learning*. Sterling, VA : Stylus. [in English].

17. Boiko-Buzyl, Yu. Yu., Horbenko, S. L. ta in. (2012). *Metodyka vykladannia psykholohii u vyshchii shkoli* [Methods of teaching psychology in higher education]. Kyiv : Atika. [in Ukrainian].

УДК 159.922.76+376]-051:159.943.7:81'243=111

Еляна Данілавічюте,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

завідувач відділу логопедії

E-mail: elyana_d@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-3911-7612

Eliana Danilavichiutie,

Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),

Senior Research Fellow,

Head of the Department of Speech Therapy

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

**НЕЙРОПСИХОЛІНГВОСИНЕРГЕТИКА ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК
ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У НАУКОВОМУ СПІЛКУВАННІ
СПЕЦІАЛЬНИМИ ПЕДАГОГАМИ ТА ПСИХОЛОГАМИ**

**NEUROPSYCHOLINGUOSYNERGETICS OF MASTERING SKILLS OF USING
ENGLISH IN SCIENTIFIC COMMUNICATION BY SPECIAL EDUCATORS AND
PSYCHOLOGISTS**

Анотація. Статтю присвячено питанню створення науково-методичного підґрунтя організації навчання англійської мови з метою формування навичок наукового спілкування здобувачів третього рівня вищої освіти зі спеціальностей «016 Спеціальна педагогіка», «053 Спеціальна психологія». На основі аналізу наукових джерел виявлено пріоритетність англійської мови під час підготовки наукових публікацій, виступів на міжнародних наукових конференціях, встановлення академічного діалогу з ученими різних країн, що аргументує актуальність саме її опанування в контексті підготовки майбутніх докторів філософії. Водночас визначено недостатній рівень готовності до інтеграції досягнень вітчизняної науки в європейський простір через причинину низького відсотка представників наукової спільноти, які здатні вільно презентувати результати досліджень англійською мовою, що спонукає на пошук ефективніших шляхів її опанування. Науково обґрунтовано доцільність використання підходів «**English for special purposes**» (ESP) та «Content and Language Integrated Learning» (CLIL), сутність яких полягає в **чіткому окресленні необхідних здобувачам знань і умінь**

для ефективного виконання професійних обов'язків із застосуванням англійської мови, виявленні браку лінгвістичних знань і засобів їхньої компенсації, виокремленні індивідуальних особливостей пристосування до процесу опанування знань з англійської мови та врахуванні побажань здобувачів, а також конкретизації кола лексико-граматичних знань в контексті дисципліни. Здійснено аналіз національного та зарубіжного досвіду вивчення англійської мови з точки зору її сучасного нейро-психо-лінгво-синергетичного підґрунтя, що акцентує на врахуванні мозкових механізмів, здатності до нейропластичності, участі вищих психічних функцій різної модальності, способах обробки інформації, стані афективної сфери, індивідуальному пристосуванні до процедури і труднощів переробки лінгвістичної інформації в процесі опанування знань, які дають змогу виявляти компетентність у всіх видах мовленнєвої діяльності (читанні, письмі, говорінні та аудіюванні) і можуть прислужитися основою технологій впровадження змісту навчальної дисципліни «Англійська мова в науковому спілкуванні» відповідно до освітньо-наукових програм «Спеціальна педагогіка», «Спеціальна психологія» у контексті підготовки докторів філософії в аспірантурі Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Ключові слова: аспірантура; здобувачі третього рівня вищої освіти; англійська мова у науковому спілкуванні; нейропсихолінгвосинергетика; освітньо-наукові програми; спеціальна педагогіка, спеціальна психологія.

Abstract. The article is devoted to the issue of creating a scientific and methodological basis for the organization of English language teaching in order to develop the skills of scientific communication of third-level students majoring in '016 Special Pedagogy' and '053 Special Psychology'. Based on the analysis of scientific sources, the priority of English in the preparation of scientific publications, speeches at international scientific conferences, and the establishment of academic dialogue with scientists from different countries has been identified, which argues for the relevance of its mastery in the context of training future doctors of philosophy. At the same time, the author identifies an insufficient level of readiness to integrate the achievements of national science into the European space due to the low percentage of representatives of the scientific community who are able to freely present research results in English, which prompts the search for more effective ways to master it. The expediency of using the 'English for special purposes' (ESP) and 'Content and Language Integrated Learning' (CLIL) approaches is scientifically substantiated, the essence of which is to clearly define the knowledge and skills necessary for students to effectively perform their professional duties using English, to identify the lack of linguistic knowledge and means of compensating for it, to identify individual characteristics of adaptation to the process of acquiring knowledge of English and to take into account the wishes of students, as well as to specify the range of lexical and grammatical knowledge in the context of disciplines. It is analyzed national and foreign

experience of teaching English in terms of its modern neuro-psycho-linguistic-synergetic basis, which emphasizes the consideration of brain mechanisms, the ability to neuroplasticity, the participation of higher mental functions of different modalities, ways of processing information, the state of the affective sphere, individual adaptation to the procedure and the difficulties of processing linguistic information in the process of acquiring knowledge, which make it possible to demonstrate competence in all types of speech activity (reading, writing, speaking and listening) and can serve as the basis for technologies for implementing the content of the discipline 'English in Scientific Communication' in accordance with the educational and scientific programmes 'Special Pedagogy', 'Special Psychology' in the context of PhD training at the postgraduate course of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Key words: postgraduate studies; third-level higher education students; English in scientific communication; neuropsycholinguosynergetics; educational and scientific programmes; special education, special psychology.

Актуальність дослідження. Відповідно до результатів досліджень, які представлено в базах даних Scopus та Web of Science, близько 98% наукових статей у міжнародних журналах публікуються англійською мовою (Ramírez - Castañeda, 2020), що свідчить про поширеність англійської як мови наукового спілкування. Більшість міжнародних наукових конференцій (приблизно 95%) проводяться англійською, яка в цьому контексті перетворилася на lingua franca (італійською *lingua franca* – мова франків: змішана мова або нейтральна, яка не є рідною для учасників спілкування), що створює додаткові стимули для вчених та дослідників опанувати саме цю мову для забезпечення академічного діалогу. Дослідження, що було організовано і здійснено «European Commission» у 2017 році (European Commission, 2017), засвідчило, що англійська мова є домінантною для наукової комунікації, зокрема у Європі, де 88% вчених зауважили, що публікують результати наукового пошуку англійською мовою (Council of the European Union, 2018).

Водночас результати досліджень, що представлено в «Journal of Information science», свідчать про те, що серед викладачів і молодих науковців лише 25–30% здатні письмово формулювати свої думки англійською мовою (Isfandyari – Moghaddam et. al., 2021). У контексті діяльності Національного

фонду досліджень України було встановлено, що близько 40% представників науки, критично оцінюючи свій рівень володіння англійською мовою, визнають неспроможність брати активну участь у міжнародних конференціях, які часто відбуваються в межах проєктів, що спрямовано на покращення наукових зв'язків між Україною і ЄС. Обговорення цієї проблеми – одне з актуальних у процесі імплементації програми Erasmus +: тривають дослідження, присвячені потребам у вивченні англійської мови (Luís, Kornieieva, Braz, 2023). Результати наукових розвідок дали змогу дійти висновку про те, що достатній рівень спілкування англійською мовою – прерогатива науковців з великим досвідом. Такий стан іншомовної готовності до інтеграції досягнень вітчизняної науки в європейський науковий простір свідчить про те, що концепцію компетентностей ще не можна вважати невід'ємною частиною системи освіти впродовж життя в Україні. Рівень її впровадження у вищу освіту та освіту дорослих є різним як у контексті стратегій, так і практики, що частково пояснюється відсутністю ефективного моніторингу досягнень та викликів впровадження компетентної освіти в Україні (Lokshyna, 2018). Водночас постановою № 59426 від 26 травня 2025 року (<https://surl.li/jffaqv>), яку затверджено Кабінетом Міністрів України, введено обов'язкове знання англійської мови для осіб, які обіймають певні посади в освіті та науці: передбачено підтвердження державним іспитом або міжнародним сертифікатом рівень володіння англійською мовою претендентами на такі посади. Означені зміни спонукають до пошуку ефективних шляхів своєчасного опанування англійської мови представниками наукової спільноти України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аспірантура є третім рівнем вищої освіти, що надає можливість здобуття наукового ступеня доктора філософії. Навчання в аспірантурі забезпечує систематичну підготовку висококваліфікованих спеціалістів, які готові до здійснення наукових досліджень, навчання майбутніх поколінь в закладах освіти, надання їм психологічної підтримки, а також інтегрування в міжнародну наукову спільноту. До аспірантури вступають особи з високою мотивацією до навчання і дослідження, здатністю критично аналізувати наукові проблеми. На момент вступу вони вже мають базову вищу освіту, а також магістерський ступінь у

відповідній галузі знань. Мета їхнього навчання –поглибити свої знання та отримати навички, що необхідні для здійснення самостійної наукової роботи. Відтак здобувачі третього рівня вищої освіти мають демонструвати не лише глибокі теоретичні знання у контексті своєї дисципліни, а й творчий підхід до вирішення наукових завдань, відкритість до нового, прагнення до постійного саморозвитку та вдосконалення своїх навичок, а також готовність до участі в наукових комунікаціях та міжнародних проєктах. Отже, аспірантура відіграє ключову роль у підготовці науковців, які здатні не лише генерувати нові знання, а й активно впливати на розвиток науки та освіти в Україні та за її межами.

З огляду на викладене, очевидним є факт важливості вивчення англійської мови в аспірантурі як одного з ключових компонентів освітнього процесу, що перебігає в контексті глобалізації та інтеграції країни у світову наукову спільноту. У 1990-ті роки, після здобуття незалежності в Україні, система освіти почала зазнавати змін, зокрема у вивченні іноземних мов. Запровадження англійської мови в аспірантурі стало необхідністю, адже академічна комунікація почала активно перетинати кордони країни. В Україні було розпочато створення програм підготовки аспірантів, що забезпечували вивчення сучасної наукової англійської мови. Одними з провідних джерел підтримки організації опанування англійської мови здобувачами третього рівня вищої освіти стали програми міжнародної співпраці, які ініціював Фонд «Відродження», представники ЄС, а у фінансуванні та забезпеченні експертизи підготовки здобувачів брали участь різні міжнародні партнери. Вивчення англійської мови в аспірантурі в Україні є обов'язковим і спрямовано на забезпечення набуття необхідних навичок для написання наукових статей, участі в конференціях, а також спілкування з зарубіжними колегами.

Нині особливість навчання англійської мови (або будь-якої іншої) в аспірантурі полягає у його професійній орієнтованості, що виступає пріоритетним напрямом процесу модернізації освіти в Україні. Опанування алгоритму іншомовного спілкування стає основоположним елементом, а сама мова виступає як інструмент засвоєння спеціальності, засіб для професійної

комунікації і самоосвіти для молодих дослідників, що істотно підвищує їхню спроможність успішної інтеграції в міжнародне академічне середовище.

Проблема викладання іноземної мови в аспірантурі – предмет досліджень українських та зарубіжних науковців: здійснено аналіз методики викладання (І. Котова, Є. Пасов, М. Поташник, Є. Шиянов), сучасних досліджень застосування інформаційних технологій у професійно-орієнтованому навчанні (І. Батунова, А. Барибіна, М. Хлибова, J. Bell, D. Bonamy, L. Curnik, R. Gower, S. Philpot, R. Prodromou), методичних аспектів підготовки аспірантів (О. Астахова, Л. Банкул, О. Бухнієва, О. Васянович, І. Жовта, О. Литвинюк, Л. Пшенична, G. Dudney, N. Hockly та M. Mascon). Дослідження викладання іноземної мови в аспірантурі закладів вищої освіти немовного спрямування стало науковим інтересом А. Акімової, М. Брандес, С. Гриніва, Л. Кузнєцової, В. Радаєва та І. Третьякової (Огреніч, 2021).

Окрему увагу в працях українських дослідників приділено питанню змісту навчання англійської мови в аспірантурі. Він традиційно передбачає: лексико-граматичну складову знань (обізнаність з професійною термінологією і специфікою її використання, моделями застосування граматичних структур у текстах, а також їхньою пріоритетністю відповідно до наукового дискурсу, наприклад Conditionals, Passive Voice, Infinitive Construction); писемне мовлення (стратегії сприймання та розуміння текстів наукових статей, рецензій, дисертацій в процесі читання; написання текстів з урахуванням стилістики наукового письма, а також оформлення бібліографії та правил цитування), усне мовлення (створення презентацій, конструювання стверджувальних (аргументування власної точки зору), питальних та заперечних висловлень у контексті наукових дискусій, долання притаманного здобувачам лінгвістичного бар'єру для підвищення якості спілкування із зарубіжними колегами), крос-культурну комунікацію (врахування культурних аспектів, що можуть мати вплив на наукове спілкування). Отже, майбутні вчені мають змогу детально ознайомитися з особливостями наукового спілкування англійською мовою у контексті усіх видів мовленнєвої діяльності та опанувати етикетні норми науково-професійної

комунікації (Банкул, Бухнієва, Васянович, Жовта, Литвинюк, Пшенична & Третякова, 2021).

Водночас підготовка здобувачів третього рівня вищої освіти відбувається за конкретними професійними напрямками, специфіка яких враховується під час створення навчальних програм. Своєрідність опанування знань з наукової англійської мови спеціальними педагогами і психологами полягає у необхідності врахування розбіжностей української і англійської термінології, що має глибоке коріння – автентичність підходів до класифікаційних ознак певних явищ у наукових школах різних країн, вимагаючи неабиякої обізнаності викладача як з лінгвістичними особливостями самої мови, так і з сутністю наукових галузей «Спеціальна педагогіка» та «Спеціальна психологія». Очевидним є факт необхідності аналізу готовності здобувачів до оволодіння означеними знаннями з огляду на відомі нейрофізіологічні, психологічні, лінгвістичні закономірності засвоєння іноземної мови, а також індивідуальну спроможність адаптації до нових умов організації мозкової активності, що дає змогу розробити програму з урахуванням їхніх нагальних потреб. Втім, нині доступні джерела інформації не містять даних щодо висвітлення представлених позицій.

Мета статті полягає у розкритті сутності сучасного нейро-психо-лінгво-синергетичного підґрунтя організації навчання англійської мови здобувачів третього рівня вищої освіти для наукового спілкування, що становить основу технологій імплементації в практику викладання змісту робочої програми навчальної дисципліни «Англійська мова в науковому спілкуванні», яка є обов'язковою в системі підготовки докторів філософії зі спеціальностей «016 Спеціальна освіта» і «053 Спеціальна психологія».

Процедура дослідження передбачала: аналіз національного та зарубіжного досвіду вивчення іноземної (англійської) мови з точки зору її сучасного нейро-психо-лінгво-синергетичного підґрунтя, що акцентує на урахуванні мозкових механізмів, здатності до нейропластичності, участі вищих психічних функцій різної модальності, способах обробки інформації, стані афективної сфери, індивідуальному пристосуванню до процедури переробки лінгвістичної інформації в процесі опанування знань, які дають змогу виявляти компетентність

у всіх видах мовленнєвої діяльності (читанні, письмі, говорінні та аудіюванні) з метою подальшого створення технологій впровадження змісту навчальної дисципліни «Англійська мова в науковому спілкуванні» <https://surl.li/lqvbfd> відповідно до освітньо-наукових програм «Спеціальна педагогіка» <https://surl.lu/sgwovk>, «Спеціальна психологія» <https://surl.li/nalfjr> у контексті підготовки докторів філософії зі спеціальностей «016 Спеціальна освіта» і «053 Спеціальна психологія» в аспірантурі Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Результати дослідження. «English for special purposes» (ESP) – англійська мова для спеціальних цілей – сучасний підхід до вивчення мови, сутність якого полягає в опануванні знань, що необхідні для певної професії або галузі навчання (Stevens, 1988). Особливість такого підходу полягає у пріоритетності конкретних тем, лексики, граматичних конструкцій, які мають основоположне значення для певної професійної діяльності на фоні загальної здатності до комунікації англійською мовою. Квінтесенція вивчення ESP – усвідомлення конкретної мети вивчення мови, а також високий ступінь мотивації.

Вивчення результатів сучасних досліджень демонструє відсутність спеціальних методик викладання у контексті цього підходу, що обумовлено зосередженістю на потребах цільової аудиторії і потребує високого ступеня гнучкості (Мартинова, 2024). Водночас варто зауважити, що у процесі досліджень ESP було здійснено аналіз як безпосередньо феноменів мови, що найчастіше використовуються у різних сферах функціонування людини, так і факторів, які сприяють успішному опануванню мови. До останніх належить здатність мозку оперувати лінгвістичною інформацією: на перший план виступає не так усвідомлення природи мови, як розуміння структури і процесів, що забезпечують мовленнєве мислення, а також роль афективної складової, що охоплює не лише емоції, а й ширший спектр переживань, які можуть справляти вплив на мотивацію, увагу та залученість до навчального процесу. Відповідно до такого алгоритму міркувань нині, окрім навчальних потреб, звертається увага на цільові, до яких належать потреби, що спричинені: вимогами цільової ситуації (target situation), яка полягає у чіткому окресленні необхідних здобувачам знань і

умінь для ефективного виконання професійних обов'язків із застосуванням англійської мови; браком лінгвістичних знань і необхідністю їхньої компенсації; індивідуальними особливостями пристосування до процесу опанування знань з англійської мови та побажаннями здобувачів (Hutchinson & Waters, 1987).

Останнє десятиріччя характеризується тим, що у європейській практиці викладання іноземної мови набуває все більшої популярності підхід «Content and Language Integrated Learning» (CLIL) – предметно-мовленнєве інтегроване навчання, що передбачає використання мови як інструмента поглиблення знань з певної дисципліни. Концептуальне ядро CLIL містить «4 C» складові: content – зміст дисципліни, а також сам процес опанування знань, умінь і навичок у її контексті; communication – спілкування з огляду на професійний дискурс з опорою на вже набуті раніше знання з іноземної мови; cognition – пізнання з огляду на специфічний зміст конкретної дисципліни; culture – культура в ширшому розумінні: ознайомлення з особливостями культури мовлення різних спільнот з метою розвитку міжкультурної компетенції (Coyle, Hood & Marsh, 2010). На нашу думку, застосування означеного підходу у практиці навчання англійської мови для наукового спілкування має виняткове значення з огляду на визначення пріоритетності змісту в процесі його взаємодії з мовою: уможлиблюється конкретизація кола лексико-граматичних знань в контексті дисципліни.

Означені підходи було покладено в основу розроблення робочих програм навчальної дисципліни «Англійська мова в науковому спілкуванні» у контексті підготовки докторів філософії зі спеціальностей «016 Спеціальна освіта» і «053 Спеціальна психологія» (Кобильченко, Омельченко, 2023). Досвід навчання та результати опитування дали змогу встановити, що серед цільових потреб здобувачів відповідно до підходу ESP брак лінгвістичних знань і необхідність його ліквідації виступає на перший план: 85% аспірантів наголошують на присутності труднощів різного характеру, які супроводжують усне та писемне мовлення, а 77% з них визнають першою чергою істотну недосконалість базових граматичних конструкцій та пов'язаний з їхньою якістю низький рівень розвитку навичок говоріння і розпізнавання мовлення на слух. Такі результати свідчать

про те, що на початку освітнього процесу в значній кількості випадків не може бути здійснено «розрахунок» на набуті в процесі попереднього навчання знання, які мають виступати на фоновому рівні організації навчальної діяльності, підтримуючи складову «communication» в межах професійного дискурсу відповідно до підходу CLIL, адже вони самі потребують подальшого вдосконалення. Достатньо обмежений стандартний термін, який відведено на опанування розглядуваної дисципліни (три семестри), спонукає на пошук раціональних шляхів реагування на репрезентовані потреби здобувачів.

Сутність підходу ESP, як було зазначено, передбачає врахування відомостей про здатність мозку оперувати лінгвістичною інформацією, що і виступає у ролі визначального чинника успішності опанування іншомовних лінгвістичних знань. Відтак ефективність імплементації програми навчання корелює зі ступенем врахування нейрофізіологічних механізмів процедури формування нейронних мереж (комплексних систем складного біохімічного взаємозв'язку нейронів для забезпечення передачі й обробки інформації для виконання певних функцій), що забезпечують алгоритми розпізнавання і продукування іншомовної інформації, провокуючи зміни у структурі та функціях мозку на клітинному та системному рівнях відповідно до якості індивідуальної нейропластичності – спроможності адаптуватися (створювати нові синапси та зміцнювати вже існуючі) до незвичних лінгвістичних моделей, складаючи основу для нових динамічних стереотипів на психологічному рівні організації іншомовної мовленнєвої діяльності. Важливим є врахування того факту, що зміцнення і стійкість нейронних мереж залежить від успішності перебігу процесу мієлінізації – формування мієлінової (жиропротеїнової) оболонки навколо аксона нейрона з метою його відокремлення від зовнішнього середовища для захисту і забезпечення безперешкодної передачі нервового імпульсу. Міцність мієлінової оболонки залежить як від генетичних факторів та біологічних змін, так і від особливостей організації навколишнього середовища. Нині відомо, що багаторазове сенсо-моторне повторення інформації у процесі навчання сприяє інтенсифікації мієлінізації, забезпечуючи стійкість нейронних мереж та їхню стабільність, що дає змогу врахувати цей фактор відповідно під час створення технології навчання.

Психологічний рівень організації іншомовної мовленнєвої діяльності передбачає залучення вищих психічних функцій і мисленнєвих операцій різної модальності (зорової, слухової, моторної), індикатором прояву яких виступають різні аналізаторні системи та їхня взаємодія під час виконання різноманітних лінгвістичних завдань; використання пріоритетного способу обробки інформації (сукцесивного, симультанного); вплив динамічних стереотипів, що сформувалися у результаті попереднього досвіду вивчення мови і тісно пов'язані з особистісними якостями здобувача, а також станом його афективної сфери. Урахування означених аспектів потребує моделювання завдань з огляду на їхню психологічну структуру, що уможливорює ймовірність реагування на потреби здобувачів.

На окрему увагу заслуговують індивідуальні пристосування (синергетична складова) кожної особи до лінгвістичних труднощів, які виникають на шляху до опанування англійської мови. Досвід викладання дисципліни свідчить, що до найрозповсюдженіших труднощів належать такі: акустико-артикуляційні, що полягають у незвичності звучання, позицій органів ротової порожнини і способів «звуківиробництва»; інтонаційні, які полягають у відмінній від рідної мови акцентуації, утруднюючи сприймання і безакцентне відтворення; лексичні, що пов'язані переважно з багатозначністю слів, а також специфікою спеціальнопедагогічної та спеціальнопсихологічної наукової термінології; граматичні, що відображають відмінну від рідної мови філософію взаємозв'язків між різними компонентами, визначаючи особливу форму ментальності носіїв мови; стилістичні, що відображають різну специфіку англійського дискурсу; виконавчі, які пов'язані з правильністю планування послідовності дій, від чого залежить точність виконання певного виду мовленнєвої діяльності (наприклад, більшість здобувачів під час здійснення перекладу з рідної мови на англійську першою чергою актуалізують лексичні одиниці без урахування граматичної конструкції, яка визначає добір відповідної форми слів і порядок їхнього використання в реченні). Індивідуальні пристосування до наявних труднощів можуть мати як позитивний, так і негативний характер. До позитивних належить осмислення і прийняття труднощів на основі аналізу і розуміння причин їхнього

виникнення, що найчастіше сприяє самостійному вибору індивідуальних стратегій самовдосконалення з орієнтацією на реалістичні цілі, а також проявляється через високий рівень «включеності» в процес опанування знань з розглядуваної дисципліни. До негативних пристосувань може належати невпевненість у своїх силах (страх помилок, який призводить до уникнення спілкування англійською, закриваючи доступ до практичного застосування знань під час навчання), перфекціонізм (висування нереалістичних вимог до себе, що може призвести до виникнення фрустрації за умови відсутності високих результатів, що гальмує прогрес), втрата мотивації (відсутність швидкого видимого прогресу може призводити до виникнення розчарування і втрати бажання продовжувати навчання). Будь-який з варіантів негативних пристосувань може досягти найвищого рівня прояву – психологічного бар'єру, який проявиться через самоізоляцію і втрачання наданих програмою дисципліни переваг навчання. Отже, очевидним є факт необхідності урахування синергетичної складової при створенні технології навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати аналізу сучасних уявлень про особливості опанування навичок використання англійської мови спеціальними педагогами і психологами у науковому спілкуванні, а також досвіду викладання навчальної дисципліни «Англійська мова у науковому спілкуванні» свідчать про те, що нейропсихолінгвосинергетична складова підготовки здобувачів третього рівня вищої освіти дає змогу створювати технології опанування знань, що першою чергою орієнтовано на врахування індивідуальних потреб як основного чинника підвищення ефективності навчання в контексті підходів ESP і CLIL. На наш погляд, перспектива подальших досліджень полягає у глибшому вивченні досягнень нейролінгвістичного спрямування, зокрема тих, що розкривають сутність нейролінгвістичного програмування (психотерапевтичного методу на основі внутрішніх моделей мовлення і поведінки, які можуть бути піддані цілеспрямованим позитивним змінам за умови їхнього детального аналізу). Не менш важливим є підсилення психолінгвістичної складової дослідження, що сприятиме зміцненню стратегій, які враховують стиль пізнавальної діяльності в процесі опанування іншомовних

знань. Обізнаність з відкриттями в галузі когнітивної психології розкриє горизонти для розуміння шляхів методичного спрощення процесу навчання на основі активного використання стратегій логічного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Young, M. (2023). Science diplomacy and the European Union. *Science and Diplomacy: Foundations and Practice*, 35–50.
2. Ramírez-Castañeda, V. (2020) Disadvantages in preparing and publishing scientific papers caused by the dominance of the English language in science: The case of Colombian researchers in biological sciences. *PLoS ONE* 15(9): e0238372. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238372>
3. European Commission, «Science and Technology in the EU» (2017) https://www.eeas.europa.eu/eeas/science-diplomacy-eu-level_en
4. Council of the European Union. (2018). Council conclusions on moving towards a vision of a European Education Area. *Official Journal*, C195, 7–12. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607\(01\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607(01)&rid=6)
5. Isfandyari-Moghaddam, A., Saberi, M. K., Tahmasebi-Limoni, S., Mohammadian, S., & Naderbeigi, F. (2021). Global scientific collaboration: A social network analysis and data mining of the co-authorship networks. *Journal of Information Science*, 49(4), 1126–1141. <https://doi.org/10.1177/016555152111040655> (Original work published 2023) <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/016555152111040655>
6. A. L. Luís, T. Kornieieva, & R. Braz (2023) The importance of english proficiency: the particular case of ukraine, *INTED2023 Proceedings*, pp. 3587–3595. <https://library.iated.org/view/LUIS2023IMP>
7. Lokshyna, O. (2018). The European dimension of the competence-based school education in Ukraine. **Revista de Pedagogie – Journal of Pedagogy**, 66(1), 47–64. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713793/1/2018.-1.-47-64.-Lokshyna.pdf>
8. Огреніч, М. А. (2021). Зміст навчання англійської мови в аспірантурі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (198), 149–152. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-149-152> <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1039/970>
9. Банкул, Л., Бухнієва, О., Васянович, О., Жовта, І., Литвинюк, О., Пшенична, Л., & Третьякова, І. (2021). Зміст навчання англійської мови в аспірантурі. Постановка та обґрунтування актуальності. *Наукові записки/Ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін.–Випуск 198.–Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021.308 с., 149.*

10. Strevens, P. (1988) The Learner and Teacher of ESP. In: Chamberlain, D. and Baumgardner, R., Eds., *ESP in the Classroom: Practice and Evaluation*, Modern English Publications in association with the British Council, London, 39–44.

11. Мартинова, Р. (2024). Вивчення іноземних мов як засобу міждержавного спілкування на початку ХХ століття на основі прямих методів навчання. *Український Педагогічний журнал*, (1), 121–131. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/730/837>

12. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733031>

13. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press. <https://surli.cc/ookdnhk>

14. Кобильченко В. В., & Омельченко І. М. (2023). Підготовка доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України: специфіка освітньо-наукової програми. Електронний науковий журнал «Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти». № 1. С. 241-245. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/FCS/article/view/17503>

REFERENCES

1. Young, M. (2023). Science diplomacy and the European Union. *Science and Diplomacy: Foundations and Practice*, 35–50. [in English].

2. Ramírez-Castañeda, V. (2020) Disadvantages in preparing and publishing scientific papers caused by the dominance of the English language in science: The case of Colombian researchers in biological sciences. *PLoS ONE* 15(9): e0238372. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238372>

3. European Commission, «Science and Technology in the EU» (2017) https://www.eeas.europa.eu/eeas/science-diplomacy-eu-level_en [in English].

4. Council of the European Union. (2018). Council conclusions on moving towards a vision of a European Education Area. *Official Journal*, C195, 7–12. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607\(01\)&rid=6](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018XG0607(01)&rid=6) [in English].

5. Isfandyari-Moghaddam, A., Saberi, M. K., Tahmasebi-Limoni, S., Mohammadian, S., & Naderbeigi, F. (2021). Global scientific collaboration: A social network analysis and data mining of the co-authorship networks. *Journal of Information Science*, 49(4), 1126–1141. <https://doi.org/10.1177/01655515211040655> (Original work published 2023) <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/01655515211040655> [in English].

6. A. L. Luís, T. Kornieieva, & R. Braz (2023) The importance of english proficiency: the particular case of Ukraine, *INTED2023 Proceedings*, pp. 3587–3595. <https://library.iated.org/view/LUIS2023IMP> [in English].

7. Lokshyna, O. (2018). The European dimension of the competence-based school education in Ukraine. **Revista de Pedagogie – Journal of Pedagogy**, 66(1), 47–64.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713793/1/2018.-1.-47-64.-Lokshyna.pdf> [in English].

8. Ohrenich, M. A. (2021). Zmist navchannia anhliiskoi movy v aspiranturi [The content of English language teaching in postgraduate studies]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (198), 149–152. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-149-152>
<https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1039/970> [in Ukrainian].

9. Bankul, L., Bukhniieva, O., Vasianovych, O., Zhovta, I., Lytvyniuk, O., Pshenychna, L., & Tretiakova, I. (2021). Zmist navchannia anhliiskoi movy v aspiranturi [The content of English language teaching in postgraduate studies]. *Postanovka ta obgruntuvannia aktualnosti. Naukovi zapysky/Red. kol.: V.F. Cherkasov, V.V. Radul, N.S. Savchenko ta in.–Vypusk 198.–Serii: Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka, 2021.308 s., 149.* [in Ukrainian].

10. Strevens, P. (1988) *The Learner and Teacher of ESP*. In: Chamberlain, D. and Baumgardner, R., Eds., *ESP in the Classroom: Practice and Evaluation*, Modern English Publications in association with the British Council, London, 39–44. [in English].

11. Martynova, R. (2024). Vyvchennia inozemnykh mov yak zasobu mizhderzhavnoho spilkuvannia na pochatku XX stolittia na osnovi priamykh metodiv navchannia [Learning foreign languages as a means of interstate communication at the beginning of the 20th century based on direct teaching methods]. *Ukrainskyi Pedahohichniy zhurnal*, (1), 121–131
<https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/730/837> [in Ukrainian].

12. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learner-Centered Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511733031> [in English].

13. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press. <https://surli.cc/ookdnhk> [in English].

14. Kobylchenko, V. V., Omelchenko, I. M. (2023). Pidhotovka doktora filosofii za spetsialnistiu 053 «Psykhologhiia» v Instytuti spetsialnoi pedahohiky i psykhologhii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy: spetsyfika osvitho-naukovoï prohramy [Preparation of a Doctor of Philosophy in the specialty 053 «Psychology» at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: specifics of the educational and scientific program]. *Elektronnyi naukovyi zhurnal «Formuvannia kompetentnosti obdarovanoi osobystosti v systemi pozashkilnoi ta vyshchoi osvity»*. № 1. S. 241–245.
<https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/FCS/article/view/17503> [in Ukrainian].

Валентина Жук,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей

з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: valechka_zhuk@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0001-8183-5250

[Researcher ID Q-1331-2016](#)

Valentina Zhuk,

Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),

Senior Researcher of the Department of Education
of Children with Sensory Development Disorders

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей

з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667

[Researcher ID GLS-3925-2022](#)

Svitlana Lytovchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Education for Children
with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВИЩОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ. НАВЧАЛЬНИЙ КУРС «ПОСЛУГА РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ТА ЇХНІХ РОДИН»

TRAINING OF HIGHER-QUALIFICATION LEVEL SPECIALISTS. TRAINING COURSE «EARLY INTERVENTION SERVICE FOR CHILDREN WITH HEARING DISORDERS AND THEIR FAMILIES»

Анотація. Підготовка фахівців вищого кваліфікаційного рівня – важливий напрям діяльності Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Складовою освітніх програм інституту є вибіркові дисципліни, які надають здобувачам можливість обирати найбільш актуальні для їхніх досліджень курси, сприяють глибокому вивченню проблем дослідження. Курс, презентований у статті, має на меті формування фахових компетентностей, міждисциплінарних знань, умінь, навичок, які можуть допомогти майбутнім викладачам вищої школи та науковцям розробляти технології раннього втручання у роботі з дітьми з порушеннями слуху та їхніми родинами. *Мета статті:* презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Послуга раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин». Основними *методами* визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми раннього втручання; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів офіційних сайтів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України, центрів ранньої допомоги; узагальнення практичного досвіду навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху раннього віку. У навчальному курсі розкрито сутність послуги, основні підходи та принципи, особливості організації раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин, зміст та етапи здійснення ранньої допомоги, умови ефективності її застосування; окреслено моделі організації центрів раннього втручання.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, особливі освітні потреби, міждисциплінарний підхід, освіта дітей з порушеннями слуху, діти раннього віку з порушеннями слуху, ранне втручання, супровід батьків.

Abstract. Training of highly qualified specialists is an important area of activity of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The institute's educational programs include elective disciplines that provide applicants with the opportunity to choose the most relevant courses for their research and contribute to an in-depth

study of research problems. The course presented in the article aims to develop professional competencies, interdisciplinary knowledge, skills, and abilities that can help future higher education teachers and researchers develop early intervention technologies in working with children with hearing impairments and their families. The purpose of the article: to present the main aspects of the curriculum for training specialists of the highest qualification level «Early intervention service for children with hearing impairments and their families». The main methods are: theoretical analysis of literary sources on the problem of early intervention; analysis of regulatory documents, materials from the official websites of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Social Policy of Ukraine, early care centers; generalization of practical experience in teaching and correctional and developmental work with children with hearing impairments of early age. The training course reveals the essence of the service, basic approaches and principles, features of organizing early intervention for children with hearing impairments and their families, the content and stages of implementing early care, the conditions for the effectiveness of its application; models of organizing early intervention centers are outlined.

Key words: special pedagogy, special educational needs, interdisciplinary approach, education of children with hearing impairments, young children with hearing impairments, early intervention, parental support.

Актуальність дослідження. Порушення слухової функції впливає на природний шлях розвитку дитини – пізнавальні можливості, мовленнєвий розвиток, взаємодію з навколишнім середовищем. Саме рання діагностика порушень слуху і своєчасна абілітація мінімізують негативний вплив зниження слуху на розвиток дитини. За таких умов основним завданням є запобігання виникненню вторинних порушень у розвитку дитини, отже, супровід на цьому етапі ми розглядаємо як попереджувально-розвивальний. Істотним аспектом раннього втручання є інформаційно-психологічна підтримка батьків, що сприяє ранній систематичній сурдопедагогічній допомозі, організації адекватного слухопротезування, створенню комунікативно насиченого середовища вже на ранніх етапах (перше півріччя життя). Здобутки раннього періоду розвитку слугують підґрунтям для подальшого формування пізнавальної та соціально-комунікативної сфер дитини. Це зумовлює актуальність презентованого навчального курсу не лише для фахівців центрів ранньої допомоги, а й для

широкого кола науковців у галузях спеціальної педагогіки та психології, предметом дослідження яких є розвиток та навчання дітей з порушеннями слуху.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати висвітлення різних аспектів організації послуги раннього втручання (Литовченко, 2018; Кульбіда, Литовченко, Таранченко, Жук, Федоренко & Литвинова, 2019; Литовченко, Жук & Литвинова, 2019; Жук, 2020; Литовченко, Таранченко, Жук, Шевченко, Литвинова, & Федоренко, 2021; Жук, Литвинова, Литовченко & Вовченко, 2023; Жук, Литвинова & Литовченко, 2023). Зокрема, необхідність ранньої допомоги для слухомовленнєвого розвитку дітей з порушеннями слуху було науково обґрунтовано у середині-другій половині минулого століття, перші спроби її практичного втілення підтвердили ефективність такого підходу у системах А. Лева, П. Губерини та ін. Починаючи з 90-х років минулого століття ідею раннього сімейного виховання, спрямовану на всебічний розвиток дитини з порушеним слухом, обґрунтовано у працях вітчизняних вчених Л. Ступнікової, Г. Чефранової, Р. Якубовської та ін. Вона стала панівною у сурдопедагогічній теорії, але не знайшла повного втілення в освітній практиці. Науковці наголошують на необхідності створення сприятливого слухомовленнєвого середовища в сім'ї, організації корекційно-розвивального впливу під час щоденних рутин впродовж усього дня, формуванні мовлення з опорою на слухове сприймання, розвиток мовленнєвого слуху. Нині відбувається зміна підходів у наданні послуг таким дітям, акценти зміщуються від подолання наслідків порушень до їх попередження.

Доведено, що діти з порушеннями слуху, які були задіяні у програмах раннього втручання, мають кращі навчальні та соціальні навички порівняно з однолітками, які таку послугу не отримали. Зокрема, у ранньому віці створюється основа для подальшого сенсорного розвитку, формування пізнавальних процесів, опанування мовлення.

Актуальними у контексті проблеми є Концепція ранньої та дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху (проект, 2023), Концепція створення та розвитку системи раннього втручання (схвалено розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 26 травня 2021 р. № 517).

Мета статті: презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Послуга раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин».

Основними **методами** визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми раннього втручання; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів офіційних сайтів Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України, центрів ранньої допомоги; узагальнення практичного досвіду навчання та корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху раннього віку.

Результати дослідження. Під час вивчення курсу розглядається методологія раннього втручання, специфіка послуги раннього втручання в системі комплексної допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам, освітній компонент послуги раннього втручання для дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Метою курсу є формування у здобувачів базових компетентностей, зокрема, світоглядних позицій, теоретичних знань та практичних навичок для наукового вивчення проблеми ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам з врахуванням специфіки слухомовленнєвого, соціально-комунікативного, пізнавального розвитку дітей.

Завдання курсу:

1. Формувати світоглядні позиції здобувачів щодо комплексного супроводу дітей раннього віку з порушеннями слуху згідно з функціональним підходом, відображеним у положеннях МКФ-ДП, зокрема, акцентом на внутрішній і зовнішній ресурс, активізація якого забезпечує якість функціонування дитини і родини.

2. Ознайомити із специфікою слухомовленнєвого, соціокомунікативного та пізнавального розвитку дітей раннього віку з порушеннями слуху.

3. Формувати уміння оцінювати стан та виявляти потреби дитини і її родини через інтеграцію фізичних, психічних, соціальних показників (а не діагноз або показники фізичного слуху), що знаходить відображення у

значущих аспектах життєдіяльності (розвиток, участь, середовище) та визначає вектори докладання зусиль команди супроводу.

4. Формувати знання про мету, завдання, зміст та організацію раннього втручання у роботі з дітьми з порушеннями слуху.

5. Ознайомити з формами, методами, прийомами та засобами ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху на діагностичному, корекційно-відновлювальному та корекційно-розвивальному етапах супроводу.

6. Розглянути специфіку побудови наукового дослідження, присвяченого ранньому втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху та їхніх родин.

Освітнім процесом передбачено формування у здобувачів компетентностей, які забезпечують здатність фахівців проводити емпіричні дослідження з проблем раннього втручання, опановувати міждисциплінарні знання з раннього розвитку дітей з порушеннями слуху, організувати та реалізовувати родинноцентрований супровід сімей таких дітей, послуговуючись інформацією різних наукових джерел, нормативних документів.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність до аналізу та систематизації досліджень з різних галузей знань.

ЗК2. Навички спостереження за проявами поведінки дитини для виявлення актуального рівня та моніторингу динаміки її розвитку.

ЗК3. Здатність здійснювати кількісне та якісне оцінювання функціонального стану дитини.

ЗК4. Здатність виявляти потреби дитини та родини.

ЗК5. Вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати педагогічні явища, прогнозувати ефективність педагогічних стратегій.

ЗК6. Здатність розробляти програми, методики, моделювати технології підтримки та ін. у науковому дослідженні.

ЗК7. Здатність застосовувати сформовані компетентності у практичній та методичній діяльності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК1. Здатність до аналізу та систематизації досліджень з медицини, психології, педагогіки, соціології, присвячених особливостям психофізичного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку та напрямам супроводу родин.

СК2. Здатність здійснювати кількісне та якісне оцінювання функціонального стану дитини з порушенням слуху раннього віку, рівня залученості батьків до корекційно-розвивального впливу.

СК3. Навички спостереження за проявами слухомовленнєвої поведінки дитини для виявлення актуального рівня та моніторингу динаміки слухомовленнєвого розвитку.

СК4. Вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, аналізувати педагогічні явища, прогнозувати ефективність педагогічних стратегій, які є елементами раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху.

СК5. Знання сучасних медико-технічних та педагогічних технологій корекційно-розвивального впливу на особистісний та слухомовленнєвий розвиток дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК6. Здатність моделювати технології ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам у науковому дослідженні.

СК7. Знання принципів, методів, форм та засобів викладання курсу з раннього втручання для дітей з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах.

СК8. Знання особливостей психофізичного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК9. Знання чинників впливу на розвиток дітей з порушеннями слуху раннього віку.

СК10. Знання принципів, методів та форм фахово-батьківської взаємодії у системі раннього втручання.

СК11. Знання цілей та змісту програм раннього втручання для дітей з порушеннями слуху.

Очікуємо, що після вивчення курсу здобувачі матимуть сучасне наукове бачення місця раннього втручання у системі супроводу осіб з порушеннями

слуху, частиною якого є цінності соціально-культурного та мовного розмаїття, родинності, врахування потреб дитини.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Демонструвати сучасний науковий світогляд, дотримання функціонального підходу в оцінці стану дитини.

ПРН 2. Поділяти цінності соціально-культурного розмаїття, демонструвати здатність до емпатії, емоційної підтримки родини, розуміння особистісних потреб дитини (в тому числі зумовлених функціональними, слуховими та мовленнєвими, соціоадаптаційними труднощами) та знання способів їх задоволення, здатність поважати і враховувати родинні цінності, особистісні цінності дитини.

ПРН 3. Застосовувати у науковій діяльності знання сучасних наукових теорій, концепцій щодо раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху.

ПРН 4. Організовувати, проводити, узагальнювати та літературно оформляти результати актуальних наукових досліджень, присвячених комплексному супроводу дітей з порушеннями слуху раннього віку.

ПРН 5. Використовувати навички фахово-батьківської взаємодії у роботі з родинами дітей з порушеннями слуху раннього віку.

ПРН 6. Розробляти індивідуальні програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху з врахуванням потреб дитини та родини.

ПРН 7. Обирати та застосовувати прийнятні загальнонаукові, спеціальні, специфічні методи для наукових досліджень.

ПРН 8. Дотримуватися правил етичного поведіння та професійної етики під час роботи з родинами дітей з порушеннями слуху раннього віку, задіяними в дослідно-експериментальній діяльності.

ПРН 9. Розробляти та використовувати в освітній діяльності технології раннього втручання, які ґрунтуються на результатах досліджень медико-технічного, психолого-педагогічного, соціального спрямування та власних наукових досліджень, присвячених супроводу дітей раннього віку з порушеннями слуху та їхніх родин.

Структуру навчальної дисципліни представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин										
	денна форма					заочна форма					
	усьог о	у тому числі				усьог о	у тому числі				
		л	п	с	залі к		екза ме н	л	п	с	залі к
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Модулі											
Модуль 1. Теоретичні основи раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху											
Тема 1. Концептуальні положення раннього втручання	4	2	1	1			4	2	1	1	
Тема 2. Стратегії ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам	2	1		1			2	1		1	
Разом за змістовим модулем 1	6	3	1	2			6	3	1	1	
Модуль 2. Організація ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам											
Тема 1. Програми раннього втручання для дітей з	4	2	2				4	2	2		1
											Залі к

порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід.										
Тема 2. Фахово-батьківська взаємодія у ранньому втручанні для дітей з порушеннями слуху.	2	1		1			2	1		1
Тема 3. Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	2	1	1				2	1	1	
Разом за змістовим модулем 2	8	4	3	1			8	4	3	1
Модуль 3. Технологія раннього втручання у супроводі дітей з порушеннями слуху										

<i>Тема 1. Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.</i>	4	2	2				4	2	2		
<i>Тема 2. Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху.</i>	4	2	2				4	2	2		
<i>Тема 3. Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи.</i>	2	1	1				2	1	1		
<i>Разом за змістовим модулем 3.</i>	10	5	5				10	5	5		
Модуль 4. Основи наукового дослідження з проблеми ранньої підтримки дітей з порушеннями слуху та їхніх родин											

<i>Тема 1. Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання.</i>	2	1	1				2	1	1		1
<i>Тема 2. Дослідження сформованості слухомовленнєвих навичок, навичок соціальної взаємодії та пізнавального розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку.</i>	2	1		1			2	1		1	
<i>Тема 3. Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку.</i>	4	2	2				4	2	2		
<i>Тема 4. Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху.</i>	4	2	2				4	2	2		
<i>Разом за змістовим модулем 4.</i>	12	6	5	1			12	6	5	1	
<i>Усього аудиторних годин</i>	36	18	14	4			36	14	4		
<i>ІНДЗ</i>	24		-	-		-			-	-	
<i>Усього годин</i>	60						60				

У межах курсу проводяться лекційні та практичні, зокрема, семінарські, заняття (табл. 2, 3, 4).

Таблиця 2. Лекційні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	2
2	Стратегії ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху та їхнім родинам	1
3	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	2
4	Фахово-батьківська взаємодія у ранньому втручанні для дітей з порушеннями слуху	1
5	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	1
6	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	2
7	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	2
8	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	1
9	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	1
10	Дослідження сформованості слухомовленнєвих навичок, навичок соціальної взаємодії та пізнавального розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	1
11	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	2
12	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	2

Таблиця 3. Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	1
2	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	2
3	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	1
4	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	2
5	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	2
6	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	1
7	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	1
8	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	2
9	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	2

Таблиця 4. Семінарські заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Концептуальні положення раннього втручання	1
2	Програми раннього втручання для дітей з порушеннями слуху: міжнародний та вітчизняний досвід	2

3	Діяльність міждисциплінарної команди супроводу у роботі з дітьми з порушеннями слуху раннього віку	1
4	Особливості слухомовленнєвого та особистісного розвитку дітей з порушеннями слуху раннього віку	2
5	Алгоритм надання послуги раннього втручання дітям з порушеннями слуху	2
6	Комплексний супровід дітей з порушеннями слуху раннього віку та їхніх родин: зміст, методи, прийоми, засоби та форми роботи	1
7	Теоретико-методологічні основи наукового дослідження з раннього втручання	1
8	Дослідження чинників впливу на розвиток дитини з порушенням слуху раннього віку	2
9	Загальні підходи до розроблення технології раннього втручання для дітей з порушеннями слуху	2

Висновки та перспективи подальших досліджень. Представлену програму розроблено відповідно до Критеріїв оцінювання якості освітньої програми Національного агентства забезпечення якості вищої освіти (додаток 1 до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024). Результативність опанування навчальної програми, її ефективність у контексті підготовки аспірантів доцільно оцінювати за допомогою аналізу навчальних планів, контрольних та творчих робіт, відгуків здобувачів освіти тощо. Важливим є оновлення програми відповідно до сучасних підходів в освіті, змін нормативно-правової бази, кращого вітчизняного та іноземного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовченко, С.В. (2018). Теоретичні та практичні основи реалізації системи раннього втручання для дітей з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 1 (14), 2018. С. 303–309.

2. Кульбіда, С., Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Федоренко, О. & Литвинова, В. (2019). *Навчання дітей із порушеннями слуху: навчально-методичний посібник*. Харків: Вид-во «Ранок». Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/719471/>
3. Литовченко, С., Жук, В., & Литвинова, В. (2019). Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільлі: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Симоненко О.І. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/729747/>
4. Жук, В.В. (2020). Педагогічна допомога дітям раннього віку з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: збірник наук. праць / За ред. В.В. Засенка. К.: ТОВ «Наша друкарня». Вип. 16. С. 126–143.*
5. Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Шевченко, В., Литвинова, В., & Федоренко, О. (2021). *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>
6. Жук, В.В., Литвинова В.В., & Литовченко С.В. (2023). *Педагогічна підтримка дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху та їхніх батьків в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник*. Київ. 123 с. <https://ispukr.org.ua/?p=11482>
7. Жук, В.В., Литвинова, В.В., & Литовченко, С.В. (2023). Чути і спілкуватись. Крок за кроком з батьками. Методичний супровід та психологічна підтримка: навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11486>
8. Жук, В.В., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., & Вовченко, О.А. (2023). Серія навчальних посібників за сферами розвитку для дітей дошкільного віку з порушенням слуху «Сходінки. Підтримаємо та допоможемо» (3 посібника). Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11438>

REFERENCES

1. Lytovchenko, S. (2018). Teoretychni ta praktychni osnovy realizatsii systemy rannoho vtruchannia dlia ditei z porushenniamy slukhu [Theoretical and practical foundations of implementing an early intervention system for children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. 1 (14)*. Retrieved from: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/166/152> [in Ukrainian].
2. Kulbida, S., Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Fedorenko, O. & Lytvynova, V. (2019). *Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu* [Teaching children with hearing impairments]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/719471/> [in Ukrainian].
3. Lytovchenko, S., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2019). Novyi format osvitnoho seredovishcha: dity z porushenniamy slukhu u doshkilli [A new format of the educational environment: children with

hearing impairments in preschool]: navch.-metod. posib. Kyiv: FOP Symonenko O.I. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/729747/> [in Ukrainian].

4. Zhuk, V. (2020). Pedagogichna dopomoha ditiam rannoho viku z porushenniamy slukhu [Pedagogical assistance for young children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. Vypusk 16*. Retrieved from: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/146/135> [in Ukrainian].

5. Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Shevchenko, V., Lytvynova, V., & Fedorenko, O. (2021). *Suchasnyi kurykulum v osviti ditei z porushenniamy slukhu* [Modern curriculum in the education of children with hearing impairment]: metodychni rekomendatsii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776> [in Ukrainian].

6. Lytovchenko, O., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2023). *Pedahohichna pidtrymka ditei rannoho ta doshkilnoho viku z porushenniamy slukhu ta yikhnikh batkiv v umovakh voiennoho stanu*: [Pedagogical support for early and preschool children with hearing impairments and their parents in martial law conditions: teaching and methodological manual]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11482> [in Ukrainian].

7. Zhuk, V., Lytvynova, V., & Lytovchenko, S. (2023). *Chuty i spilkuvatys. Krok za krokom z batkamy. Methodychnyi suprovid ta psykholohichna pidtrymka* [Hear and communicate. Step by step with parents. Methodical support and psychological support]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv ta batkiv. Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11486> [in Ukrainian].

8. Zhuk, V., Lytvynova, V., Lytovchenko, S., & Vovchenko, O. (2023). *Seriia navchalnykh posibnykiv za sferamy rozvytku dlia ditei doshkilnoho viku z porushenniam slukhu «Skhodynky. Pidtrymaemo ta dopomozhemo»* [A series of teaching aids in the areas of development for preschool children with hearing impairments «Steps. We will support and help»]: (3 posibnyka). Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11438> [in Ukrainian].

УДК 376.1:378.147:37.013.42:316.6

Світлана Кульбіда,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу української жестової мови

svk5554@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0194-3495>

[scopus.com 57408163200](https://scopus.com/57408163200)

Svitlana Kulbida,

Doctor of Pedagogical Sciences, professor

Head of the Ukrainian Sign Language Department

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. М. Берлінського, 9, Київ-04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
M. Berlinskoho street 9, Kyiv, 04060, Ukraine

ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ТРЕТЬОМУ РІВНІ АКРЕДИТАЦІЇ

PROFESSIONAL TRAINING SOFTWARE AT THE THIRD LEVEL OF ACCREDITATION

Анотація. У добу воєнних викликів виникають усе нові суспільні потреби у підготовці професійних фахівців – агентів змін – для різних сфер суспільства, особливо до освітньої сфери, де увага до особливих освітніх потреб має забезпечуватися з огляду не з позицій дефіциту, а доступності, безбар'єрності, ресурсних можливостей, соціальної довіри, підтримки і взаємодопомоги. У такому контексті фахова підготовка здобувачів третього рівня зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України враховує сучасні рекомендації розроблених стандартів, оновлює свої освітні програми, підвищує значущість соціальної згуртованості, соціальної відповідальності. *Мета* – обґрунтувати і розкрити зміст проекту освітньо-наукової програми «Спеціальна освіта» професійної підготовки здобувачів III рівня освіти. *Методи:* аналіз, синтез, класифікація, узагальнення психолого-педагогічної літератури для з'ясування сутності понять, обґрунтування їхнього змісту; аналіз нормативно-правових документів опитування, спостереження, узагальнення, висновування. *Результати.* Висвітлено обґрунтованість, специфіку оновлення програмного забезпечення, роль концептуальних засад, теоретико-методологічних аспектів, наукових результатів фундаментальних досліджень Інституту у сфері спеціальної та інклюзивної педагогіки, що враховано під час розроблення обов'язкових і вибіркового дисциплін програми. *Висновки.* Зміст програми, теоретичні і методологічні основи розкрито з урахуванням євроінтеграційних чинників, результатів фундаментальних досліджень наукової установи за останні п'ять років, забезпечено модульними складовими. З

урахуванням специфіки особливих освітніх потреб розширено діапазон значень, можливостей, пізнання, ресурсів, авторських технологій тощо і в умовах спеціального, інклюзивного навчання, і в соціальному житті громад, розкрито адаптивний, вмотивований потенціал професійної підготовки здобувачів третього рівня, який застосовуватиметься у змінених умовах суспільних викликів. Переосмислено місію наукової установи, що здійснює підготовку третього рівня освіти, як провідника передових ідей, інформаційного ресурсу, чинника сучасних змін соціального середовища, застосування кращих світових практик розвитку освіти у суспільстві, покращення ефективності застосування принципів неперервної освіти.

Ключові слова: оновлення, програма, спеціальна педагогіка, стандарт освіти, наукова установа.

Abstract. In the context of ongoing military challenges, new societal demands are emerging for the training of professional specialists – agents of change – for various sectors of society, especially in the field of education, where attention to special educational needs must be ensured not from a deficit-based perspective, but through principles of accessibility, barrier-free inclusion, resource availability, social trust, support, and mutual assistance.

In this context, the professional training of third-level applicants in the speciality A6 Special Education (by specialisations) at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine takes into account the current recommendations of the developed standards, updates its educational programmes, and increases the importance of social cohesion and social responsibility. *Purpose:* to substantiate and disclose the content of the draft educational and scientific program "Special Education" for professional training of applicants for the third level of education, taking into account monitoring by postgraduate students. *Methods:* analysis, synthesis, classification, generalisation of psychological and pedagogical literature to clarify the essence of concepts, substantiation of their content; analysis of regulatory documents, surveys, observations, generalisation, conclusions. *Results.* The justification, specifics of software updating, the role of conceptual principles, theoretical and methodological aspects, scientific results of fundamental research of the Institute in the field of special and inclusive pedagogy, which was taken into account when developing mandatory and elective disciplines of the program, are highlighted. *Conclusions.* Taking into account the specifics of special educational needs, the range of meanings, opportunities, knowledge, resources, technologies, etc. in the context of special, inclusive education and in the social life of communities has been expanded, and the adaptive, motivated potential of third-level professional training of applicants has been revealed, which will be used in the changed conditions of social challenges. The mission of the scientific institution providing training of the third level of education as a conductor of advanced ideas, an information resource, a factor of modern changes in the social environment, application of

the best world practices of education development in society, improvement of the effectiveness of the application of the principles of continuous education is rethought.

Key words: renewal, programme, special pedagogy, education standard, scientific institution.

Актуальність. Сучасне розуміння інклюзивної ролі спеціальної освіти із допоміжного статусу трансформується у статус ресурсу розвитку суспільства, провідної суспільно затребуваної сфери оптимізації підготовки кадрів як фахівців на місцях (закладах, громадах, організаціях різних рівнів). Здобувачі освіти третього рівня є і цільовою аудиторією аспірантів, і цільовою спільнотою, що потребує соціально-психологічної підтримки, і потенційними ресурсами професійного досвіду, і потенційними агентами змін, які тут і зараз надають освітні послуги, долають соціально-психологічні наслідки воєнного стану в країні. Власне, соціальний запит на реагування на освітньо-соціальні виклики, адекватне сприйняття змін, моніторингу, формування відповідних професійних компетентностей в аспірантів, стратегій їхнього пізнання, дій, критичного мислення, підвищення ресурсів спроможності, гуртування за оновленим змістом – необхідні кроки планування професійної компетентності, проектування освітньо-наукової програми [1], обов’язкових і вибіркового дисциплін, які б формували необхідні знання, вміння і навички. Роль наукової установи в цьому процесі є пріоритетною, оскільки вона не лише забезпечує процес фахового навчання, а й здійснює моніторинг доступності, безбар’єрності, якості знань, тут презентуються наукові результати фундаментальної і прикладної тематики.

Мета – обґрунтувати і розкрити зміст проєкту освітньо-наукової програми «Спеціальна освіта» професійної підготовки здобувачів III рівня освіти з урахуванням моніторингу.

Методи: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення психолого-педагогічної літератури для з’ясування сутності понять, обґрунтування їхнього змісту; аналіз нормативно-правових документів опитування, спостереження, узагальнення, висновування.

Огляд літератури. Професійній підготовці фахівців третього рівня присвячено праці у різних сферах знання навіть в умовах війни (В. Кремень,

В. Луговий, О. Топузов, В. Панок, Л. Прохоренко та ін.), ключові позиції відображено у розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки [2–6]. До формування професійних компетентностей зверталися В. Кремень, Н. Ничкало, В. Лозовецька та ін., у працях яких термін «професійна компетентність» розуміється як сформованість у здобувачів освіти вміння міркувати й здійснювати оцінку різноманітним професійним ситуаціям та проблемам; їх творчий характер мислення, прояв ініціативи під час виконання поставлених завдань; усвідомлення розуміння відповідальності за результати власної діяльності [7].

На думку провідних фахівців (Ю. Бойчук, В. Бондар, О. Боряк, В. Гладуш, Т. Дегтяренко, В. Засенко, С. Миронова, Н. Пахомова, І. Попович, Л. Прохоренко, М. Супрун та ін.), вагомою є проблема підготовки здобувачів освіти у реальних умовах життя до майбутньої фахової діяльності з урахуванням здібностей, можливостей, систематичного моніторингу, цифровізації навчального процесу. Роль досвідчених викладачів під час підготовки фахівців, які б володіти високим рівнем професійної компетентності, здатних забезпечити необхідну спеціальну, системну, теоретичну та практичну підготовку здобувачів і враховують їхні потреби, досліджувалася у працях І. Бежа, Е. Данілавичюте, В. Кобильченка, Н. Лещій, І. Омельченко, Н. Пахомової, Л. Прохоренко, М. Супруна, О. Чеботарьової, С. Федоренко, М. Шеремет та інших.

Результати. Наша діяльність за проєктом ОНП розпочалася з етапу підготовки ключових ідей, визначення мети, загального моніторингу доступності, безбар'єрності, якості знань аспірантів перших і других курсів підготовки (різних за соціальним, гендерним, професійним, віковим, мобільним, станом здоров'я, статусом), оновлення програм.

Кажуть, що можливості зростання визначаються власне освітою у критеріях доступності, безбар'єрності, якості, реагуванні на сучасні виклики, врахуванні принципів сталого розвитку, забезпечення природних прав у постмодерністському суспільстві [8, 9]. Положення Освіти 4.0 (унікальна можливість оновити програми, використати потенціал цифрових технологій, забезпечити ефективну підготовку молодих і старших людей, готових до змін)

переосмислює професійну підготовку за ОНП як інклюзивний досвід, що триває впродовж усього життя. У таких умовах відповідальність за розвиток необхідних умінь і навичок покладається на здобувача, його індивідуальну траєкторію творчого розвитку, накопичення вмінь, опанування навичок розв'язання проблем, адаптивності, співпраці, реалізації можливостей для досягнення успіху, а викладачі виступають у ролі фасилітаторів.

Творчою групою розробників (С. Кульбіда, В. Засенко, О. Чеботарьова, С. Литовченко, І. Гладченко, В. Жук, К. Довгопола, А. Лапін, Н. Ярмола) проаналізовано ситуацію з реальною необхідністю розвитку нових умінь самоуправління з використанням активного навчання і розвитку м'яких навичок Освіти 4.0, які знадобляться здобувачам і сьогодні, і завтра. Звертаючи увагу на стимулювання подальшого розвитку нинішніх аспірантів визначено головні аспекти-інновації Освіти 4.0:

- незалежність від часу (будь-коли) та простору (будь-де) завдяки новим інтерактивним засобам навчання;
- формування індивідуальної освітньої траєкторії в аспірантурі у власному темпі з можливістю отримувати компетентнісні знання, уміння, навички, адаптовані до здібностей, удосконалювати і покращувати їх, бути відповідальним(ою);
- навчання на основі проєктів, яке вчить цінувати час (керувати ним), співпрацювати самостійно і у команді;
- залучення здобувачів до моніторингу навчального процесу, що відповідає актуальним потребам, їхній рефлексії з результатом оцінювання всього періоду навчання, а не одного іспиту;
- наставництво викладачів, як зміна «фокусу з викладання, передачі (транслявання) знань на активне залучення здобувача (здобувачів) у процес навчання з широким застосуванням цифрових технологій [10, 11];
- врахування психоемоційної стабільності особистості здобувача (здобувачів) в період суспільних трансформацій [12].

Також нами враховано і методологічні аспекти освітньо-наукової діяльності зі спеціальності А6 Спеціальна педагогіка (за спеціалізаціями), які

забезпечуватимуться багатоаспектними фундаментальними дослідженими феноменами (адаптивної освітньої траєкторії, безбар'єрності, глухоти, доступності, інклюзивності, комунікативної діяльності, нейрологопедії, особливих освітніх потреб, резильєнтності, соціокультурності, стресостійкості, сурдознавства, української жестової мови та ін.) за останні п'ять років.

Розробку концептуальних засад освітнього ландшафту освіти осіб з особливими освітніми потребами (ЗСО, ІРЦ, закладів інклюзивного навчання) детерміновано соціально-педагогічними викликами, забезпеченням прав, визначенням можливостей, а не обмежень ресурсів компенсаторного розвитку, збереження безпеки, згуртування, представлено у широкій палітрі законодавчої державної політики стратегічного і тактичного значення (закони України «Про дошкільну освіту», 2024, «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», 2025; Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання, 2024; низка положень, аналітичних матеріалів МОН України) [13].

У 2021 році в українській освіті впроваджено нові підходи до визначення особливих освітніх потреб дитини та забезпечення необхідного рівня підтримки в закладі освіти: введено поняття «освітні труднощі», розроблено підходи до визначення категорій (типів) освітніх труднощів у дітей з ООП, які можуть мати різний ступінь прояву (від легкого до найтяжчого) та зумовлюють необхідність відповідного рівня підтримки. В основі новацій – сучасний підхід до розуміння особливих освітніх потреб – Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) / International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Відповідно до МКФ концепція інвалідності охоплює біологічні, психологічні та соціальні компоненти, підкреслює «динамічну взаємодію між індивідом та навколишнім середовищем».

Освітні інновації та сучасні виклики актуалізують необхідність внесення означеної тематики до програми підготовки докторів філософії зі спеціальності А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) і на основі розроблення єдиної стратегії освіти для осіб з особливими освітніми потребами, як зміцнення ціннісного вектору освіти, врахування нинішньої ситуації, убезпечення від

соціально-психологічних викликів, збереження психологічного ресурсу стійкості, забезпеченості, а не виживання.

Наукові результати фундаментальних і прикладних досліджень у сфері спеціальної та інклюзивної освіти, розробка нормативно правових основ, впровадження інноваційних освітніх практик в складних умовах соціокультурних викликів воєнного стану враховано у напрямі фахової підготовки означеного проєкту ОНП.

Тому ключовими ідеями проєкту освітньо-наукової програми «Спеціальна педагогіка» є:

а) методологічне осмислення та формулювання провідних потреб розвитку спеціальної освіти у проблематиці фундаментальних досліджень сучасної соціокультурної реальності в умовах існуючих реальних викликів (демографічної ситуації й статистики загалом, осіб з особливими освітніми потребами, осіб з інвалідністю зокрема; позиціонування інклюзивної і спеціальної освіти, недопреставленість останніх у нормативному-правовому полі; зміни освітнього ландшафту в умовах воєнного стану, затребуваність і потреби в кваліфікованих фахівцях галузі тощо);

б) підсилення зв'язку освіти і суспільства у питаннях здійснення відповідальності суб'єктів за підготовку професійних кадрів на третьому рівні акредитації:

в) врахування і реалізація положень сучасного законодавчого поля «Освіта 4.0», стандартів вищої освіти під час підготовки докторів філософії, методологічних засад, феноменів, стратегій спеціального й інклюзивного навчання, концепцій та ін.;

г) позиціонування науково-дослідницького, навчально-методичного ресурсу Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (сім наукових відділів, консультативно-тренінговий центр, Рада молодих вчених, аспірантура і докторантура, два фахові видання категорії Б – «Особлива дитина: навчання і виховання», «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови» зі спеціальностей 016 і 053, разові вчені ради із захисту докторів філософії, дві спеціалізовані вчені ради із захисту докторських дисертацій) як

ресурсу всеукраїнського рівня у фаховому зростанні, поширенні, розповсюдженні наукових результатів, затребуваності фахової компетентності і оцінки, механізму запуску майбутньої соціальної змінної вмотивованого прогнозування й проєктування інклюзивної ролі спеціальної освіти, що закладає надійний фундамент вже сьогодні.

Основною метою освітньо-наукової діяльності зі спеціальності А6 Спеціальна педагогіка (за спеціалізаціями) Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти (доктор філософії) є підготовка висококваліфікованих фахівців (науково-педагогічних працівників) спеціальної та інклюзивної освіти для забезпечення ефективного наукового і прогресивного розвитку України, на основі органічного поєднання освітньо-наукового, дослідницького та інноваційного процесів шляхом залучення талановитого покоління молоді до науково-дослідної роботи, інноваційної та викладацької діяльності.

Таке бачення мети зумовило і різноплановість поставлених у проєкті пошукових завдань, що потребує застосування комплексу міждисциплінарних підходів (аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний, системний, синергетичний, психолінгвосинергетичний, когнітивний, особистісно зорієнтований, соціокультурний, функціональний та ін.). Свого часу компетентнісний підхід, закріплений в Болонській декларації, став рішенням проблеми якості освіти, реалізація якого сприяє досягненню конкретизованих цілей – підготовці фахівців з високим рівнем готовності до фахової діяльності, здатних до виконання своїх функціональних обов'язків з урахуванням загальноприйнятих світових стандартів, готових до саморозвитку, систематичного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Досягнуто певної міждисциплінарності самої проєктної команди викладачів-фахівців (докторів і кандидатів наук з відповідної галузі знань 13.00.03 – корекційна педагогіка і 19.00.08 – спеціальна психологія), за плечима котрих достатній науково-педагогічний стаж (від 10 до 35 років), досвід викладання фахових і вибіркового дисциплін (96,1%).

Зокрема, використовуватиметься творчий потенціал системи авторських концептуальних позицій, технологій, методик (О. Бабяк, О. Вовченко, Е. Данілавичюте, К. Довгопола, І. Гладченко, В. Жук, А. Колупаєва, С. Кульбіда, А. Лапін, С. Литовченко, І. Омельченко, І. Попович, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, О. Таранченко, О. Чеботарьова, Н. Ярмола та ін.) під час надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами (ООП), спроможності їхнього використання (підручничо-, посібникотворення) в освітній та соціальній сфері.

У блок дисциплін професійної підготовки навчального плану 2025–2026 року введено нову дисципліну «Теоретичні і методологічні основи сучасної спеціальної педагогіки» (С. Кульбіда, Е. Данілавичюте, В. Кобильченко, С. Литовченко, О. Чеботарьова, Н. Ярмола), що значно підсилить компетентнісну складову в опануванні ключових напрямів обраної спеціальності [14].

Серед пропозицій під час моніторингу доступності озвучено низку питань щодо розширення інноваційного та практичного контексту освітніх компонентів, зокрема:

а) інтеграція тематики безбар'єрності (не лише аспектів фізичного облаштування, а й інформаційного, ресурсного врахування), що надасть можливість забезпечити сталість і послідовність у досягненні мети;

б) поширення досвіду активних практик створення середовища безбар'єрності – масштабування принципів доступності, можливості презентування свого власного досвіду (організації, громаді, закладі та ін.);

в) долучення і обговорення думок лідерів різних середовищ, презентування їх на вищій рівні прийняття рішень (зокрема, щодо ускладнення процедури вступних іспитів в аспірантуру, умови публікації у скопусних виданнях та ін.);

г) врахування основних положень сучасної нормативно-правової бази з питань охорони психічного здоров'я, адаптивності, стресостійкості та ін.;

д) надання консультативної допомоги у визначенні напрямів професійного зростання [15].

Моніторинг якості знань перевірено шляхом оцінювання на іспитах (заліках), у публікаціях здобувачів. Більшість – 56,9 % – мають фахові статті (1–2) з теоретичних аспектів тематичної проблематики вже на першому і другому

курсів, водночас здобувачі третього і четвертого курсів повністю закривають позиції обов'язкових трьох фахових статей (25,4 %), чотирьох і більше (49,2 %) з висвітленням експериментальної складової (діагностичної, формувальної, контрольної) досліджень. На жаль, деяка незначна частина аспірантської спільноти через об'єктивні причини воєнного часу не доходить до фінішної прямої, що унеможливило здобуття ступеня доктора філософії за обраною темою відповідної спеціальності за чотирирічний термін.

Переважну частину пропозицій було враховано у змісті оновлених і нових програм (загальних і вибіркового дисциплін), з нового навчального року забезпечуватиметься в інтерактивних комунікаціях «викладач – здобувач», «викладач – здобувачі», про що зазначено у спільній нараді викладачів, здобувачів, стейкхолдерів і керівників ЗО. Важливим підсумком стала домовленість про співпрацю між усіма учасниками проєкту ОНП, предметного відображення ключових аспектів сучасної методології наскрізно у всіх блоках дисциплін [14].

Обов'язковий етап оцінювання та моніторингу дав можливість застосувати системний, когнітивний, особистісно зорієнтований підходи до ефективного впровадження проєкту ОНП на етапі затвердження.

Обґрунтування спроможності виконання проєкту суб'єктами навчального процесу наукової установи засвідчено Гарантом програми, членами робочої групи, адже основні виконавці проєкту мають достатній досвід у галузі спеціальної, інклюзивної педагогіки, були авторами концептуальних положень сучасної методології.

В підготовці проєкту освітньо-наукової програми «Спеціальна педагогіка» за обраною спеціальністю команда лідерів Інституту враховувала досвід Консультативно-тренінгового центру (керівник – кандидат психологічних наук О. Бабяк), який діє в науковій установі понад десять років. Професійна діяльність фахівців-консультантів ґрунтується на закладених цінностях різноманітності, інклюзивності, доступності, безбар'єрності, збереженні психічного здоров'я, поважається ідентичність будь-якої особи незалежно від віку, статі, мобільності, соціального статусу.

Висновки. Можливості зростання аспірантів Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України визначаються у критеріях якості, доступності, безбар'єрності, реагуванні на сучасні виклики. Оновлена проєктна ОНП, як модель, підсилює зв'язок освіти і суспільства, соціальної відповідальності і суб'єктів-фасилітаторів, які готують професійні кадри на третьому рівні акредитації, і суб'єктів-здобувачів, агентів змін у найближчій перспективі професійної діяльності спеціальної та інклюзивної освіти.

У змісті проєкту ОНП розкрито адаптивний, вмотивований потенціал професійної підготовки здобувачів третього рівня, який застосовуватиметься у змінених умовах суспільних викликів, визначено ключові ідеї, мету, концептуальні підходи. Теоретичні і методологічні основи розкрито з урахуванням Освіти 4.0, результатів фундаментальних досліджень наукової установи за останні роки, побажань здобувачів за результатами моніторингу, забезпечено модульними складовими обов'язкових професійних програм.

З урахуванням специфіки особливих потреб різних категорій, в тому числі й освітніх, у змісті основних і вибіркового програм розширено діапазон значень, можливостей, пізнання, ресурсів, технологій тощо, важливих і необхідних в умовах соціально вразливих викликів спеціального, інклюзивного навчання і в соціальному житті громад.

Переосмислено місію наукової установи – Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, що здійснює підготовку третього рівня освіти, як провідника передових ідей, інформаційного ресурсу, чинника сучасних змін соціального середовища, застосування кращих авторських технологій, практик розвитку доступної освіти у суспільстві, покращення ефективності дієвих принципів неперервної освіти, механізму запуску майбутнього освітньо-інклюзивної змінної вмотивованого прогнозування, закладенні надійного фундаменту вже сьогодні.

Подальшими кроками є здійснення організаційно-координаційних функцій щодо забезпечення ОНП необхідними інформаційними ресурсами, навчально-методичними матеріалами, устаткуванням, обладнанням, цифровізацією та

координація заходів, спрямованих на просування ОНП на ринку освітніх послуг відповідно до потреб здобувачів спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), як надійних агентів змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спеціальна педагогіка : *освітньо-наукова програма* (проект) для третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії) А Освіта А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями). (2025). Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 18 с.
2. Кремень, В. (2023). Освіта в Україні не піддається війні. *Європейський журнал освіти*. Том 58. С. 538–541. <https://doi.org/10.1111/ejed.12597>
3. Кремень, В.Г. (2025). Про діяльність Національної академії педагогічних наук України у 2024 році та завдання на 2025 рік: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України 4 квітня 2025 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 7(1), 1–19. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7115>
4. Прохоренко, Л.І. (2022). Обдарованість як асинхронний розвиток дітей з особливими освітніми потребами. *Insight: Психологічні виміри суспільства*, (8), 111–123. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2022-8-8>
5. Прохоренко, Л.І. (2025). Діяльність Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у 2024 році: ключові здобутки та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Т.1. В.7. С.1–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7118>
6. Міністерство освіти і науки України (2020). Стратегія розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
7. Професійна компетентність. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. (2008). Київ : Юрінком Інтер. 1040 с.
8. Kulenko, V., Morska, N., Fesenko, G., Poperechna, G., Polishchuk, R., & Kulbida, S. (2022). The Natural Human Rights within the Postmodern Society: a Philosophical SocioCultural Analysis. *Postmodern Openings*. Vol. 13, is. 1. P. 186–197. <https://doi.org/10.18662/po/13.1/391>
9. Литовченко, С., Кульбіда, С., Жук, В., Таранченко, О., Вовченко, О., Литвинова, В., Рибак, О., & Міськов, Г. (2024). Забезпечення безбар'єрності в освітньому процесі для дітей з порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 116(4), 29–44. <https://doi.org/10.33189/ectu.v11i6i4.194>

10. Yaremchuk, N., Sirant, N., Lozynska, S., Zavatska, N., & Boyaryn, L. (2024). Life tasks and value orientations of future teachers in the digital educational environment. *Amazonia Investiga. T. 13(75). C. 156–166.* <https://doi.org/10.34069/AI/2024.75.03.13>

11. Popovych, I., Yaremchuk, N., Yakovleva, S., Kariyev, A., Sadykova, A., & Kulbida, S. (2024). Research on the Types of Future Teachers' Self-Realization Under Conditions of a Digital Educational Environment. *Journal of Education Culture and Society, 15(1), 435–451.* <https://doi.org/10.15503/jecs2024.1.435.451>

12. Раєвська, Я., Кульбіда, С., Лавлінський, Р., & Сениця Н. (2025). Психоемоційна стабільність особистості в період суспільних трансформацій. *Інсайт: психологічні виміри суспільства. No 13. C. 519–543.* <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-21>

13. Бабяк, О.О., Вовченко, О.А., Гладченко, І.В., Данілавичюте, Е.А., Довгопола, К.С., Жук, В.В., Кульбіда, С.В., Легкий, О.М., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., Литовченко, В.П., Міськов, Г.В., Рибак, О.А., Таранченко, О.М., & Чеботарьова, О.В. (2024). Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти: *аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л.І.Прохоренко, В.В.Засенка, Н.А.Ярмоли.* Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 77 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742529>

14. Теоретичні і методологічні основи сучасної спеціальної педагогіки: *силабус* дисципліни професійної підготовки з освітньої програми «Спеціальна педагогіка» (спеціальності: А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), С4 Психологія, ступінь – доктор філософії). (2025). Укл.: Кульбіда С.В., Данілавичюте Е.А., Кобильченко В.В., Литовченко С.В., Чеботарьова О.В., Ярмола Н.А. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 20 с. <https://ispukr.org.ua>

15. Дбаємо про якість освітньо-наукових програм! 16 квітня 2025 року <https://ispukr.org.ua/?p=13087>

REFERENCES

1. Spetsialna pedahohika : *osvitno-naukova prohrama* (proiekt) dlia tretoho osvitno-naukovoho rivnia vyshchoi osvity (doktor filosofii) A Osvita A6 Spetsialna osvita (za spetsializatsiiamy) [Special pedagogy: educational and scientific program (project) for the third educational and scientific level of higher education (Doctor of Philosophy) A Education A6 Special education (by specialization)]. (2025). Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 18 s. [in Ukrainian].

2. Kremen, V. (2023). Osvita v Ukraini ne piddaietsia viini [Education in Ukraine is not subject to war]. *Yevropeiskyi zhurnal osvity. Tom 58. S. 538–541.* <https://doi.org/10.1111/ejed.12597> [in Ukrainian].

3. Kremen V.H. (2025). Pro diialnist Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy u 2024 rotsi ta zavdannya na 2025 rik: Naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy 4 kvitnia 2025 r. [On the activities of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine in 2024 and tasks for 2025: Scientific report to the general meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine on April 4, 2025.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 7(1), 1–19. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7115> [in Ukrainian].
4. Prokhorenko, L.I. (2022). Obdarovanist yak asynkhronnyi rozvytok ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Giftedness as asynchronous development of children with special educational needs]. *Insight: Psykholohichni vymiry suspilstva*, (8), 111–123. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2022-8-8> [in Ukrainian].
5. Prokhorenko, L.I. (2025). Diialnist Instytutu spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy u 2024 rotsi: kliuchovi zdobutky ta perspektyvy rozvytku [Activities of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2024: key achievements and development prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. T.1. V.7. S.1–9. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7118> [in Ukrainian].
6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity na 2021–2031 roky [Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). Strategy for the Development of Higher Education for 2021–2031]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
7. Profesiina kompetentnist. Entsyklopediia osvity [Professional competence. Encyclopedia of education]. / Akad. ped. nauk Ukrainy ; holov. red. V.H. Kremen. (2008). Kyiv : Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].
8. Kulenko, V., Morska, N., Fesenko, G., Poperechna, G., Polishchuk, R., & Kulbida, S. (2022). The Natural Human Rights within the Postmodern Society: a Philosophical SocioCultural Analysis. *Postmodern Openings*. Vol. 13, is. 1. P. 186–197. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/13.1/391>. [in English].
9. Lytovchenko, S., Kulbida, S., Zhuk, V., Taranchenko, O., Vovchenko, O., Lytvynova, V., Rybak, O., & Miskov, H. (2024). Zabezpechennia bezbariernosti v osvitnomu protsesi dlia ditei z porushenniamy slukhu [Ensuring barrier-free education for children with hearing impairments]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 29–44. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.194> [in Ukrainian].
10. Iaremchuk N., Sirant N., Lozynska S., Zavatska N., & Boiaryn L. (2024). Zhyttievi zavdannya ta tsinnisni oriiientatsii maibutnikh uchyteliv v umovakh tsyfrovoho osvitnoho seredovyscha. *Amazonia Investiga*. 2024. T. 13(75). S. 156–166. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.75.03.13> [in English].

11. Popovych, I., Yaremchuk, N., Yakovleva, S., Kariyev, A., Sadykova, A., & Kulbida, S. (2024). Research on the Types of Future Teachers' Self-Realization Under Conditions of a Digital Educational Environment. *Journal of Education Culture and Society*, 15(1), 435–451. <https://doi.org/10.15503/jecs2024.1.435.451>
<https://www.jecs.pl/index.php/jecs/article/view/1619> [in English].

12. Raievska, Y., Kulbida, S., Lavlinsky, R., & Senytsia, N. (2025). Psycho-Emotional Stability of the Individual in the Period of Societal Transformations [Psycho-emotional stability of the individual during the period of social transformations]. *Insight: the psychological dimensions of society*, 13, 519–543. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-21> [in Ukrainian].

13. Babiak, O.O., Vovchenko, O.A., Hladchenko, I.V., Danilavichiutie, E.A., Dovhopola, K.S., Zhuk, V.V., Kulbida, S.V., Lehkyi, O.M., Lytvynova, V.V., Lytovchenko, S.V., Lytovchenko, V.P., Miskov, H.V., Rybak, O.A., Taranchenko, O.M., & Chebotarova, O.V. (2024). Zaprovadzhennia bezbariernosti osvitych posluh v zakladakh doshkilnoi ta zahalnoi serednoi osvity: analitychni materialy dlia MON Ukrainy [Introduction of barrier-free educational services in preschool and general secondary education institutions: *analytical materials* for the Ministry of Education and Science of Ukraine]. / za zah. red. L.I.Prokhorenko, V.V.Zasenka, N.A.Iarmoly. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 77 s. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742529> [in Ukrainian].

14. Teoretychni i metodolohichni osnovy suchasnoi spetsialnoi pedahohiky: sylabus dystsypliny profesiinoi pidhotovky z osvithoi prohramy «Spetsialna pedahohika» (spetsialnosti: A6 Spetsialna osvita (za spetsializatsiiamy), S4 Psykholohiia, stupin – doktor filosofii) [Theoretical and methodological foundations of modern special pedagogy: syllabus of the professional training discipline from the educational program "Special Pedagogy" (specialties: A6 Special Education (by specialization), C4 Psychology, degree – Doctor of Philosophy)]. (2025). Ukl.: Kulbida S.V., Danilavichiutie E.A., Kobylchenko V.V., Lytovchenko S.V., Chebotarova O.V., Yarmola N.A. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 20 s. <https://ispukr.org.ua> [in Ukrainian].

15. Dbaiemo pro yakist osvitho-naukovykh prohram! [We care about the quality of educational and scientific programs!]. 16 kvitnia 2025 roku <https://ispukr.org.ua/?p=13087> [in Ukrainian].

УДК 159.9.072: 159.973: 167.7

Оксана Мякушко,

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

sanamiak9@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-7675-7523

Researcher ID

Oksana Miakushko,

PhD, Senior Research Fellow

Department of education for children with intellectual disabilities

Ірина Сухіна,

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

irena.sukhina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7838-1948

Researcher ID P-7965-2016

Iryna Sukhina,

PhD, Senior Research Fellow

Department of education for children with intellectual disabilities

Інститут спеціальної педагогіки та психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул.М. Берлинського, 9, м. Київ,

04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,

National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

9 M. Berlinskoho street, Kyiv, 04060, Ukraine

**ДИДАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»**

**DIDACTIC IMPLEMENTATION OF THE SELECTIVE ACADEMIC DISCIPLINE
“PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF INDIVIDUALS WITH
INTELLECTUAL DISABILITIES”**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню питання дидактичної реалізації вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» в рамках викладання освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна педагогіка» для здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальностями С4. Психологія (галузі знань С. Соціальні науки, журналістика та інформація) та А6. Спеціальна освіта (галузі знань А. Освіта). В роботі представлено мета, основні завдання і очікувані результати навчання здобувачів доктора філософії за дисципліною. Означено основні програмні компетентності (інтегральна, загальні і спеціальні), формуванню яких сприяє вивчення вибіркової навчальної дисципліни. Подано її зміст, згрупований за сімома темами навколо трьох змістових модулів, який було визначено, виходячи з фокусу освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна освіта» на поглиблення у здобувачів доктора філософії теоретичних знань щодо психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами, формування компетентностей, необхідних для розробки інноваційних наукових підходів та методів вивчення психіки, а також практичних навичок психологічної діагностики та консультування для роботи в сферах спеціальної освіти та психології.

Ключові слова: вибіркова навчальна дисципліна, освітньо-наукові програми, здобувачі ступеня доктора філософії, особи з інтелектуальними порушеннями.

Abstract. The article is devoted to highlighting the issue of didactic implementation of the selective academic discipline «Psychological and pedagogical diagnostics of individuals with intellectual disabilities» within the framework of teaching the educational and scientific programs «Special Psychology» and «Special Pedagogy» for applicants for a PhD in the specialties C4. Psychology (fields of knowledge: C. Social Sciences, Journalism and Information) and A6. Special Education (fields of knowledge: A. Education). The paper presents the goals, main objectives and expected learning outcomes of postgraduate students in the discipline. The main program competencies (integrated, general and special) are indicated, the formation of which is facilitated by studying the selective academic discipline.

Its content is presented, grouped into seven topics around three content modules, which was determined based on the focus of the educational and scientific programs «Special Psychology» and «Special Education» on deepening the theoretical knowledge of postgraduate students on psychological and pedagogical diagnostics of individuals with special education needs, at developing competencies necessary for the development of innovative scientific approaches and methods for studying the psyche, as well as practical skills in psychological diagnostics and counseling for work in the fields of special education and psychology.

Key words: selective academic discipline, educational and scientific programs, postgraduate students, individuals with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної освіти є створення сприятливих умов для розвитку цілісної особистості дитини та становлення її компетентностей для повноцінної підготовки до життя. Останнє ускладнюється у випадку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (далі ППР), якісні зміни у психіці яких (внаслідок органічного ураження центральної нервової системи) призводять до труднощів організації їх навчально-пізнавальної діяльності та формування соціальних та практичних навичок адаптації (проблем зі здатністю діяти незалежно в повсякденному житті).

Організувати ефективну допомогу та створити умови для максимально можливої соціальної адаптації розвитку осіб з ППР неможливо без якісної психодіагностики – системного процесу оцінки психічного стану, індивідуальних особливостей та рівня розвитку індивідууму, що дає змогу своєчасно виявити відхилення у психофізичному розвитку і запобігти появі вторинних ускладнень, уточнити і диференціювати діагноз, визначити оптимальний (відповідно до психофізичних особливостей) освітній маршрут, розробити науково обґрунтовані індивідуальні навчальні та корекційні програми, забезпечити індивідуальне психолого-педагогічне супроводження та підтримку сім'ї та педагогів, що в цілому сприяє формуванню більш комфортного та підтримуючого середовища для осіб з розладами інтелекту.

Отже, психодіагностика осіб з ППР потребує більш глибокого, комплексного, гнучкого та індивідуалізованого підходу, ніж стандартні методи діагностики, і має спрямовуватися не лише на виявлення проблем, а й на оцінку потенційних можливостей дітей з ППР та визначення шляхів подолання як наявних проблем, так і запобігання появи вторинних ускладнень, пов'язаних із соціальною дезадаптацією або емоційними проблемами.

Аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій свідчить, що ХХ ст. ознаменувалося істотними змінами у підходах до діагностики осіб з ППР, пов'язаними з переходом від класичних методів та дисциплінарного підходу до

системного та міждисциплінарних підходів в управлінні. Як результат, сьогодні психодіагностика дітей з ППР являє собою багаторівневу, комплексну та індивідуалізовану систему, що охоплює сучасні психометричні, нейропсихологічні та інструментальні методи, а також обов'язкову участь міждисциплінарної команди фахівців.

Сьогодні в українській школі спеціальної психології накопичено унікальні нароби щодо комплексної психолого-педагогічної діагностики дітей з ППР (Н. Стадненко, А. Обухівська та ін.), тестування навчальних досягнень дітей з ППР та особливими потребами (В. Тарасун, О. Мякушко, Н. Гаврилова, Н. Стадненко, О. Таран та ін.), нейропсихологічного обстеження (Є. Соботович, В. Тарасун, Т. Скрипник).

Зміни у суспільній свідомості у бік гуманізму, перехід від «культури корисності» до «культури гідності» та визнання цінності особистості людини (в її самобутності та цілісності), які відбулись в другій половині ХХ ст., стало системоутворювальним чинником зміни парадигми сучасної загальної та спеціальної педагогіки, зумовивши впровадження технологій особистісно зорієнтованої освіти (І. Бех, І. Якиманська та ін.), інклюзивної освіти (В. Бондар, В. Засенко, А. Колупаєва, та ін.), надання пріоритету соціальній адаптації як одному з механізмів соціалізації та інтеграції (В. Синьов, М. Супрун, І. Сухіна, О. Хохліна, Н. Ярмола та ін.), вироблення нової реабілітаційної філософії й сучасної моделі соціальної реабілітації людини з фізичними, сенсорними чи ментальними обмеженнями (А. Шевцов та ін.).

Відповідно сьогодні вже недостатньо виявити структуру порушень та розробити індивідуальні корекційні програми. Постає проблема оволодіння особами з ППР сукупністю необхідних для успішної адаптації в соціумі різних життєвих компетентностей (як результату навчання), що розширює поле психодіагностики і потребує розробки нових валідних підходів. У відповідь на ці запити в Україні сьогодні розроблено типологію освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі (Л. Прохоренко, О. Бабяк, Т. Костенко, С. Литовченко, І. Омельченко, О. Чеботарьова та ін.), модель структури навчально-пізнавальних компетентностей (О. Мякушко), засади технологій

психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (А.Обухівська, Т. Ілляшенко Т. Жук та ін.), у тому числі й освіти дітей з ППР з точки зору менеджменту їхнього розвитку (О. Мякушко).

Важливість для успішної адаптації в соціумі особистісної й соціальної ліній розвитку актуалізувала необхідність поглиблення уявлень щодо проблеми формування підростаючої особистості дитини з ППР, а також необхідність в приділенні особливої уваги дослідженням її психосоціального розвитку, розвитку емоційно-вольової сфери, емоційного інтелекту, продуктивної міжособистісної взаємодії, формування соціально значущих навичок поведінки (В. Бондар, А. Висоцька, І. Гладченко, О. Коломійцева, І. Лисенкова, Г. Мерсіянова, О. Мякушко, В. Синьов, Н. Стадненко, М. Супрун, І. Сухіна, I. Riquelme, S. Hatem, Á. Sabater-Gárriz, J. Benedetti-Isaac, L. Camargo та ін.).

На часі – вирішення питання не просто соціальної адаптації осіб з ППР, а й забезпечення їх психічного і соціального добробуту (благополуччя), з огляду на прийняту ВООЗ холістичну (цілісну) модель здоров'я (як стану повноцінного здоров'я людини, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад). Треба зауважити, що вивчення щастя довгий час не вважалось гідним науковим заняттям, однак з 2000 р., як у популярній літературі, так і серед наукових досліджень, спостерігається різке зростання інтересу до явища «суб'єктивне благополуччя»¹, яке відображає загальну оцінку якості життя людини з її власної точки зору (E. Diener, R. Lucas, S. Oishi). Було встановлено зв'язок між щастям, перебігом хвороб та здоров'ям (S. Ziehfrend, C. Peifer, A. Zink та ін.) і все більше з'являється доказів того, що цілісний підхід до людських потреб², коли люди можуть використовувати свої сильні сторони для подолання життєвих труднощів, корисний для здоров'я та благополуччя (M. Furlong, L. King, S. Lyubomirsky, J. Norrish, M. Seligman, D. Vella-Brodrick та ін.).

---

¹ З 1999 по 2018 рр. було опубліковано понад 170 000 статей, у яких згадується ця тема.

² переваги дослідження методів підвищення щастя включають покращення фізичного, психологічного та соціального здоров'я та благополуччя.

Своєю чергою це обумовлює інтерес до розгляду проблеми забезпечення психологічного добробуту осіб з ППР, ставить питання діагностики їх емоційно-особистісних розладів та розробки відповідних методів психологічної корекції з метою реалізації психотерапевтичної спрямованості особистісно орієнтованих технологій освіти, яка для осіб з ППР сьогодні є не достатньо дослідженою.

Все це обумовлює актуальність осмислення запропонованих сьогодні підходів до теорії й практики психодіагностики та визначення перспективних напрямів та розробки інноваційних методик діагностики пізнавального, соціально-емоційного, особистісного розвитку осіб з ППР, відповідно до нових технологічних та соціальних викликів сьогодення.

Мета статті: на підставі аналізу змін у підходах до психодіагностики осіб з ППР визначити перспективні теми та їх змістове наповнення до програми вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення наявної інформації з теми дослідження.

Результати дослідження. Зміст вибіркової навчальної дисципліни було визначено, виходячи з фокусу освітньо-наукових програм «Спеціальна психологія» і «Спеціальна освіта» на поглиблення у здобувачів доктора філософії теоретичних знань щодо психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами, формування компетентностей, необхідних для розробки інноваційних наукових підходів та методів вивчення психіки, а також практичних навичок психологічної діагностики та консультування для роботи в сферах спеціальної освіти та психології.

Метою навчальної дисципліни є розширення та систематизація знань, з опорою на вітчизняний та міжнародний досвід, стосовно проблематики та механізмів психолого-педагогічної діагностики осіб із ППР, достатніх для продукування ідей, розв'язання комплексних проблем щодо оцінювання освітніх потреб та організації психолого-педагогічної підтримки осіб з ППР на базі закладів освіти для подолання обмеження їх участі в освітньому процесі.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- поглиблення науково-теоретичних знань щодо науково-методичних основ психолого-педагогічної діагностики осіб із ППР; набуття здатності розв'язувати комплексні проблеми у сфері навчання і виховання дітей з ППР, в галузі дослідницько-інноваційної діяльності у сфері спеціальної психології на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних знань з психолого-педагогічної діагностики;
- актуалізація теоретичних і практичних знань щодо з'ясування сутності порушень у розвитку, провідних причин навчальних труднощів та діагностики інших відхилень у психофізичному розвитку як необхідного етапу для визначення їх освітніх труднощів, наукового обґрунтування адекватних й максимально сприятливих умов для навчання, розвитку, виховання і соціалізації особистості, окреслення шляхів її психолого-педагогічної підтримки та побудови оптимального для неї індивідуального освітнього маршруту (з метою реалізації дитиною власного внутрішнього компенсаторного потенціалу та подолання порушеного ходу її розвитку).

Відповідно до освітньо-наукових програм вивчення вибіркової навчальної дисципліни сприяє формуванню у здобувачів доктора філософії таких **програмних компетентностей:**

1) **Інтегральна компетентність:** здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати значущі комплексні проблеми професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності у сфері психології, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

2) **Загальні компетентності:**

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність), творчо підходити до вирішення професійних завдань.

- ЗК4. Здатність розв'язувати комплексні проблеми психології на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

3) *Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:*

- СК1. Здатність виокремлювати, систематизувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування, навчання й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.
- СК2. Здатність планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у спеціальній психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках, та забезпечувати якість виконуваних досліджень.
- СК9. Здатність адаптувати методи дослідження з урахуванням психофізичних, вікових особливостей, індивідуальних освітніх потреб, актуального стану і потенційних можливостей осіб з ППР, організувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову) особам з особливими потребами, у тому числі з інвалідністю, особам, що потенційно можуть належати до цієї групи, особами з груп ризику або ж членам їхніх сімей та опікунам, діючи згідно з принципами деонтології та усвідомлюючи педагогічні, психологічні та соціальні наслідки власних впливів у сфері професійної діяльності.
- СК11. Здатність проводити вивчення психічної діяльності людини в нетипових, складних та екстремальних умовах, здійснювати психологічне забезпечення професійної діяльності фахівців. Здатність до когнітивної гнучкості: ситуативного (негайного) розв'язання проблем, врахування нових (поточних) умов і обставин для прийняття рішень, уміння долати стереотипне мислення.

Результати навчання за дисципліною:

- РН3. Виокремлювати, систематизувати, розв'язувати, критично осмислювати та прогнозувати значущі психологічні проблеми, формулювати і перевіряти гіпотези, визначати чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості (зокрема і в осіб з порушеннями розвитку), груп і організацій на різних рівнях

психологічного дослідження.

- РН4. Планувати і виконувати експериментальні та/або теоретичні дослідження з психології та дотичних міждисциплінарних напрямів із дотриманням норм професійної і академічної етики.
- РН7. Розробляти та реалізовувати наукові та/або інноваційні проекти у сфері психології (зокрема і спеціальної психології), які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язувати значущі наукові та прикладні проблеми психології з урахуванням соціальних, економічних, етичних і правових аспектів.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1: Теоретичні засади та підходи до діагностики осіб з інтелектуальними порушеннями

Тема 1. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та умови його успішної реалізації на індивідуальному освітньому маршруті. Ретроспективний аналіз динаміки поглядів щодо організації допомоги особам з інтелектуальними порушеннями, пов'язаними з характерними змінами моральних і духовних цінностей у суспільстві. Найбільш поширені сучасні проблеми впровадження інтегрованого навчання і можливі перспективні підходи до виховання дітей з ППР. Супровід як основна стратегія діяльності спеціального психолога і педагога: напрями, завдання на різних вікових етапах. Психолого-педагогічний супровід освіти дітей з інтелектуальними порушеннями з точки зору менеджменту їхнього розвитку. Інклюзивна освіта дітей з ППР: критерії успішності, різноаспектні труднощі на шляху її реалізації в українських реаліях, досвід західних країн щодо форм інклюзивного навчання.

Тема 2. Різноманітність засобів і методів дослідження осіб із порушеннями інтелектуального розвитку. 4 підходи до систем класифікації та критеріїв діагностики осіб з ППР: клінічний, психометричний, соціально-компетентісний та освітній. Їх переваги та недоліки. Урахування особливостей соціальних відносин «особа з порушенням інтелектуального розвитку – суспільство» (відповідно до біо-психо-соціальної моделі розуміння інвалідності,

рівнів розвитку соціальної компетентності, рівня необхідної допомоги для адаптивного функціонування особи за критеріями ААМР). Характеристика осіб з ППР за різними класифікаторами (клінічні класифікації інтелектуальних порушень, МКХ-10 і МКХ 11, МКФ-ДП).

Змістовий модуль 2. Психолого-педагогічне дослідження психічних процесів дітей з інтелектуальними порушеннями та їх порушень

Тема 3. Методики діагностики когнітивного розвитку. Традиційні напрями психолого-педагогічної діагностики: психометричний, функціональний (дослідження психічних процесів та операцій), нейропсихологічний. Рівневий підхід до вивчення дітей з комплексними порушеннями. Західні погляди на психічний онтогенез: 4 домени розвитку (відповідно до класифікації освітніх цілей В. Bloom), 6 рівнів функціонального розвитку (S. Greenspan, S. Wieder). Компетентнісний підхід у формуванні передумов пізнавальної і соціально-комунікативної діяльності у дітей з ППР: модель структури навчально-пізнавальних компетентностей (у рамках інформаційного і структурно-функціонального підходу до психічної діяльності за О. Мякушко). Характеристика діагностичного інструментарію для кількісної та якісної оцінки когнітивних можливостей осіб з ППР за психометричного підходу: клінічні стандартизовані шкали розвитку, стандартизовані тести інтелекту, невербальні тести інтелекту, скрінінг нейрологічних порушень у розвитку. Особливості організації та методи комплексного психолого-педагогічного обстеження пізнавального розвитку дітей з ППР за освітнього підходу. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку за критерієм научуваності (Н. Стадненко, Т. Ілляшенко та ін.). Психолого-педагогічна оцінка дітей з ППР за освітніми труднощами та рівнями інклюзивної підтримки: її переваги та обмеження.

Тема 4. Тести навчальних досягнень. Когнітивний підхід до навчання. Методичні підходи до конструювання тестів навчальних досягнень із засвоєння програмового матеріалу: рівневий (В. Тарасун, О. Мякушко, Н. Гаврилова), гештальтно-фреймовий (В. Тарасун, О. Мякушко) та процесуальний за видами знань – концепти, схеми, процедурні знання, образи (Д. Рождественська, О. Таран). Загальні уявлення та характеристика тестів досягнень для дітей з ППР

(з «Довкілля» у дошкільників з різним ступенем розумової відсталості Н. Стадненко та А. Обухівської; Stanford achievement; Peabody individual achievement test). Оцінка готовності дитини до навчання шляхом діагностики сформованості у неї базових категорій та понять (методика діагностики трансверсальних здібностей В. Тарасун, О. Мякушко; Boehm test of basic concepts, Bracken basic concept scale). Діагностично-педагогічна модель як метод навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (М. Ward, G. Cartwright, J. Ysseldyke). Врахування індивідуальних особливостей сприймання інформації та їхнього впливу на поведінку й навчання дитини: діагностика провідної модальності та сенсорного стилю.

Тема 5. Методики дослідження сенсомоторного та нейропсихологічного розвитку дитини. Методики визначення сенсомоторного розвитку (сенсорний рівень, перцептивний рівень, рівень тілесно-просторового аналізу, емоційно-вольовий рівень). Інструментарій дослідження стану рухової сфери (загальної та тонкої моторики) та з'ясування проблем у перцептивному та перцептивно-моторному розвитку. Засоби діагностики порушень сенсорної інтеграції та загальне уявлення щодо існуючих відповідних стандартизованих тестів (Sensory integration and Praxis Test SIPT, Miller Function and Participation Scale, Movement ABC test 2, Goal-Oriented Assessment of life Skills). Батьківський опитувальник для оцінки сенсорного профілю (за W. Dunn). Значення нейропсихологічної діагностики як прогностичного інструмента. Методики нейропсихологічного обстеження, оцінювання, симптоматика відхилень (М. Тарасун, Т. Скрипник, R. Reitan, Das-Naglieri Assessment system).

Змістовий модуль 3. Психолого-педагогічне дослідження відхилень в особистісному розвитку осіб з інтелектуальними порушеннями

Тема 6. Дослідження особливостей емоційно-вольової сфери. Дефіцит адаптивної поведінки як фактор, що ускладнює соціалізацію дітей з інтелектуальними порушеннями. Своєрідність їх емоційного та соціально-особистісного розвитку. Холістична модель здоров'я, модель психічного здоров'я дітей та молодих людей М. Ферлонга. Загальне уявлення щодо вивчення психомоторного розвитку дитини і пов'язаного з нейропсихологічним розвитком

способу поведінки в тілесно-орієнтованих (body-therapy) підходах. Погляд на пропріоцепцію як істотний чинник у розвитку соціоемоційних процесів в сучасних теоріях емоцій та їх втілення³ (embodiment theory).

Методики дослідження соціально-емоційного розвитку осіб з ППР: стану емоційно-вольової сфери; міжособистісних відносин; соціально-морального рівня розвитку (засобами мультиплікаційного кіно); ризику сексуальної віктимізації дітей (WIST, WIST-III-R). Проективна діагностика особистісних проблем (із застосуванням гри, розігрування ситуацій, малюнкових тестів). Методики діагностики поведінки дитини (Vineland adaptive behavior profiles та ін.) та можливостей розвитку мотиваційно-потребової сфери (Г. Кукурудза).

Тема 7. Оцінка порушень взаємодії батьків з дитиною. Уявлення про типові особливості сімейних емоційних та комунікаційних проблем батьків, які мають дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Три важливих напрями для психологічного супроводу родин (допомога у проходженні кризових ситуацій у житті родин; оптимізація стосунків всередині родин; гармонізація внутрішнього стану матері та запобігання її невротизації). Методики оцінки стану тривожності батьків, порушень взаємодії родини із соціальним оточенням. Уявлення щодо застосування методу спостереження й відеоспостереження за поведінкою батьків з дитиною, тестових методик для з'ясування педагогічної компетентності батьків та їх комунікації зі своїми особливими дітьми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Описане змістове наповнення вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями інтелектуального розвитку» для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти сприятиме осмисленню запропонованих сьогодні підходів до психодіагностики та стане підґрунтям для розробки інноваційних методик дослідження пізнавального, соціально-емоційного та особистісного розвитку осіб з ППР.

---

³ Теорія втілення (embodiment theory) стверджує, що для розуміння свого власного емоційного досвіду і сприйняття емоцій інших людей ми використовуємо власний тілесний досвід і процеси у ньому, адже кожна емоція має один і той самий механізм вираження у тілі та спричинює узгоджені фізичні зміни у ньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мякушко, О.І. (2018). Компетентнісний підхід у формуванні передумов пізнавальної і соціально-комунікативної діяльності у дітей з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 14, 256–265. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i14>
2. Мякушко, О.І. (2020). Психолого-педагогічний супровід освіти дітей з комплексними порушеннями: погляд з точки зору менеджменту їхнього розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 17, 159–180. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/>
3. Мякушко, О.І. (2021). Когнітивний підхід до формування навчально-пізнавальних компетентностей у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 18, 124–143. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18>
4. Мякушко, О.І. (2022). Цілісний підхід до виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 21, 74–103. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i21>
5. Мякушко, О.І. (2025). Заспокійливі стратегії і техніки для учнів з розладами інтелектуального розвитку. *Мат-ли Всеукраїнської конференції молодих вчених «Сила підтримки: психологічна допомога особам з особливими потребами у період війни» (м. Київ, 1 травня, 2025)*.
6. Мякушко, О.І., & Сухіна, І.В. (2023). Програма розвитку дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями «Соціально-емоційний та соціально-поведінковий розвиток». Чеботарьова, О.В., Блеч, Г.О., Гладченко, І.В., Бобренко, І.В., Трикоз, С.В., Мякушко, О.І. та ін. *Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями*. О.В.Чеботарьова, І.В.Гладченко (Ред.). (с.72-114). К., ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/728670/>
7. Сухіна, І. (2020). Сенсомоторна корекція розвитку. Чеботарьова О.В., Блеч Г.О., Гладченко І.В., Бобренко І.В., Мякушко О.І., Сухіна І.В., Трикоз С.В. *Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку*. О.В. Чеботарьова, О.І. Мякушко (Ред.). (с.174–224). К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725704/>
8. Сухіна, І.В. (2020). Емоційне вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 17, 221–235. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/>
9. Сухіна, І.В. (2021). Застосування технології майндфулнес у соціально-емоційному розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 18, 245–262. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18>
10. Сухіна, І.В. (2023). Психоедукація батьків дітей з особливими освітніми потребами в

умовах війни як напрям роботи психолога. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3 (111), 7–31.

<https://doi.org/10.33189/ectu.v11i3>

11. Benedetti-Isaac, J.C., Camargo, L., Zambrano, M.T., Perea-Castro, E., Castillo-Tamara, E., Caldichoury, N., ... Flórez, Y. (2023). Deep brain stimulation may be a viable option for resistant to treatment aggression in children with intellectual disability. *CNS Neuroscience & Therapeutic*, 29 (7), 2010-2017. doi: 10.1111/cns.14156

12. Riquelme, I., Hatem, S. M., Sabater-Gárriz, Á., Martín-Jiménez, E., & Montoya, P. (2024). Proprioception, Emotion and Social Responsiveness in Children with Developmental Disorders: An Exploratory Study in Autism Spectrum Disorder, Cerebral Palsy and Different Neurodevelopmental Situations. *Children (Basel)*, 11(6), 719. <https://doi.org/10.3390/children11060719>

13. Furlong, M.J., You, S., Renshaw, F.L., Malley, M.D. & Rebelez, J. (2013). Preliminary development and validation of the Social and Emotional Health Survey for secondary students. *Child Indicators Research*, 6, 753 – 775

14. Ziehfrend, S., Peifer, C., & Zink, A. (2025). Happiness – ein Konzept zur ganzheitlichen, personenzentrierten Gesundheitsversorgung in der Dermatologie [Happiness- A concept for holistic person-centered healthcare in dermatology]. *Dermatologie (Heidelb)*, 76(2), 64–71. doi: 10.1007/s00105-024-05454-0

REFERENCES

1. Miakushko, O.I. (2018). Kompetentnisnyi pidkhid u formuvanni peredumov piznavalnoi i sotsialno-komunikatyvnoi diialnosti u ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Competence-based approach to develop the prerequisites for cognitive and socio-communicative activities in students with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 14, 256–265. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i146> [in Ukrainian].

2. Miakushko, O.I. (2020). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid osvity ditei z kompleksnymy porushenniamy: pohliad z tochky zoru menedzhmentu yikhnoho rozvytku [The point of view on psychological and pedagogical support for children with complex disorder education as managing of their development]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 17, 159–180. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/> [in Ukrainian].

3. Miakushko, O.I. (2021). Kohnityvnyi pidkhid do formuvannia navchalno-piznavalnykh kompetentnostei u ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Cognitive approach to form of educational-cognitive competences in children with intellectual disabilities].

Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development, 18, 124–143. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18> [in Ukrainian].

4. Miakushko, O.I. (2022). Tsilisnyi pidkhid do vykhovannia ditei z porushenniamy intelektualnogo rozvytku [Holistic approach to education of children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 21, 74–103. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i21> [in Ukrainian].

5. Miakushko, O.I. (2025). Zaspokiiyvi stratehii i tekhniky dlia uchniv z rozladamy intelektualnogo rozvytku. [Calming strategies and techniques for students with intellectual disabilities]. *Proceedings from: Vseukrainska konferentsiia molodykh vchenykh «Syla pidtrymky: psykholohichna dopomoha osobam z osoblyvymy potrebamy u period viiny»* (Kyiv, May, 1, 2025) – *All-Ukrainian Conference of Young Scientists «The Power of Support: Psychological Assistance to Persons with Special Needs during Wartime»* (Kyiv, May 1, 2025). [in Ukrainian].

6. Miakushko, O.I., & Sukhina, I.V. (2023). Prohrama rozvytku ditei doshkilnogo viku z intelektualnymy porushenniamy «Sotsialno-emotsiinyi ta sotsialno-povedinkovy rozvytok» [Development program for preschool children with intellectual disabilities «Socio-emotional and socio-behavioral development»]. In Chebotarova, O.V., Blech, H.O., Hladchenko, I.V., Bobrenko, I.V., Trykoz, S.V., Miakushko, O.I. et al. *Prohrama rozvytku ditei rannoho ta doshkilnogo viku z intelektualnymy porushenniamy – Development program for early and preschool children with intellectual disabilities*. O.V.Chebotarova & I.V.Hladchenko (Eds.). (p.72–114). K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. <https://lib.iitta.gov.ua/728670/> [in Ukrainian].

7. Sukhina, I. (2020). Sensomotorna korektsiia rozvytku [Sensorimotor development correction]. In Chebotarova, O.V., Blech, H.O., Hladchenko, I.V., Bobrenko, I.V., Miakushko, O.I., Sukhina, I.V., Trykoz, S.V. *Korektsiino-rozvyvalni tekhnolohii navchannia ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku – Correctional and developmental technologies of teaching children with complex developmental disorders*. O.V.Chebotarova & O.I. Miakushko (Eds.). (p.174–224). K.: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725704/> [in Ukrainian].

8. Sukhina, I.V. (2020). Emotsiine vyhorannia u batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: realii ta shliakhy podolannia [*Emotional burning out of parents of children with special educational needs: realities and ways to overcome*]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 17, 221–235. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724404/> [in Ukrainian].

9. Sukhina, I.V. (2021). Zastosuvannia tekhnolohii maindfulnes u sotsialno-emotsiinomu rozvytku doshkilnykiv z intelektualnymy porushenniamy. [*Application of mindfulness technology in social and emotional development of preschoolers with intellectual disorders*]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 18, 245–262. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i18> [in Ukrainian].

10. Sukhina, I.V. (2023). Psykhoedukatsiia batkiv ditei z ocoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny yak napriam roboty psykholoha [*Psychoeducation of parents of children with special educational needs in the context of today's crisis challenges*]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Exceptional child: teaching and upbringing*, 3 (111), 7–31. <https://doi.org/10.33189/ectu.v11i3> [in Ukrainian].

11. Benedetti-Isaac, J.C., Camargo, L., Zambrano, M.T., Perea-Castro, E., Castillo-Tamara, E., Caldichoury, N., ... Flórez, Y. (2023) Deep brain stimulation may be a viable option for resistant to treatment aggression in children with intellectual disability. *CNS Neuroscience & Therapeutic*, 29 (7), 2010–2017. doi: 10.1111/cns.14156 [in English].

12. Riquelme, I., Hatem, S. M., Sabater-Gárriz, Á., Martín-Jiménez, E., & Montoya, P. (2024). Proprioception, Emotion and Social Responsiveness in Children with Developmental Disorders: An Exploratory Study in Autism Spectrum Disorder, Cerebral Palsy and Different Neurodevelopmental Situations. *Children (Basel)*, 11(6), 719. <https://doi.org/10.3390/children11060719> [in English].

13. Furlong, M.J., You, S., Renshaw, F.L., Malley, M.D. & Rebelez, J. (2013). Preliminary development and validation of the Social and Emotional Health Survey for secondary students. *Child Indicators Research*, 6, 753–775. [in English].

14. Ziehfreund, S., Peifer, C., & Zink, A. (2025). Happiness – ein Konzept zur ganzheitlichen, personenzentrierten Gesundheitsversorgung in der Dermatologie [Happiness – A concept for holistic person-centered healthcare in dermatology]. *Dermatologie (Heidelb)*, 76(2), 64–71. doi: 10.1007/s00105-024-05454-0. [in German].

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667

[Researcher ID GLS-3925-2022](https://orcid.org/0000-0003-0001-4667)

Svitlana Lytovchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Education for Children with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

**ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА
ПРОЄКТУВАННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ТА
ІНКЛЮЗИВНІЙ ОСВІТІ»**

**PRACTICE OF IMPLEMENTING THE ACADEMIC DISCIPLINE «METHODOLOGY
AND DESIGN OF SCIENTIFIC RESEARCH IN SPECIAL AND INCLUSIVE
EDUCATION»**

Анотація. Освітні інновації та сучасні виклики актуалізують необхідність оновлення програм підготовки докторів філософії зі спеціальності спеціальна освіта. *Мета статті:* висвітлення ключових аспектів навчальної дисципліни «Методологія та проектування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта / А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями). *Методи дослідження:* методи теоретичного аналізу літературних джерел, аналізу нормативно-правових документів для визначення концептуальних основ, цілей і цінностей вищої освіти (рівень доктора філософії) України та інших країн; кейс-стаді та метод узагальнення досвіду викладання та підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, узагальнення досвіду акредитації освітніх програм під час роботи у складі галузевої експертної ради 01 Педагогіка Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Враховано, що дослідницькі навички формуються не лише через наукові дослідження, а й через різноманітні навчальні активності – від виконання практичних завдань і проєктів до критичного осмислення результатів (наприклад, аналіз літератури, аналіз статистичних даних, підготовку аналітичних звітів тощо). Цьому сприяють, зокрема, наступні форми і методи навчання, що використовуються в процесі вивчення представленої дисципліни: дискусії, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, проектування, захист творчих завдань, презентації, форуми тощо.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, спеціальна освіта, освіта осіб з особливими освітніми потребами, підготовка докторів філософії (PhD) зі спеціальної освіти, освітня програма, методологія та проектування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті, методи викладання.

Abstract. Educational innovations and modern challenges actualize the need to update the programs for training doctors of philosophy in the specialty of special education. The purpose of the article: to highlight the key aspects of the academic discipline "Methodology and design of scientific research in special and inclusive education", which is implemented in the educational program for training doctors of philosophy in the specialty 016 Special Education / A6 Special Education (by specialization). Research methods: methods of theoretical analysis of literary sources, analysis of regulatory and legal documents to determine the conceptual foundations, goals and values of higher education (PhD level) in Ukraine and other countries; case studies and a method for summarizing the experience of teaching and training doctors of philosophy in the specialty 016 Special Education at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, summarizing the experience of accreditation of educational programs while working as part of the industry expert council 01 Pedagogy of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education. It is taken into account that research skills are formed not only through scientific research, but also through various educational activities - from performing practical tasks and projects to critical reflection of results (for example, literature analysis, statistical data analysis, preparation of analytical reports, etc.). This is facilitated, in particular, by the following forms and methods of learning used in the process of studying the presented discipline: discussions, brainstorming, situation analysis, analysis of documentary sources, design, defense of creative tasks, presentations, forums, etc.

Key words: special pedagogy, special education, education of children with special educational needs, training of doctors of philosophy (PhD) in special education, educational program, methodology and design of scientific research in special and inclusive education, teaching methods.

Актуальність дослідження. Серед важливих напрямів діяльності науковців Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України – підготовка наукових кадрів через аспірантуру та докторантуру. Викладачі у взаємодії із стейкхолдерами постійно вдосконалюють освітні програми та програми навчальних дисциплін із урахуванням міжнародного контексту, загальноєвропейських тенденцій, сучасного національного контексту, сьогоденних викликів, які існують в національній освіті, звертають увагу на

соціальну значущість результатів досліджень та етичні аспекти, психологічний стан учасників освітнього процесу.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У межах нашого дослідження істотними є наукові роботи, де розглядаються проблеми організації педагогічних досліджень (Гончаренко, 2008; Конверський, 2010; Гуторов, 2017; Джон та Девід Кресвелл, 2022); критерії оцінювання якості освітньої програми, освітньої діяльності за освітньою програмою закладів вищої освіти / наукових установ (Бутенко, Денискіна, Єременко, Книш, Сімшаг, Требенко, 2024); пріоритетні напрями наукових досліджень у галузі спеціальної освіти (Данілавічюте, 2024; Засенко, 2024; Колупаєва, Таранченко, 2024; Кульбіда, 2023, 2024; Литовченко, 2022; Прохоренко, 2024).

Мета статті: висвітлення ключових аспектів навчальної дисципліни «Методологія та проектування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта / А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями).

Основними **методами** визначено: методи теоретичного аналізу літературних джерел, аналізу нормативно-правових документів для визначення концептуальних основ, цілей і цінностей вищої освіти (рівень доктора філософії) України та інших країн; кейс-стаді та метод узагальнення досвіду викладання та підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, узагальнення досвіду акредитації освітніх програм під час роботи у складі галузевої експертної ради 01 Педагогіка Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Результати дослідження. Нормативно-правові основи програми навчальної дисципліни «Методологія та проектування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті» становлять нормативні документи щодо здобуття ступеня доктора філософії: Закон України «Про вищу освіту» (2014); Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії (2022); Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) (2016); Вимоги до оформлення дисертації (2017); Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2019); Стандарт вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2023) та ін.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) визначає, що «доктор філософії – це освітній і одночасно перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30–60 кредитів ЄКТС».

Відповідно до Національної рамки кваліфікацій (2011) освітньо-наукова програма аспірантури має охоплювати не менше *чотирьох складників*, що передбачають набуття здобувачем таких компетентностей:

1) здобути глибинні знання зі спеціальності, за якою аспірант проводить дослідження, зокрема засвоїти основні концепції, розуміти теоретичні та практичні проблеми, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіти термінологією з досліджуваного наукового напрямку (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової становить не менше 12 кредитів ЄКТС);

2) оволодіти загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, професійної етики та загального культурного кругозору (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової – 4–6 кредитів ЄКТС);

3) набути універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проєктами та/або написання пропозицій на фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності тощо (орієнтовний обсяг цієї освітньої складової становить не менше 6 кредитів ЄКТС);

4) здобути мовні компетентності, достатні для представлення та обговорення своїх наукових результатів іноземною мовою (англійською або іншою, відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формах, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності (рекомендований обсяг цієї навчальної складової становить 6–8 кредитів) (Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), 2016; Винницький, 2020).

Представимо основні позиції навчальної програми. Програма «*Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті*» має на меті формування у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (аспірантів) компетентності у галузі теоретико-методологічних засад освіти осіб із особливими освітніми потребами на основі еволюційної модернізації спеціальної освіти, які можуть бути застосовані у дослідницькій та викладацькій діяльності.

Інтегральна компетентність: здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної діяльності та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики.

Загальні компетентності (ЗК):

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність проведення досліджень на відповідному рівні;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- навички міжособистісної взаємодії;

– здатність працювати в команді.

Фахові компетентності спеціальності (ФК):

– здатність до розуміння та використання сучасних теорій, методологій і методів спеціальної педагогіки та інших наук стосовно завдань фундаментальних і прикладних досліджень у галузі освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– здатність до аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти;

– здатність до виявлення значущих проблем і факторів організації супроводу та підтримки осіб з особливими освітніми потребами (відповідно до рівня розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності);

– здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проєктувати та моделювати освітнє середовище;

– здатність до критичного оцінювання наслідків політики у сфері освіти осіб з особливими потребами, визначення рекомендацій стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освітньої галузі;

– здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві.

Додатково для освітньо-наукових програм: здатність упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

– ознайомлення із сучасними концепціями і теоріями функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами;

– знання теоретико-методологічних проблем освіти осіб із особливими потребами;

– розуміння соціальної моделі сприйняття інвалідності, за якої потреби не виступають у якості гальмуючих повноцінне функціонування у соціумі, а стимулюють розвиток доступного освітнього середовища;

– започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтового наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності;

– критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії повинні

знати:

– теорію та методологію освіти осіб із особливими освітніми потребами (спеціальної освіти);

– методологічні підходи до освіти осіб з особливими освітніми потребами;

– теоретико-методологічні проблеми освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– методи дослідження проблем освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– як розробляти критерії та показники ефективності професійної діяльності, застосовувати їх в оцінюванні виконаної роботи, пропонувати рекомендації щодо забезпечення якості освітніх послуг та управлінських рішень;

вміти:

– визначати методологічні основи та науковий апарат дослідження;

– орієнтуватися в сучасних теоретичних дослідженнях (національних, зарубіжних) у галузі освіти осіб із особливими освітніми потребами;

– визначати актуальні підходи до освіти дітей з особливими освітніми потребами у контексті сучасних стратегій розвитку освіти;

– критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, формулювати висновки та рекомендації щодо їх впровадження;

– оцінювати наслідки політики у сфері освіти осіб з особливими потребами, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освітньої галузі;

– демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв’язання завдань професійної діяльності;

- упроваджувати результати наукового пошуку в практичну діяльність;
- моделювати процеси реабілітації та психолого-педагогічної підтримки (супроводу) осіб з особливими освітніми потребами.

У програмі акцентовано, що в основу організації досліджень у спеціальній освіті має бути покладено *світоглядні ідеї та ключові цінності*: сприйняття та реалізація міжнародних підходів та загальнолюдських цінностей щодо дотримання прав людини; демократичні та гуманістичні норми розвитку світової спільноти, толерантність, недопущення дискримінації, повага до відмінностей (інакшості), визнання їх нормою, свобода вибору; пріоритет інтересів дитини, цінність дитинства та співпраці з родиною, акцент на індивідуальні потреби та можливості, сильні якості дитини («простір дружній до дитини», «дії в найкращих інтересах дитини» тощо); відродження / утвердження національних ідей, започаткування та розвиток нових засад національної системи освіти (повага до національної історії, традицій тощо); мобільність та відкритість до змін системи освіти, реагування на сучасні соціальні (кризові) виклики і запити дітей, батьків, педагогів; утвердження провідною метою освіти розвиток людини та становлення особистості, її світогляду, цінностей.

Програму побудовано за модульною системою. Зміст дисципліни спрямовано на вивчення теоретико-методологічних та методичних засад освіти осіб з особливими освітніми потребами, загальнонаукових (системний, аксіологічний, синергетичний, гетерологічний тощо) та специфічних підходів до освіти дітей з особливими освітніми потребами, методів дослідження проблем освіти осіб із особливими потребами, пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі спеціальної освіти тощо. Передбачено здобуття аспірантами знань щодо основних етапів здійснення наукового дослідження у галузі спеціальної педагогіки (виникнення ідеї, формулювання теми; визначення мети, завдань дослідження, гіпотези; теоретичний аналіз; емпіричне дослідження, узагальнення результатів; аналіз та оформлення результатів; упровадження результатів у практику). Значну увагу в межах програми приділяється обґрунтуванню вибору теми дослідження та визначенню методологічного апарату, зокрема предмета, об'єкта, мети, завдань та методів дослідження.

Відповідно до Вимог до оформлення дисертації МОН України (2017) «у вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме: обґрунтування вибору теми дослідження (висвітлюється зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями у відповідній галузі знань шляхом критичного аналізу з визначенням сутності наукової проблеми або завдання); мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження; методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків); наукова новизна отриманих результатів (аргументовано, коротко та чітко представляються основні наукові положення, які виносяться на захист, із зазначенням відмінності одержаних результатів від відомих раніше); особистий внесок здобувача (якщо у дисертації використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, обов'язково зазначається конкретний особистий внесок здобувача в такі праці або розробки); апробація матеріалів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення); структура та обсяг дисертації (анонсується структура дисертації, зазначається її загальний обсяг)».

У межах викладання дисципліни, виходячи з критеріїв оцінювання якості освітньої програми Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, зверталася увага на те, щоб зміст навчання забезпечував оволодіння методологією наукової діяльності, відповідав науковим інтересам аспірантів, тематиці їхніх наукових досліджень, а також забезпечував повноцінну підготовку аспірантів до проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами.

Одним із актуальних компонент програм є методи викладання та навчання, на специфіці яких доцільно зупинитися більш докладно. Відповідно до Критерію 4. «Навчання і викладання за освітньою програмою» Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти «для кожного освітнього

компонента використовуються методи, засоби та технології викладання та навчання, які дозволяють досягти кожен із результатів навчання, визначених для цього освітнього компонента; вибір форм і методів викладання і навчання заохочує активну участь здобувачів вищої освіти в освітньому процесі; вибір методів, засобів та технологій навчання відбувається з дотриманням принципів академічної свободи, що передбачає право викладача вільно обирати підхід до викладання, навчальні матеріали тощо (з урахуванням встановлених законодавством обмежень); реалізація програми передбачає використання дослідницьких методів навчання (проблемно-орієнтованого навчання, навчання на основі проєктів, вивчення кейсів, методів моделювання тощо), виконання пошукових завдань, індивідуальних та групових дослідницьких проєктів тощо; тематика дослідницьких завдань враховує особливості освітньої програми, напрями наукових досліджень викладачів, залучених до її реалізації, матеріально-технічну базу закладу вищої освіти (наукової установи) тощо.

У методичному посібнику «Роз'яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми» (2024) із урахуванням Стандартів та рекомендацій забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015) зазначено, що викладачі повинні забезпечити реалізацію програм так, щоб заохотити здобувачів освіти брати активну роль у розвитку освітнього процесу. Автори підкреслюють, що важливо урахувати, що дослідницькі навички формуються не лише через наукові дослідження, а й через різноманітні навчальні активності – від виконання практичних завдань і проєктів до критичного осмислення результатів (наприклад, аналіз літератури, аналіз статистичних даних, підготовку аналітичних звітів тощо).

Цьому сприяють, зокрема, такі форми і методи навчання, що використовуються в процесі вивчення нашої дисципліни: дискусії, мозковий штурм, аналіз ситуацій, аналіз документальних джерел, проєктування, захист творчих завдань, презентації, форуми тощо.

Наприклад, 25 листопада 2022 року в межах зимової заліково-екзаменаційної сесії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України відбувся вебінар «Раннє втручання як один з

актуальних підходів в спеціальній освіті». Мета: обговорення проблем та перспектив розвитку послуги раннього втручання в Україні. Завдання для аспірантів: підготувати виступ на вебінарі з теми раннього втручання для дітей з особливими освітніми потребами за одним з напрямів: в межах свого дослідження розкрити чому такий підхід є актуальним; представити теоретичні аспекти, принципи організації раннього втручання; зробити короткий аналіз національного чи зарубіжного нормативно-правового документа, концепції тощо; презентувати власний досвід; презентувати досвід реалізації цього підходу у своїй громаді, місті, області (можливо конкретного центру, закладу тощо, цікаві приклади); інший напрям в межах проблеми раннього втручання. Оформлення виступу – презентація орієнтовно 7 слайдів, виступ до 10 хвилин.

Творчі завдання з теми «Методи дослідження проблем освіти осіб із особливими потребами»: обрати один із видів методу опитування, актуальних для Вашого дослідження (анкетування, інтерв'ю); визначити мету опитування, респондентів; скласти перелік запитань (мінімум 5); бажано використати різні типи запитань за формою: відкриті, закриті, напіввідкриті (передбачають готові варіанти відповідей та варіант «інше»); продумати, як буде узагальнено результати; усно представити власне опитування.

Творче завдання щодо огляду літератури з проблеми дослідження: систематизувати огляд літератури з проблеми дослідження в такому порядку: сутність даного явища, процесу (наприклад, «позиція декількох авторів збігається в такому то аспекті ...»), дотримуватися хронології, окремого подання представників різних наукових сфер («у сучасних філософських працях питанню ... надається істотна увага, зокрема ...»; «з точки зору соціології ...»; «у теорії соціальної роботи феномен ... розглядається з різних позицій: як ...» тощо); що становить *зміст* даного явища, процесу (його структура, компоненти, стадії, етапи розвитку); які труднощі, виявлені в попередніх дослідженнях, зустрічаються в практиці; які чинники, умови ефективного розвитку процесу чи явища в даній галузі виділені вченими. Огляд джерел дає змогу визначити новий напрям наукового дослідження, його значення для розвитку науки і практики, актуальність теми.

Акцентовано, що огляд літературних джерел дає можливість виявити професійну компетентність дослідника, його особистий внесок в розробку теми порівняно з уже відомими дослідженнями. Вивчення літератури здійснюється не для запозичення матеріалу, а для обдумування знайденої інформації і вироблення власної концепції, що може стати самостійною публікацією автора.

Приклади творчих завдань в межах реалізації програми (позитивні практики): написання статей, підготовка виступів на міжнародних та всеукраїнських конференціях; написання есе з проблеми дослідження; розроблення проєкту; підготовка тематичної бесіди, дискусії, фокус-груп (тему обрати самостійно); обговорення етичних, спірних питань; підготовка переліку художніх фільмів, які може використовувати педагог у роботі з дітьми з метою виховання емпатії, толерантності тощо.

Програму апробовано в освітньому процесі підготовки докторів філософії в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами опитування аспірантів зроблено висновок про ефективність реалізації навчальної дисципліни «Методологія та проєктування наукового дослідження в спеціальній та інклюзивній освіті» та розроблених у її межах змісту, форм і методів. Під час організації подальшої роботи з підготовки докторів філософії за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) буде враховано пропозиції: більш докладно розглянути алгоритм організації наукового дослідження, моделювання як метод дослідження, специфіку аналізу документів у спеціальній педагогіці (контент-аналіз), сутність та технологію проведення фокус-групи, принципи SMART для формулювання рекомендацій для учасників освітнього процесу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко, С. У. (2008). Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця».

2. Конверський, А. Є. (ред.) (2010). Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів. К.: Центр учбової літератури.

3. Гуторов, О. І. (2017). Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Х. : ХНАУ.

4. Кресвелл, Дж. В., & Кресвелл, Дж. Д. (2022). Дизайн дослідження: підходи на основі якісних, кількісних і змішаних методів. Львів: Видавництво Українського католицького університету.

5. Бутенко, А., Денискіна, Г., Єременко, О., Книш, О., Сімшаг, І., & Требенко, О. (2024). Роз'яснення щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми: методичний посібник. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

6. Данілавічюте, Е. (2024). Сучасне нейро-психо-лінгво-синергетичне підґрунтя організації логопедичного супроводу осіб з особливими мовленнєвими потребами (вітчизняна концепція нейрологопедії). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 116(4), 8–29. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.193>

7. Засенко, В. (2024). Освіта осіб з особливими потребами: проблеми війни і миру. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3(115), 20–36. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.182>

8. Колупаєва, А.А., & Таранченко, О.М (2024). Реалізація інклюзивної парадигми в освіті дітей з ООП в Україні у воєнний період. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*, 5, 15-21. <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-3>

9. Кульбіда, С.В. (2023). Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Режим доступу:

10. Кульбіда С.В. (2024). Інклюзивна освіта осіб з особливими потребами у європейському досвіді. *Збірник наукових праць. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2(25), 108–123. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259>

11. Литовченко, С. (2022). Методи дослідження проблем освіти осіб з порушеннями слуху (з досвіду підготовки докторів філософії зі спеціальної освіти). *Особлива дитина: навчання і виховання*, 107(3), 19–31. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.111>

12. Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність в освіті осіб з особливими освітніми потребами в умовах війни: експериментальне дослідження. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 116(4), 193–210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205>

13. Винницький, М. (2020). Акредитація освітньо-наукових (PhD) програм – критерії оцінки. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97-PhD.pdf>

14. Освітньо-наукова програма «Спеціальна педагогіка» (2025). Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennia : metodolohichni porady molodym naukovtsiam* [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnytsia : DOV «Vinnytsia». [in Ukrainian].

2. Konverskyi, A. Ye. (red.) (2010). *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen* [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiunktiv. K.: Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

3. Hutorov, O. I. (2017). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen* [Methodology and organization of scientific research]: navch. posibnyk. Khark. nats. ahrar. un-t im. V. V. Dokuchaieva. Kh. : KhNAU. [in Ukrainian].

4. Kresvell, Dzh. V., & Kresvell, Dzh. D. (2022). *Dyzain doslidzhennia: pidkhody na osnovi yakisnykh, kilkisnykh i zmishanykh metodiv* [Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches.]. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainського katolytskoho universytetu. [in Ukrainian].

5. Butenko, A., Denyskina, H., Yeremenko, O., Knysh, O., Simshah, I., & Trebenko O. (2024). *Roziasnennia shchodo zastosuvannia Kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy* [Clarifications on the application of the Criteria for assessing the quality of the educational program]: metodychnyi posibnyk. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. [in Ukrainian].

6. Danilavichiutie, E. (2024). *Suchasne neuro-psykho-lingvo-synerhetychne pidgruntia orhanizatsii lohopedychnoho suprovodu osib z osoblyvymy movlennievymy potrebamy (vitchyzniana kontseptsiiia neurolohopedii)* [Modern neuro-psycho-linguistic-synergetic basis for organizing speech therapy support for people with special speech needs (domestic concept of neurospeech therapy)]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 8–29. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.193> [in Ukrainian].

7. Zasenکو, V. (2024). *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: problemy viiny i myru* [Education of persons with special needs: issues of war and peace]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3(115), 20-36. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.182> [in Ukrainian].

8. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M (2024). *Realizatsiia inkliuzyvnoi paradyhmy v osviti ditei z OOP v Ukraini u voiennyi period* [Implementation of an inclusive paradigm in the education of children with special needs in Ukraine during the war period]. *Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy*, 5, 15–21. <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-5-3> [in Ukrainian].

9. Kulbida, S.V. (2023). Sotsiokulturnyi dyskurs ukraïnskoi zhestovoi movy v umovakh sohodennia [Sociocultural discourse of Ukrainian sign language in the present conditions]: monohrafiia. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. Viddil ukraïnskoi zhestovoi movy. [in Ukrainian].

10. Kulbida, S.V. (2024). Inkliuzyvna osvita osib z osoblyvymy potrebamy u yevropeïskomu dosvidi [Inclusive education of people with special needs in the European experience]. *Zbirnyk naukovykh prats. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 2(25), 108–123. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259> [in Ukrainian].

11. Lytovchenko, S. (2022). Metody doslidzhennia problem osvity osib z porushenniamy slukhu (z dosvidu pidhotovky doktoriv filosofii zi spetsialnoi osvity) [Methods of researching problems of education of persons with hearing impairments (from the experience of training doctors of philosophy in special education)]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 107(3), 19–31. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.111> [in Ukrainian].

12. Prokhorenko, L. (2024). Inkliuzyvnist ta bezbariernist v osviti osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh viiny: eksperymentalne doslidzhennia [Inclusivity and barrier-free education for people with special educational needs in wartime: an experimental study]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 193–210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205> [in Ukrainian].

13. Vynnytskyi, M. (2020). Akredytatsiia osvitno-naukovykh (PhD) prohram – kryterii otsinky [Accreditation of educational and scientific (PhD) programs – assessment criteria]. <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97-PhD.pdf> [in Ukrainian].

14. Osvitno-naukova prohrama «Spetsialna pedahohika» [Educational and scientific program «Special pedagogy»]. (2025). Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].

УДК 159.9:001.8

Леся Прохоренко,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПНУкраїни

e-mail: lesya-prohor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5037-0550>

Lesia Prokhorenko,

Doctor of Psychology Sciences, professor,
Corresponding Member in the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine

В'ячеслав Засенко,

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України,
почесний директор, радник
v.v.zasenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0325-4578,
Researcher ID: Y-9259-2019

Viacheslav Zasenkov,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Active member (Academician) NAES of Ukraine,
Honorary Director, Adviser to the Director

Олег Орлов,

кандидат психологічних наук
e-mail: orlovoleh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0954-4402>

Oleh Orlov,

PhD in Psychology

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна
вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special
Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine
9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

ДИЗАЙН ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА МОДЕЛЬ – ВІД ГІПОТЕЗИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ

DESIGN OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH: A STRUCTURAL AND LOGICAL MODEL – FROM HYPOTHESIS TO INTERPRETATION OF RESULTS

Анотація. У статті здійснено ґрунтовне теоретико-методологічне обґрунтування основних структурних компонентів психологічного дослідження, визначено логіку їх послідовної реалізації, що покликана забезпечити наукову цілісність і верифікованість отриманих результатів. Метою роботи є систематизація ключових етапів дослідницького процесу – від формулювання наукової проблеми, постановки дослідницьких питань і гіпотези до процедур збору, обробки, аналізу та інтерпретації емпіричних даних – з акцентом на забезпеченні методологічної відповідності між дослідницькими завданнями та застосованими методами, а також на досягненні валідних і аргументованих наукових висновків.

Особливу увагу приділено дотриманню базових принципів наукового пізнання, зокрема валідності, надійності, репрезентативності вибірки та внутрішньої логічної узгодженості методів дослідження, що становлять основу якісної емпіричної роботи у психологічній науці. Визначено роль гіпотези як центрального теоретичного конструкту, що структурує дослідницький процес, орієнтуючись на цілеспрямований збір даних, їх інтерпретацію та побудову науково обґрунтованих висновків.

Розглянуто специфіку застосування кількісних і якісних методів аналізу даних, включно зі статистичними процедурами та інтерпретативними підходами, які дають змогу глибше проникнути в природу психологічних явищ. Зроблено висновок, що дотримання структурно-логічної моделі дослідження сприяє розширенню наукового знання, підвищує якість отриманих результатів та забезпечує можливість формулювання прикладних рекомендацій, релевантних для практичної психології. Отже, представлений матеріал поглиблює розуміння методологічних засад психологічного пізнання та є цінним як для дослідників, так і для практикуючих фахівців у галузі психології.

Ключові слова: наукове дослідження, гіпотеза, методологія, інтерпретація, статистична обробка, валідність.

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and methodological substantiation of the key structural components of psychological research and outlines the logic of their sequential implementation, aimed at ensuring scientific coherence and the verifiability of results. The primary objective of the study is to systematize the essential stages of the research process—from the formulation of a scientific problem, research questions, and hypotheses to the procedures of data

collection, processing, analysis, and interpretation—with a particular emphasis on ensuring methodological alignment between the research objectives and the applied methods, as well as the attainment of valid and well-founded scientific conclusions.

Special attention is given to the adherence to fundamental principles of scientific inquiry, including validity, reliability, sample representativeness, and internal methodological consistency, which collectively form the foundation for high-quality empirical work in psychology. The hypothesis is conceptualized as a central theoretical construct that structures the research process, guiding the targeted collection and interpretation of data and shaping the development of evidence-based conclusions.

The article explores the specificities of applying both quantitative and qualitative data analysis methods, including statistical procedures and interpretative approaches, which enable a deeper understanding of psychological phenomena. It is concluded that adherence to a structurally and logically coherent research model facilitates the advancement of scientific knowledge, enhances the quality of research findings, and supports the formulation of practical recommendations relevant to applied psychology. Thus, the presented material contributes to a deeper understanding of the methodological foundations of psychological inquiry and serves as a valuable resource for both researchers and practitioners in the field of psychology.

Key words: scientific research, hypothesis, methodology, interpretation, statistical processing, validity.

Актуальність дослідження. Психологічна наука, як емпірично орієнтована дисципліна, ґрунтується на системному, обґрунтованому дослідженні психічних явищ, процесів і станів людини. Вона не лише описує поведінкові прояви чи суб'єктивні переживання, а й передбачає з'ясування закономірностей, що лежать в їх основі, а отже – потребує строгого дотримання методологічних принципів. Однією з ключових передумов науковості психологічного знання є дотримання чіткої логіки та структури дослідницького процесу, що забезпечує достовірність результатів, можливість їх перевірки, порівняння та практичного застосування. У цьому контексті особливо важливими є поняття надійності, валідності, репрезентативності, а також обґрунтованості гіпотези та відповідності методів дослідження поставленим завданням.

Незалежно від теоретичної орієнтації дослідника – чи то біхевіористична школа з її акцентом на об'єктивно вимірюваній поведінці, чи гуманістична з фокусом на особистісному досвіді, чи когнітивна, що вивчає ментальні процеси – будь-яке психологічне дослідження має відповідати загальноприйнятим принципам побудови наукового знання. Це передбачає логічну послідовність етапів: від актуалізації проблеми та формулювання гіпотези – до вибору адекватних методів збору та аналізу даних, обробки результатів і їх інтерпретації в межах відповідного теоретичного контексту.

У структурі сучасного наукового дослідження психологічного спрямування дедалі більшої ваги набуває інтеграція кількісних та якісних методів, міждисциплінарна кооперація, а також етичний супровід дослідницької діяльності. Це зумовлює необхідність критичного переосмислення традиційних підходів до планування психологічного дослідження та розвитку методологічної культури майбутніх дослідників.

У статті розглянуто основні структурні компоненти психологічного дослідження, їхню послідовність, логіку взаємозв'язку та методологічну значущість на кожному етапі – від висунення гіпотези до інтерпретації результатів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукових джерел, присвячених структурі та логіці психологічного дослідження, свідчить про наявність сталої традиції розгляду цього питання як фундаментального для формування валідного наукового знання у будь-якій сфері науки. У більшості праць акцент робиться на необхідності системного підходу до організації дослідницького процесу, де кожен етап логічно постає з попереднього та визначає подальші кроки, забезпечуючи методологічну цілісність.

Зокрема, у галузі психології та педагогіки вчені розглядають структуру дослідження як упорядковану сукупність логічно пов'язаних елементів, що містять: постановку проблеми, формулювання гіпотези, вибір методів, емпіричне дослідження, аналіз результатів і їх інтерпретацію (Кремень, 2005; Луговий, 2021; Максименко, 2021; Орлов, 2019; Сисоєва, 2020; Хохліна, 2028).

Вчені наголошують на важливості узгодженості між елементами дослідницької конструкції, що дає змогу уникнути теоретико-методологічних суперечностей і забезпечує наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Значну увагу методологічним аспектам дослідження приділяє І. Бех. Вчений акцентує на ціннісно-сміслових засадах пізнання та визначає, що психологічне дослідження не може бути редуковане винятково до технічної послідовності дій, оскільки вміщує глибокі екзистенційні аспекти особистості дослідника та досліджуваного (Бех, 2023). Тотожної думки Т. Яценко, дослідниця в контексті глибинно-психологічного підходу підкреслює, що якісна інтерпретація емпіричних результатів неможлива без урахування несвідомих психодинамічних чинників, що впливають на поведінку і відповіді респондентів (Яценко, 2004).

Інший напрям досліджень пов'язаний із розвитком методологічної культури дослідника. Так, у роботах В. Пірожкова, І. Мадзігона розкрито сутність дослідницької діяльності як складного інтегративного процесу, що потребує не лише технічного володіння методами, а й аналітичного мислення, вміння будувати обґрунтовані гіпотези, формулювати дослідницькі завдання і забезпечувати об'єктивність збору та аналізу даних. Автори звертають увагу на важливість критичного підходу до вибору методів, які мають відповідати не лише меті, а й логіці дослідження (Мадзігон, 2018; Пірожков, 2010).

У зарубіжній літературі (Creswell, 2018; Coolican, 2017) простежується тенденція до активного впровадження змішаних методів дослідження, що поєднують кількісний і якісний аналіз. Згідно з цими авторами, структура дослідження має бути гнучкою, але водночас чітко організованою, з обов'язковим дотриманням логіки операціоналізації понять, побудови дослідницьких індикаторів та етичного забезпечення процесу збору інформації.

Отже, узагальнюючи результати аналізу наукових джерел, можна зробити висновок, що структуру психологічного дослідження сучасні автори розглядають як багаторівневу, методологічно вивірену систему, яка має відповідати як науковим стандартам, так і специфіці досліджуваного об'єкта. Тобто від постановки проблеми до інтерпретації результатів – кожен етап

потребує обґрунтованого підходу, що базується на міждисциплінарному мисленні, етичних засадах і здатності до рефлексії.

Метою роботи є узагальнення підходів до наукового пізнання в психології, актуалізація критеріїв якісного дослідження та окреслення алгоритму, що забезпечує внутрішню логіку дослідницької діяльності.

Методи дослідження. Методологічне обґрунтування логіки та структури психологічного дослідження потребує поєднання теоретичних методів, які дають змогу системно осмислити закономірності побудови наукового пізнання у сфері психології. У межах даного дослідження було використано метод системного узагальнення наукових джерел, що сприяло виокремленню ключових етапів та структурних компонентів психологічного дослідження, логічної послідовності його розроблення. Водночас застосовано порівняльний аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних авторів щодо побудови дослідницької стратегії, формування гіпотези, вибору методів та інтерпретації результатів. Крім того, використано методи аналізу і синтезу концептуальних підходів, які формують сучасні уявлення про структуру наукового дослідження в психології, дозволяючи інтегрувати різні теоретичні позиції в цілісне бачення дослідницького процесу.

У процесі вивчення структури наукових публікацій у фахових психологічних виданнях застосовано документальний метод, який дав змогу проаналізувати типові моделі побудови дослідницьких текстів, виявити логічні та методологічні закономірності, а також простежити відповідність між заявленими гіпотезами, вибраними методами та зробленими висновками.

Отже, комплексне застосування теоретико-методологічного аналізу, порівняльного і документального методів дало змогу визначити основні ознаки якісного психологічного дослідження та описати структуру і логіку його реалізації на сучасному етапі розвитку науки.

Результати дослідження. Зважаючи на ключову роль методологічної послідовності в забезпеченні наукової якості психологічного дослідження, варто окреслити основні етапи його реалізації, кожен з яких виконує специфічну функцію у досягненні цілісного, валідного та інтерсуб'єктивного знання. Логіка

побудови психологічного дослідження передбачає послідовний перехід від постановки проблеми до формулювання гіпотези, добору методів, збору та обробки емпіричних даних, а також інтерпретації отриманих результатів у межах відповідного теоретичного контексту. Нижче подано характеристику структурних компонентів дослідницького процесу, які є взаємопов'язаними і формують цілісну методологічну систему.

Постановка проблеми та визначення мети

Першим і надзвичайно важливим етапом будь-якого наукового дослідження є визначення наукової проблеми. Цей крок полягає у виявленні істотної суперечності між існуючими науковими знаннями та реальними потребами у новому, глибшому розумінні певного психічного явища або психологічного процесу. Визначення проблеми передбачає не просто формулювання питання, а комплексний аналіз наукової літератури, практичних спостережень і теоретичних положень, що дає змогу окреслити існуючі прогалини або суперечності в наявних знаннях. Важливо, щоб обрана проблема була не лише актуальною та значущою з точки зору сучасної науки і практики, а й піддавалася дослідженню, тобто мала потенціал для наукової перевірки та обґрунтування. Водночас наукова проблема має базуватися на ґрунтовній теоретичній основі, що забезпечує надійність та логічну послідовність подальшого дослідження.

Визначення проблеми дослідження передбачає формування мети дослідження, що містить конкретний науковий результат, досягнення якого планується у процесі роботи. Мета слугує орієнтиром всієї дослідницької діяльності і відображає основне завдання – розв'язати виявлену проблему. Для того, щоб реалізувати поставлену мету, її розкладають на конкретні завдання – чітко сформульовані кроки або етапи, які визначають логіку і послідовність дослідницької роботи. Виконання цих завдань дає змогу систематично рухатися до розкриття суті проблеми, забезпечуючи структурованість і цілеспрямованість дослідження.

Формування гіпотези

Гіпотеза є одним із ключових елементів наукового дослідження і представляє собою сформульоване припущення щодо можливих зв'язків або залежностей між досліджуваними змінними. Вона виконує роль логічного фундаменту, на якому будується вся дослідницька діяльність, оскільки саме в гіпотезі автор передбачає напрям збору емпіричних даних, а також обирає методи і статистичні процедури, які будуть застосовуватися для їх аналізу. Формулювання гіпотези потребує чіткості та конкретності, оскільки вона має бути перевіреною і відповідати критеріям наукової доброчесності.

Однією з основних вимог до гіпотези є її фальсифікованість, що означає можливість її підтвердження або спростування на підставі отриманих даних. Така властивість забезпечує об'єктивність дослідження і дає змогу уникнути суб'єктивних інтерпретацій. Водночас гіпотеза слугує орієнтиром для побудови експерименту або іншого виду емпіричного дослідження, сприяє сформуванню логіки роботи і визначенню очікуваних результатів. У випадку підтвердження гіпотези наукове дослідження має певний внесок у розвиток знань конкретної галузі, розкриваючи нові закономірності, а у разі спростування – відкриває можливості для перегляду існуючих уявлень і постановки нових питань, що стимулює подальший розвиток науки. Отже, гіпотеза є не лише інструментом формалізації наукової проблеми, а й засобом систематизації та організації процесу пізнання.

Вибір методів та інструментів

Після формулювання мети та завдань дослідження наступним кроком є вибір методологічної основи і визначення методів дослідження. Методологія має відповідати поставленій проблемі й забезпечувати можливість отримання достовірних і обґрунтованих результатів. Доцільно застосовувати методи, здатні забезпечити всебічне вивчення досліджуваного явища з урахуванням його складної структури та змінності. Методи можуть охоплювати як кількісні, так і якісні підходи, експериментальні або кореляційні дослідження, спостереження, тестування, інтерв'ювання та інші, залежно від специфіки теми. Вибір адекватних методів є запорукою отримання емпіричних даних, що підтверджують або спростовують гіпотези дослідження.

У контексті сучасної методології психологічного дослідження статистичні методи посідають центральне місце як інструменти для кількісної обробки та інтерпретації емпіричних даних. Вони забезпечують об'єктивність, надійність і валідність отриманих результатів, на основі яких дослідник виявляє закономірності, встановлює зв'язки між змінними, а також перевіряє наукові гіпотези на основі математично обґрунтованих критеріїв.

З методологічної точки зору, застосування статистичних методів є невід'ємною частиною етапу аналізу даних, що слугує логічним продовженням процедур збору та попередньої обробки емпіричної інформації.

Вибір конкретного статистичного підходу залежить від типу дослідження (експериментального, кореляційного, квазіекспериментального тощо), рівня вимірювання змінних (номінальний, порядковий, інтервальний або відношень) та дослідницьких завдань і характеру вибірки.

Серед основних статистичних методів, що застосовуються у психолого-педагогічних дослідженнях, вирізняють описову та інференційну (висновкову) статистику. Описова статистика використовується для узагальнення характеристик вибірки за допомогою таких показників, як середнє значення, медіана, мода, стандартне відхилення, дисперсія тощо. Вона дає змогу створити цілісне уявлення про структуру та розподіл даних. Інференційна статистика, своєю чергою, сприяє формулюванню висновків щодо генеральної сукупності на основі даних, отриманих у вибірці. До її інструментарію належать критерії значущості (наприклад, t-критерій Стьюдента, аналіз варіації – ANOVA, χ^2 -критерій), методи регресійного аналізу, факторного, кластерного аналізу та інші підходи, засобами яких можна виявляти причинно-наслідкові зв'язки, факторні структури, приховані патерни в даних тощо.

Особливе значення має правильна інтерпретація статистичних результатів. Методологічно некоректне застосування статистичних процедур або неправильне трактування їх результатів може призвести до хибних наукових висновків. Тому критично важливим є не лише технічне володіння статистичним апаратом, а й розумінням його обмежень, передумов застосування та зв'язку з дослідницькою гіпотезою.

Крім класичних параметричних методів, поширеними серед науковців є непараметричні методи, які не потребують дотримання суворих статистичних припущень і є особливо корисними під час роботи з малими вибірками або даними, які не відповідають нормальному розподілу.

Водночас в умовах сучасної цифрової епохи активно впроваджуються методи багатовимірної статистики, машинного навчання та байєсівської інференції, що розширює можливості аналізу складних психологічних даних.

Отже, статистичні методи в методології наукового дослідження відіграють не лише технічну, а й епістемологічну функцію (дає змогу отримувати, перевіряти й обґрунтовувати знання про досліджувані явища, тобто виконує функцію, пов'язану зі створенням нового наукового знання та підтвердженням істинності або хибності гіпотез) і є засобом перетворення емпіричних спостережень на науково верифіковані знання. Ефективне застосування статистичних методів потребує інтеграції з теоретичною моделлю дослідження, чіткого розуміння логіки гіпотез, структури даних та особливостей вибірки. У цьому сенсі статистичний аналіз є не просто етапом дослідження, а його невід'ємною складовою, що забезпечує зв'язок між емпірією та теорією.

Організація емпіричного дослідження

Наступним етапом наукового дослідження є проведення експериментальної або аналітичної роботи, яка передбачає систематичний збір і подальшу обробку емпіричних даних згідно з обраною методологією. Цей етап вміщує розроблення детального дизайну дослідження, що передбачає визначення вибірки, яка має бути репрезентативною для цільової популяції з метою забезпечення можливості генералізації отриманих результатів. Визначення процедури збору даних потребує чіткої регламентації, аби мінімізувати можливі помилки та упередження, а також контролю за змінними, які можуть впливати на результати, задля виключення сторонніх факторів і забезпечення внутрішньої валідності дослідження.

З метою гарантування достовірності отриманих результатів необхідно враховувати такі істотні чинники, як ефект експериментатора, який може спотворювати дані через суб'єктивний вплив, випадковість вибірки, що

забезпечує об'єктивність і репрезентативність, а також етичність проведення дослідження, яка передбачає дотримання моральних норм і захист прав учасників експерименту.

Особлива увага на цьому етапі приділяється забезпеченню об'єктивності, надійності та валідності отриманих результатів, що є необхідними критеріями наукової якості дослідження. Об'єктивність передбачає незалежність результатів від суб'єктивних впливів дослідника, надійність – стабільність і відтворюваність даних під час повторних вимірів, а валідність – відповідність методів і результатів дослідницьким цілям і предмету вивчення.

Після завершення збору даних дослідник проводить їх ретельний аналіз, спрямований на виявлення статистично значущих закономірностей, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між змінними, а також зіставлення отриманих результатів із уже відомими науковими фактами та теоретичними припущеннями. В результаті аналізу формується система висновків, які мають відповідати поставленим завданням дослідження і забезпечувати тло для обґрунтованих наукових узагальнень, що можуть стати основою для подальших досліджень або практичного застосування. Отже, цей етап є критично важливим для формалізації нових знань і розв'язання поставленої нової наукової проблеми.

Обробка результатів

Після завершення етапу збору даних наступним критично важливим кроком є їх систематична обробка, яка може здійснюватися за допомогою кількісних або якісних методів залежно від характеру дослідження та типу отриманої інформації.

У разі застосування кількісного підходу обробка даних передбачає використання математико-статистичних методів, що забезпечують можливість об'єктивного оцінювання і кількісного вимірювання взаємозв'язків між змінними. До таких методів належать різноманітні статистичні тести, зокрема: t-тест, який дає змогу порівняти середні значення двох вибірок для визначення статистичної значущості різниць; кореляційний аналіз, що дозволяє оцінити силу і напрямок взаємозв'язків між двома або більше змінними, а також дисперсійний аналіз (ANOVA), який використовується для порівняння середніх значень трьох

і більше груп з метою виявлення впливу факторів на досліджувану змінну. Ці методи забезпечують точність, надійність і відтворюваність отриманих результатів, та сприяють глибокому статистичному аналізу для підтвердження або спростування висунутих гіпотез.

Водночас у разі застосування якісного підходу обробка даних передбачає інтерпретативні методи аналізу, які спрямовано на виявлення глибинних смислів, патернів та образів у текстовому або іншому непараметричному матеріалі. Основними процедурами тут є: тематичне кодування, яке полягає у систематичному визначенні і позначенні ключових тем, категорій або концептів у дослідницьких даних; категоризація, що дає змогу упорядкувати та класифікувати отриману інформацію за певними ознаками; а також інтерпретація, під час якої здійснюється осмислення і пояснення виявлених патернів, образів та символічних значень з урахуванням контексту дослідження.

Якісний аналіз дає змогу глибше зрозуміти явища, процеси і переживання, що не піддаються кількісному вимірюванню, а також розкриває нюанси і складнощі психологічних процесів, що є особливо важливим у гуманітарних і соціальних науках.

Отже, обробка емпіричних даних становить ключовий етап наукового дослідження, оскільки забезпечує перехід від неструктурованої первинної інформації до впорядкованих і осмислених знань та створює методологічну основу для формування обґрунтованих висновків, дає можливість виявити закономірності досліджуваного явища, забезпечити його теоретичне узагальнення та інтеграцію результатів у науковий контекст.

Інтерпретація результатів

Інтерпретація результатів дослідження є одним із ключових етапів наукової роботи, що полягає у співвіднесенні отриманих емпіричних даних із висунутою гіпотезою та наявним теоретичним контекстом. Цей процес передбачає глибокий аналіз і осмислення результатів з метою визначення ступеня їх відповідності або невідповідності початковим припущенням, а також формулювання обґрунтованих висновків щодо досліджуваного психічного явища чи процесу.

Інтерпретація результатів дає змогу досліднику з'ясувати, як отримані дані підтверджують або спростовують гіпотезу, визначити характер і специфіку виявлених закономірностей, а також розкрити нові аспекти чи питання, що можуть виникнути на основі проведеного аналізу. Особливу увагу приділяють критичній оцінці результатів, у тому числі визначенню обмежень дослідження, які можуть бути пов'язані із вибіркою, методологією, умовами проведення експерименту чи іншими зовнішніми факторами. Визначення таких обмежень є важливим для коректного трактування отриманих висновків і для подальшого розвитку наукової проблематики.

Інтерпретація має базуватися винятково на фактичних даних, отриманих у ході дослідження, і уникати надмірних або необґрунтованих узагальнень, які можуть призвести до викривлення наукової істини. Лише на основі чіткого та зваженого аналізу можна сформулювати науково обґрунтовані результати, що сприятимуть поглибленню розуміння досліджуваного явища та створять основу для подальших досліджень і практичних застосувань. Отже, інтерпретація є важливим етапом, який інтегрує емпіричний матеріал із теоретичними знаннями, забезпечуючи цілісність і завершеність наукового дослідження.

Висновки. Підсумовуючи можна стверджувати, що наукове психологічне дослідження являє собою систематизовану і цілеспрямовану діяльність, яка здійснюється за чітко визначеною логічною послідовністю етапів, що забезпечують якість і надійність отриманих результатів. Ця послідовність починається з усвідомлення наукової проблеми, що полягає у виявленні суперечностей або прогалин у наявних знаннях, які потребують подальшого вивчення. Далі – формулювання гіпотези, конкретного припущення про можливі зв'язки або залежності між змінними, що виступає теоретичною основою дослідження і спрямовує весь процес збору та аналізу даних. Наступний крок – розробка методології, яка передбачає вибір адекватних методів і процедур для емпіричної перевірки гіпотези. Проведення експериментальної чи аналітичної роботи дає змогу отримати емпіричні дані, які піддаються кількісній або якісній обробці відповідно до поставлених завдань. Завершальним етапом є інтерпретація отриманих результатів, що полягає у співвіднесенні емпіричних

даних з гіпотезою і теоретичним контекстом, а також у формулюванні обґрунтованих наукових висновків з урахуванням обмежень дослідження.

Дотримання такої структурно-логічної моделі дослідження є ключовим фактором, який гарантує наукову обґрунтованість висновків і забезпечує їхню достовірність та валідність. Це своєю чергою сприяє розширенню меж наукового знання в галузі відповідної науки, поглибленню розуміння складних психічних явищ і процесів. Крім того, результати таких досліджень мають практичне значення, оскільки дають змогу розробляти ефективні рекомендації і методики для психологічної практики, що можуть бути використані в освітній, медичній, соціальній та інших сферах діяльності. Отже, наукове психологічне дослідження виконує подвійне завдання: з одного боку, воно спрямовано на теоретичне осмислення і пояснення психічних явищ, а з іншого – на створення бази для практичних дій, що підвищують ефективність теоретичного знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. (2003). *Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади*. Київ: Либідь.
2. Кремень, В. Г. (2005). *Філософія людиноцентризму в освітній політиці України*. Київ: Грамота.
3. Луговий, В. І. (2021). Методологічні засади освітньої науки: розвиток у просторі філософських та педагогічних ідей. *Проблеми освіти*, (96), 5–25.
4. Максименко, С. Д. (2021). *Загальна психологія: підручник*. Київ: Центр учбової літератури.
5. Мадзігон, І. І. (2018). *Методика психологічного дослідження*. Київ: Каравела.
6. Пірожков, В. А. (2010). *Методологія і методи наукових досліджень: навчальний посібник*. Київ: Академія.
7. Орлов, Ю. М. (2019). *Методологія психології: навчальний посібник*. Київ: Либідь.
8. Сисоєва, С. О. (2020). Методологія наукових досліджень у галузі освіти. *Педагогічна думка*, 2(8), 12–25.
9. Хохліна, О. М. (2018). Структура наукового дослідження: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, (68), 143–150.

10. Яценко, Т. С. (2004). *Глибинне пізнання особистості: генеза, структура, діагностика*. Київ: Либідь.
11. Creswell, J. W. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications.
12. Coolican, H. (2017). *Research methods and statistics in psychology* (7th ed.). Psychology Press.
13. Kelley, K., Clark, B., Brown, V., & Sitzia, J. (2003). Good practice in the conduct and reporting of survey research. *International Journal for Quality in Health Care*, 15(3), 261–266. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzg031>
14. Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson Education.
15. Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2015). *Research methods in psychology* (10th ed.). McGraw-Hill Education.
16. Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.
17. Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications.
18. Robson, C., & McCartan, K. (2016). *Real world research* (4th ed.). Wiley.
19. Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press.
20. Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. SAGE Publications.
21. Kazdin, A. E. (2017). *Research design in clinical psychology* (5th ed.). Pearson.
22. Leavy, P. (2017). *Research design: Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*. Guilford Press.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2003). Osobystisno oriientovane vykhovannia: teoretyko-tekhnologichni zasady [Personality-oriented education: theoretical and technological foundations]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
2. Kremen, V. H. (2005). Filosofiia liudynotsentryzmu v osvityi politytsi Ukrainy [Philosophy of humanism in the educational policy of Ukraine]. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].
3. Luhovyi, V. I. (2021). Metodolohichni zasady osvithoi nauky: rozvytok u prostori filosofskykh ta pedahohichnykh idei [Methodological foundations of educational science: development in the space of philosophical and pedagogical ideas]. *Problemy osvity*, (96), 5–25. [in Ukrainian].

4. Maksymenko, S. D. (2021). *Zahalna psykholohiia: pidruchnyk* [General Psychology: Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
5. Madzihon, I. I. (2018). *Metodyka psykholohichnoho doslidzhennia* [Psychological research methodology]. Kyiv: Karavela. [in Ukrainian].
6. Pirozhkov, V. A. (2010). *Metodolohiia i metody naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk* [Methodology and methods of scientific research: a textbook]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
7. Orlov, Yu. M. (2019). *Metodolohiia psykholohii: navchalnyi posibnyk* [Psychology Methodology: A Study Guide]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
8. Sysoieva, S. O. (2020). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen u haluzi osvity* [Methodology of scientific research in the field of education]. *Pedahohichna dumka*, 2(8), 12–25. [in Ukrainian].
9. Khokhlina, O. M. (2018). *Struktura naukovoho doslidzhennia: teoretychni ta praktychni aspekty* [Methodology of scientific research in the field of education]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, (68), 143–150. [in Ukrainian].
10. Iatsenko, T. S. (2004). *Hlybynne piznannia osobystosti: heneza, struktura, diahnostryka* [Deep knowledge of personality: genesis, structure, diagnostics]. Kyiv: Lybid.
11. Creswell, J. W. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications. [in English].
12. Coolican, H. (2017). *Research methods and statistics in psychology* (7th ed.). Psychology Press. [in English].
13. Kelley, K., Clark, B., Brown, V., & Sitzia, J. (2003). Good practice in the conduct and reporting of survey research. *International Journal for Quality in Health Care*, 15(3), 261–266. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzg031> [in English].
14. Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson Education. [in English].
15. Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2015). *Research methods in psychology* (10th ed.). McGraw-Hill Education. [in English].
16. Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications [in English].
17. Field, A. (2018). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications [in English].
18. Robson, C., & McCartan, K. (2016). *Real world research* (4th ed.). Wiley. [in English].

19. Bryman, A. (2016). *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press [in English].
20. Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. SAGE Publications [in English].
21. Kazdin, A. E. (2017). *Research design in clinical psychology* (5th ed.). Pearson [in English].
22. Leavy, P. (2017). *Research design: Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*. Guilford Press [in English].

УДК 159.922.761:616.89-008.434(075.8)

Юлія Рібцун,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу логопедії

logojuli@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2672-3704>

https://www.researchgate.net/profile/Ulia-Ribcun?ev=hdr_xprf

Yulia Ribtsun,

PhD (Education), Senior Researcher,

Senior Researcher of the Department of Speech Therapy

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology,

National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

9 M. Berlinskoho street, Kyiv, 04060, Ukraine

**ПІДГОТОВКА ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**TRAINING OF DOCTORS OF PHILOSOPHY IN THE FIELD OF SPECIAL EDUCATION:
CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS**

Анотація. Стаття розглядає організаційні та змістові аспекти підготовки докторів філософії у галузі спеціальної освіти на базі Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Підкреслено, що значущість науки є беззаперечною, адже завдяки їй відбувається накопичення і трансформація знань, необхідних для покращення життя суспільства, розв'язання широкого кола різноманітних проблем і створення нових можливостей. Саме тому вагомого значення набуває наукова освіта як цілеспрямована система творчого наукового мислення в процесі здобуття суб'єктивно й об'єктивно нових знань методами наукового пізнання (проблемними, дослідницькими, проектно-орієнтованими), динамічними навчальними програмами (Енциклопедія... : 630).

Метою статті є:

– висвітлення важливості підготовки високопрофесійних наукових кадрів за рахунок навчання в аспірантурі, зокрема Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

– з'ясування можливостей варіативного подолання наслідків сучасних викликів, які постали як перед самим структурним підрозділом, так і аспірантами зокрема;

– проведення структурного аналізу робочої програми навчальної дисципліни «Логопсихологія», її ролі в освітньому процесі підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Під час написання статті нами використовувались *теоретичні методи*, зокрема опрацювання наукової психолого-педагогічної джерельної бази, *аналіз спостережень* упродовж періоду лекційно-викладацької та практичної діяльності, *систематизація результатів проведеного анкетування* серед здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти.

Акцентовано, що академічною спільнотою Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено оновлені освітньо-наукові програми «Спеціальна педагогіка» (спеціальність А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) та «Спеціальна психологія» (спеціальність С4 Психологія) (2025), згідно з якими створено робочі програми основних і вибіркового навчальних дисциплін. Однією з таких дисциплін є логопсихологія – перспективна галузь спеціальної психології, відносно молода психологічна наука (Конопляста, Сак, 2010 : 8). У статті зазначено мету і завдання курсу логопсихології для аспірантів, презентовано тематику програми дисципліни, специфіку оцінювання навчальних досягнень, окреслено бінарні методи викладу інформації, деталізовано методи стимулювання та підвищення мотивації до навчання.

Ключові слова: аспірантура; доктор філософії; спеціальна освіта; логопсихологія.

Abstract. The article considers the organizational and content aspects of training doctors of philosophy in the field of special education on the basis of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. It is emphasized that the significance of science is undeniable, because thanks to it, the accumulation and transformation of knowledge necessary for improving the life of society, solving a wide range of various problems and creating new opportunities takes place. That is why scientific education is of great importance as a purposeful system of creative scientific thinking in the process of acquiring subjectively and objectively new knowledge using methods of scientific cognition (problem, research, project-oriented), dynamic educational programs (Encyclopedia... : 630).

The purpose of the article is:

- to highlight the importance of training highly professional scientific personnel through postgraduate studies, in particular at the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine;

- to clarify the possibilities of variable overcoming of the consequences of modern challenges facing both the structural unit itself and postgraduate students in particular;

- to conduct a structural analysis of the working program of the academic discipline «Logopsychology», its role in the educational process of training candidates for the degree of Doctor of Philosophy at the third (educational and scientific) level of higher education.

When writing the article, we used *theoretical methods*, in particular, the processing of the scientific psychological and pedagogical source base, *the analysis* of observations during the period of lecturing, teaching and practical activities, and *the systematization* of the results of a questionnaire among candidates for the educational and scientific level of higher education.

It is emphasized that the academic community of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine has developed updated educational and scientific programs «Special Pedagogy» (specialty A6 Special Education (by specialization) and «Special Psychology» (specialty C4 Psychology) (2025), according to which working programs of basic and elective academic disciplines have been created. One of such disciplines is logopsychology – a promising branch of special psychology, a relatively young psychological science (Konoplyasta, Sak, 2010: 8). The article indicates the goal and objectives of the logopsychology course for graduate students, presents the subject of the discipline program, the specifics of assessing academic achievements, outlines binary methods of presenting information, and detailed methods of stimulating and increasing motivation for learning.

Key words: postgraduate studies; doctor of philosophy; special education; logopsychology.

Актуальність дослідження. Рушійною силою науково-суспільного, технічного, освітнього прогресу, сферою безперервного мультифакторного розвитку людської діяльності, засобом теоретичного аналізу, систематизації, експериментального вивчення, практичного втілення об'єктивних законів про дійсність є наука, підтримка та розвиток якої в нашій державі є беззаперечною умовою ефективної конкурентоспроможності у світовій спільноті, успішного майбутнього загалом (Рібцун, 2022).

З метою реалізації цілісної системи навчання високопрофесійних фахівців у сфері науково-педагогічної, науково-дослідницької діяльності в наукових установах (НУ) і закладах вищої освіти (ЗВО) України створено відділи аспірантури та докторантури. Аспірантура – основна форма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти (Енциклопедія... : 56). Станом на кінець 2022 р. у НУ та ЗВО налічувалось 3844 відділів аспірантури, де навчалось 338264 аспірантів (Статистичний збірник... : 10).

НУ Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України має потужну наукову структуру, що складається з семи відділів (інклюзивного навчання, компаративістики та міжнародних наукових зв'язків, логопедії, освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, української жестової мови), доповнену підрозділом докторантури й аспірантури.

Зазначений підрозділ підтверджує свою високофункціональність наявністю двох спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук зі спеціальностей А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) та С4 Психологія, забезпечуючи можливості безперервної освіти, сприяючи розвитку науки, спонукаючи до особистісного та професійного зростання. Зазначений підрозділ відповідає потребам суспільства та інтересам інноваційного розвитку як на національному, так і на державному рівнях.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Як зазначено в Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., показники міжнародних індексів свідчать про високий освітній і науковий потенціал нашої держави, спроможний продукувати численні нововведення, як-от ідеї, наукові розробки, патенти. Водночас потребують опрацювання та подальшого втілення механізми стимулювання наукових кадрів стосовно проведення актуально-тематичних досліджень, знаходження і прийняття інноваційних рішень (Про затвердження..., 2019).

Тематиці підготовки в Україні наукових кадрів з різних галузей знань присвячено численні наукові дослідження: Л. Баліка, А. Балог, С. Бричок, С. Воїнова, В. Дедович, Н. Єфремова, І. Іваненко, С. Кірієнко, В. Комаровського, А. Лапутько, І. Матвієнко, Л. Михайленко, О. Мехед, О. Петренко, М. Попов, Н. Ревенок, Ю. Рібцун, І. Хутченко та ін.

В роботах названих авторів підкреслено, що майбутні високопрофесійні наукові та науково-педагогічні кадри для подальшої якісної діяльності потребують:

- гнучкого критичного й аналітичного мислення;
- творчої активності;
- відповідного розподілу відповідальності між викладачами і здобувачами;
- вміння аналізувати значні масиви різнопланових даних;
- навичок виконання різноманітних завдань, що вимагають застосування міждисциплінарного підходу (Петренко, 2021; Рібцун, 2021).

За останні роки значно зросла кількість осіб, які прагнуть здобути науковий ступінь доктора філософії, причому значно змінився контингент аспірантів, ставши практично чоловічим, що зумовлено воєнним станом у нашій країні і аж ніяк не прогресивним збільшенням істинного інтересу до науки (Капля, 2024).

Мета статті. Метою статті є:

- висвітлення важливості підготовки високопрофесійних наукових кадрів за рахунок навчання в аспірантурі, зокрема Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

– з’ясування можливостей варіативного подолання наслідків сучасних викликів, які постали як перед самим структурним підрозділом, так і аспірантами зокрема;

– проведення структурного аналізу робочої програми навчальної дисципліни «Логопсихологія», її ролі в освітньому процесі підготовки здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Методи дослідження. Під час написання статті нами використовувались теоретичні методи, зокрема опрацювання наукової психолого-педагогічної джерельної бази, аналіз спостережень упродовж періоду лекційно-викладацької та практичної діяльності, систематизація результатів проведеного анкетування серед здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти.

Результати дослідження. Воєнний стан в Україні не зміг повністю загальмувати освітній процес, а, навпаки, значною мірою зумовив пошук нових форм, методів, засобів організації навчання та наукової діяльності. Структурний підрозділ аспірантури Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України продовжує активно працювати в очному, дистанційному та змішаному режимах, формуючи найсучасніші компетенції, надаючи здобувачам освіти широке поле можливостей у формуванні власних освітніх траєкторій, забезпечуючи доступність навчання з використанням сучасних інтерактивних методик, інноваційних освітніх технологій.

Наразі перед аспірантами постають непрості виклики, пов’язані з умовами війни, що вимагає від них:

- бути активними і відповідальними суб’єктами освітнього процесу;
- мати прагнення до дослідницького пошуку, мотивацію до саморозвитку;
- вміти розв’язувати проблеми в умовах невизначеності;
- володіти якостями гнучкості, рішучості, застосування новаторських підходів, зберігаючи при цьому психологічний комфорт.

Істотне значення має освітня компонента, коли впродовж кількох семестрів аспіранти солідаризуються навколо досвідчених науковців, виконують акредитовану програму, котра формує, творчо поєднує як загальнонаукові, так і

соціальні компетентності, фундаментальні знання з якісною професійною практичною підготовкою (Інститут пройшов акредитацію освітньо-наукової програми «Спеціальна педагогіка» 016 – Спеціальна освіта, 30.09.2021 р.).

Однією з важливих вибіркових дисциплін для аспірантів є *логопсихологія*, розрахована на один кредит (30 год.) і передбачена для вивчення освітніми програмами як зі спеціальної педагогіки, так і зі спеціальної психології (Рібцун, 2022).

Загалом логопсихологія (від давньогр. *λογος* – вчення, *Ψυχη* – душа, характер) – гуманітарна наукова дисципліна, галузь спеціальної психології, що вивчає психологічну своєрідність осіб з порушеннями мовлення. Логопсихологія з нейро- та психолінгвістичних позицій поглиблено досліджує етіологію та патогенез наявного в особистості психомовленнєвого порушення, структуру її психологічних особливостей, механізми соціальної адаптації, забезпечує створення науково обґрунтованих методик логопсиходіагностики, зважений добір та ефективне застосування психологічних технологій у комплексній роботі (Рібцун, 2024 : 129).

Курс з логопсихології має на меті забезпечити психолого-педагогічною підтримкою аспірантів щодо оволодіння ними системою знань про психологію осіб з особливими мовленнєвими потребами, розкриття науково-теоретичних засад спеціальної та логопсихології, удосконалення знань та умінь ефективно виконувати корекційну функцію фахівця у галузі спеціальної освіти, продуктивно реалізувати логодіагностику та логокорекцію як у професійній, так і у власній науковій діяльності.

Під час вивчення курсу розглядаються особливості психомовленнєвого розвитку дітей, підлітків і дорослих з особливими мовленнєвими потребами, питання диференційної діагностики основних мовленнєвих порушень, специфічні процедури визначення адекватних засобів психологічної допомоги та логопедичного впливу на осіб з функціонально-, навчально- та соціоадаптаційно-мовленнєвими труднощами.

Робоча програма навчальної дисципліни «Логопсихологія» передбачає формування у здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти загальних, спеціальних (фахових) компетентностей, програмних результатів навчання.

Програма вибіркової навчальної дисципліни охоплює три базові теми: «Теоретичні засади логопсихології», «Особливості психічного розвитку осіб з особливими мовленнєвими потребами», «Логодіагностика та логокорекція в системі комплексного психолого-педагогічного впливу», кожна з яких передбачає вивчення підтем (посеместрово, потижнево).

Отже, тема 1. «Теоретичні засади логопсихології» містить такі підтеми:

- концептуальні основи та принципи логопсихології;
- історичні аспекти становлення логопсихології;
- загальна характеристика порушень психомовленнєвого розвитку.

Тема 2. «Особливості психічного розвитку осіб з особливими мовленнєвими потребами»:

- характеристика пізнавальної діяльності осіб з особливими мовленнєвими потребами;
- особливості особистості осіб з порушеннями мовлення;
- специфіка різних видів діяльності осіб з особливими мовленнєвими потребами.

Тема 3. «Логодіагностика та логокорекція в системі комплексного психолого-педагогічного впливу»:

- дошкільна та шкільна логопсиходіагностика;
- психоконсультації осіб з особливими мовленнєвими потребами;
- логокомпенсація та логокорекція осіб з розладами мовлення.

Програмою передбачено індивідуальні завдання та підсумковий контроль. Кожен із запропонованих аспірантам видів роботи оцінюється та підсумовується, що відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Оцінювання навчальних досягнень

<i>Вид роботи</i>	<i>%</i>
--------------------------	-----------------

Відвідування аудиторних занять	20
Відповіді на запитання під час аудиторних занять	13
Індивідуальне завдання №1	15
Індивідуальне завдання №2	15
Самостійна робота	20
Підсумковий контроль (тест)	17
Усього	100

Відповідно до шкал оцінювання (див. табл. 2) виставляється залікова оцінка.

Таблиця 2

Шкали оцінювання

<i>Бальна</i>	<i>ЄКТС</i>	<i>Національна</i>	<i>Залікова</i>
90–100	A	відмінно	зараховано
80–89	B	дуже добре	зараховано
70–79	C	добре	зараховано
66–69	D	задовільно	зараховано
60–65	E	достатньо	зараховано
35–59	FX	незадовільно – з можливістю повторного виконання завдань	не зараховано – з можливістю повторного виконання завдань
0–34	F	незадовільно – з повторним вивченням дисципліни	не зараховано – з повторним вивченням дисципліни

Серед застосовуваних нами методів викладу інформації значне місце займають бінарні, а саме: вербально-інформаційні, словесно-евристичні, вербально-ілюстративні, наочно-практичні, вербально-проблемні, словесно-дослідницькі, наочно-проблемні тощо.

В освітньому процесі важливим аспектом є стимулювання мотивації у здобувачів (К. Андросович, Л. Беш, О. Браславська, Н. Войтенко, Н. Макаренко, М. Москалюк, П. Сікорський та ін.). В лекційно-викладацькій діяльності використовуємо такі *методи стимулювання та підвищення мотивації до навчання*:

– вольові – інформування про обов'язкові результати, формування відповідального ставлення, ідентифікація власних утруднень;

– емоційні – створення ситуації успіху, вільний вибір завдань, шляхів і засобів їх виконання;

– пізнавальні – врахування пізнавальних інтересів, створення і розв’язання проблемних ситуацій, мозковий штурм, виконання творчих завдань;

– соціальні – робота в групах, створення ситуацій взаємодопомоги, розвиток емпатії тощо.

Зокрема, додаткові бали аспірант може заробити за виконання творчої роботи «Нетрадиційні прийоми логокомпенсації у комплексній психолого-педагогічній роботі з дітьми з особливими мовленнєвими потребами» (наукова, експериментальна, креативна проєктна діяльність) – презентація, опис, стендова доповідь, комікс, макет, модель і таке ін.

Вибіркова навчальна дисципліна «Логопсихологія» є важливою складовою навчального процесу аспірантів, зокрема:

– набуття ними знань щодо закономірностей формування мовленнєвих умінь і навичок за умов типового та атипового розвитку;

– опанування вміннями визначати адекватні засоби психологічної допомоги та логопедичного впливу на осіб із розладами мовлення, презентувати отримані результати;

– оволодіння навичками впровадження основних етапів послідовної логопсиходіагностичної та логокорекційної роботи в осіб різного віку (дошкільний, молодший шкільний, підлітковий, юнацький).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, основою конкурентоспроможності України є не лише широке коло обізнаності громадян з різних галузей знань, а й результати наукових досліджень, зокрема в царині спеціальної педагогіки і психології.

Підготовка здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти передбачає проведення наукових досліджень у вигляді процесу і результату наукової діяльності, цілеспрямованого систематичного вивчення об’єктів дослідження за допомогою методів і засобів науки, що завершується актуалізацією нових знань про об’єкт вивчення (Основи..., 2017 : 11). Дослідницький підхід зумовлює наявність філософських світоглядів (постпозитивістський, конструктивістський,

трансформаційний, прагматичний), дизайнів (на кшталт кількісних експериментів, якісної етнографії, пояснювально-послідовних змішаних дизайнів) і методів (запитання, збір, аналіз даних, інтерпретація, валідація) (Кресвелл, 2022 : 21).

Незважаючи на кризові виклики сучасності, наукова діяльність, в т. ч. й в умовах аспірантури, знаходить своє відображення як у фундаментальних, так і в прикладних наукових дослідженнях.

Академічна спільнота Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України навчає таких здобувачів ступеня доктора філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, котрі:

- мають високий рівень академічної культури;
- вміють моделювати нові педагогічні системи, розробляти технології;
- вдосконалюють форми та методи науково-дослідної, науково-методичної, професійно-педагогічної діяльності;
- здійснюють вагомий внесок у розвиток українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти. (2021). Нац. акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер.
2. Освітньо-наукова програма «Спеціальна педагогіка» (третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, спеціальність А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями). (2025). Київ : ІСПП.
3. Освітньо-наукова програма «Спеціальна психологія» (третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти, спеціальність С4 Психологія) (2025). Київ : ІСПП.
4. Конопляста, С. Ю., & Сак, Т. В. (2010). Логопсихологія. Київ : Знання.
5. Рібцун, Ю. В. (2022). Вітчизняна освіта і наука як основа розвитку потенціалу суспільства. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 2 (106). 82–91
6. Україна у цифрах–2022. Статистичний збірник. (2023). Державна служба статистики України. Київ.
7. Про затвердження Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA#w1_1

8. Петренко, О., Баліка, Л., & Бричок, С. (2021). Аспірантура в Україні як основна форма підготовки наукових кадрів: рефлексія тривалістю у століття. *Іноватика у вихованні*. 2(13). DOI: [10.35619/iuu.v2i13.385](https://doi.org/10.35619/iuu.v2i13.385)

9. Рібцун, Ю. В. (2021). Менеджмент проектної діяльності як дослідницька дисципліна в навчанні аспірантів у галузі спеціальної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 19. Київ : Вид. «ФОП Симоненко О. І.». 105–121. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736372>

10. Kaplia, O., Ribtsun, Y., Barbashova, I., Chobaniuk, M., & Ptashchenko, O. (2024). Development of Ukrainian education in the conditions of military incursion. *Multidisciplinary Science Journal*. 6(10). 1–6. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740752>

11. Рібцун, Ю. В. (2022). Інтеграція вітчизняної логопсихології у європейську спільноту. *Виклики сучасної психологічної науки країн ЄС: перспективи інтеграції українського досвіду*. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 72–75. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732263>

12. Рібцун, Ю. В. (2024). Логопсихологія. *Спеціальна педагогіка і психологія : сучас. термінол. словник*. Київ : Генеза. 129. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744747>

13. Основи науково-педагогічних досліджень у корекційній освіті. (2017). Укл. О. А. Тельна, Харків : МП «Крок».

14. Кресвелл, Джон, В., Кресвелл, Дж. Девід (2022). Дизайн дослідження: підходи на основі якісних, кількісних і змішаних методів. Львів : Вид-во УКУ, 2022. 284 с.

REFERENCES

1. Entsyklopediia osvity. (2021). [Encyclopedia of Education]. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv : Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

2. Osvitno-naukova prohrama «Spetsialna pedahohika» (tretii (osvitno-naukovyi) riven vyshchoi osvity, spetsialnist A6 Spetsialna osvita (za spetsializatsiiamy). (2025) [Educational and scientific program «Special Pedagogy» (third (educational and scientific) level of higher education, specialty A6 Special Education (by specialization))]. Kyiv : ISPP [in Ukrainian].

3. Osvitno-naukova prohrama «Spetsialna psykholohiia» (tretii (osvitno-naukovyi) riven vyshchoi osvity, spetsialnist S4 Psykholohiia). (2025). [Educational and scientific program «Special Psychology» (third (educational and scientific) level of higher education, specialty C4 Psychology)]. Kyiv : ISPP [in Ukrainian].

4. Konopliasta, S. Yu., Sak T. V. (2010). Lohopsykholohiia [Logopsychology]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].

5. Ribtsun, Yu. V. (2022). Vitchyzniana osvita i nauka yak osnova rozvytku potentsialu suspilstva. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. [Domestic education and science as the basis for the development of society's potential]. № 2 (106). 82–91 [in Ukrainian].

6. Ukraina u tsyfrakh-2022. Statystychnyi zbirnyk (2023). [Ukraine in Figures–2022. Statistical Collection]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku (2019). [On approval of the Strategy for the Development of the Sphere of Innovation Activity for the Period Until 2030]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80?find=1&text=%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA#w1_1 [in Ukrainian].

8. Petrenko, O., Balika, L., Brychok, S. (2021). Aspirantura v Ukraini yak osnovna forma pidhotovky naukovykh kadrov: refleksii tryvalistiu u stolittia [Postgraduate studies in Ukraine as the main form of training scientific personnel: a reflection lasting a century]. *Innovatyka u vykhovanni*. 2(13). DOI: [10.35619/iu.v2i13.385](https://doi.org/10.35619/iu.v2i13.385) [in Ukrainian].

9. Ribtsun, Yu. V. (2021). Menedzhment proektnoi diialnosti yak doslidnytska dystsyplina v navchanni aspirantiv u haluzi spetsialnoi osvity [Project Management as a Research Discipline in Postgraduate Education in Special Education]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. 19. Kyiv : Vyd. «FOP Symonenko O. I.». 105–121. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736372> [in Ukrainian].

10. Kaplia, O., Ribtsun, Y., Barbashova, I., Chobaniuk, M., Ptashchenko, O. (2024). Development of Ukrainian education in the conditions of military incursion. *Multidisciplinary Science Journal*. 6(10). 1-6. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740752> [in English].

11. Ribtsun, Yu. V. (2022). Intehratsiia vitchyznianoї lohopsykholohii u yevropeisku spilnotu [Integration of domestic logopsychology into the European community]. *Vyklyky suchasnoi psykholohichnoi nauky krain YeS: perspektyvy intehratsii ukrainskoho dosvidu*. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 72–75. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732263> [in Ukrainian].

12. Ribtsun, Yu. V. (2024). Lohopsykholohiia. [Logopsychology]. *Spetsialna pedahohika i psykholohiia : suchas. terminol. slovnyk*. Kyiv : Heneza. 129. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744747> [in Ukrainian].

13. Osnovy naukovo-pedahohichnykh doslidzhen u korektsiinii osviti. (2017). [Fundamentals of scientific and pedagogical research in correctional education]. Ukl. O. A. Telnа, Kharkiv : MP «Krok» [in Ukrainian].

14. Kresvell, Dzhon V., Kresvell, Dzh. Devid (2022). Dyzain doslidzhennia: pidkhody na osnovi yakisnykh, kilkisnykh i zmishanykh metodiv. [Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches]. Lviv : Vyd-vo UKU [in Ukrainian].

УДК 376. 37

Людмила Трофименко,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу логопедії

luda.trofymenko@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9062-0294>

Researcher ID P-8069-2016

Liudmyla Trofymenko,

PhD, Senior Researcher,

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS OF THE FEATURES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. У статті проаналізовано сучасні технології вивчення мовленнєвого розвитку дітей з позицій психолінгвістичного підходу, розробленого і впровадженого Соботович Є.Ф. та її науковою школою, відповідно до якого ставиться акцент на взаємозв'язок мови, мовлення, мислення та когнітивної діяльності дитини в онтогенезі.

Репрезентовано психолінгвістичний аналіз особливостей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (ООП) в лексико-граматичній ланці. Метою дослідження є виявлення механізмів засвоєння лексичних і граматичних структур у

дітей з мовленнєвими порушеннями та визначення їхнього впливу на розвиток когнітивної сфери і комунікативної компетентності. Описано результати емпіричного дослідження, яке виявило характерні труднощі у формуванні лексичних і граматичних навичок, їх взаємозв'язок з когнітивними процесами.

Інтерпретація результатів здійснювалася на основі психолінгвістичних моделей породження мовлення з урахуванням особливостей розвитку лексики та граматичного оформлення висловлювань. Представлено детальні результати дослідження, які засвідчили наявність труднощів у дітей: обмежений словниковий запас, порушення в доборі слів, спрощення синтаксичних конструкцій, граматичні помилки в узгодженні слів. Ці особливості корелюють із дефіцитами когнітивних процесів – слухової уваги, вербальної пам'яті, категоризації понять. Встановлено, що порушення мовлення суттєво впливають на загальний розвиток дитини, її пізнавальну активність, комунікативні навички.

У статті зазначається, що недостатня сформованість мовної компетенції у дітей з ООП постає серйозною перешкодою для опанування ними навичок спілкування рідною мовою, призводить до появи численних помилок в усному, а потім і в писемному мовленні під час навчання у початковій школі, стає причиною відставання у засвоєнні предметів мовного циклу, а також цілісної системи шкільних знань. Виникнення труднощів у мовленнєвому розвитку дитини гальмує її соціальний розвиток в цілому.

Висновки дослідження підкреслюють необхідність створення спеціально організованого корекційно-розвиткового простору для дітей з ООП. Отримані результати може бути використано для створення спеціальних навчальних матеріалів, логопедичних програм і дидактичних стратегій, спрямованих на розвиток мовлення і мислення в умовах спеціального та інклюзивного навчання.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, психолінгвістика, лексика, граматики, особливі освітні потреби, діти з порушеннями мовлення, дошкільники.

Abstract. The article analyzes modern technologies for studying speech development in children from the standpoint of the psycholinguistic approach developed and implemented by Y.F. Sobotovych and her scientific school. This approach emphasizes the interconnection of language, speech, thinking, and cognitive activity in a child's ontogeny.

A psycholinguistic analysis is presented of the peculiarities of speech development in preschool children with special educational needs (SEN), focusing on the lexical and grammatical levels of language acquisition. The purpose of the study is to identify the mechanisms of lexical and grammatical acquisition in children with speech disorders and to determine their impact on the development of cognitive functions and communicative competence. The article presents the results of an empirical study that revealed specific difficulties in the formation of lexical and grammatical

skills and their correlation with cognitive processes. The interpretation of the findings was based on psycholinguistic models of speech production, taking into account the developmental characteristics of vocabulary and grammatical structuring of utterances.

Detailed results show a number of persistent difficulties in the speech of children with SEN: limited vocabulary, word retrieval problems, syntactic simplification, and grammatical errors in agreement and word order. These linguistic features are correlated with deficits in auditory attention, verbal memory, and concept categorization. It was found that speech disorders significantly affect a child's general development, cognitive activity, and communication skills.

The article states that insufficient formation of language competence in children with SEN poses a serious barrier to mastering communication in their native language. This leads to multiple errors in oral speech, and later in written language, during the early school years. Consequently, children fall behind in mastering language-related subjects and the overall school curriculum. Difficulties in speech development slow down the child's overall social development. The study concludes by emphasizing the need to create a specially organized correctional and developmental environment for children with SEN.

The results may be used to design specialized educational materials, speech therapy programs, and didactic strategies aimed at developing speech and thinking in both special and inclusive educational settings.

Key words: speech development, psycholinguistics, vocabulary, grammar, special educational needs, children with speech disorders, preschoolers.

Актуальність дослідження. Проблема мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП) набуває особливого значення в умовах трансформацій сучасної системи освіти, орієнтованої на інклюзію, доступність і якість навчання для всіх дітей. Мовлення виступає не лише основним засобом комунікації, а й провідним механізмом формування пізнавальної діяльності, регуляції поведінки та емоцій, засвоєння навчального матеріалу. Порушення мовленнєвої сфери негативно впливають на всі аспекти розвитку дитини: уповільнюють когнітивне дозрівання, знижують рівень навчальної мотивації, ускладнюють процес соціальної адаптації та формування ефективної взаємодії з однолітками й дорослими. Серед дітей з особливими освітніми потребами (ООП) значну частку становлять ті, хто має порушення мовлення різного генезу. Саме ці порушення є першочерговим бар'єром до успішного навчання у закладах освіти.

З огляду на це, надзвичайно важливим є психолінгвістичний аналіз мовлення таких дітей як інструмент для розуміння особливостей їхнього мовного розвитку, виявлення причин мовленнєвих труднощів та розроблення ефективних корекційних стратегій.

У цьому контексті психолінгвістичний підхід дає змогу розглядати мовлення як складну психічну діяльність, що реалізується в межах взаємодії психіки та мовної системи. Психолінгвістика як міждисциплінарна галузь інтегрує досягнення лінгвістики, психології, когнітивної науки та нейронауки, відкриваючи нові можливості для глибшого розуміння як нормотипового, так і порушеного мовленнєвого розвитку. Саме тому психолінгвістичний аналіз дає можливість не лише діагностувати характер мовленнєвих труднощів у дітей з ООП, а й обґрунтувати ефективні стратегії корекції мовленнєвих порушень у поєднанні з розвитком когнітивної та комунікативної сфер.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях, що базуються на засадах психолінгвістичного підходу до виявлення, аналізу та подолання порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку, найбільш повно розкрито диференційовані механізми засвоєння і використання мови в усному та писемному форматі, що свідчить про те, що зазначений підхід є одним з провідних і інформативних (О.М. Брушневська, О.М. Гриненко, Е.А. Данілавічюте, В.М. Ільяна, Л.О. Калмикова, З.С. Мартинюк, Ю.В. Рібцун, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко, Л.І. Трофименко, Н.В. Чередніченко та ін.). Психолінгвістичні аспекти мовленнєвого розвитку дітей досліджували зазначені науковці, які підкресливали взаємозв'язок між мовленням, мисленням, когнітивним розвитком та розвитком особистості. Науковці зазначають, що у дітей з ООП порушується як продуктивна, так і рецептивна сторона мовленнєвої діяльності. Вони мають труднощі розуміння тексту, формуванням зв'язного висловлювання, актуалізацією потрібного слова. Це зумовлено не лише браком мовних знань, а й слабким розвитком операцій мислення: аналізу, узагальнення, переносу, формування мовних моделей.

На міжнародному рівні науковці (S. Bishop, D. V. Bishop L.B. Leonard) розглядають специфічні мовленнєві розлади (SLI/Developmental Language

Disorder) як прояв дисфункції мовної обробки, що стосується формування граматики, морфології, семантики. Психолінгвістичні дослідження таких дітей демонструють порушення швидкості мовленнєвої обробки, послідовності та точності репрезентацій, обмежену вербальну робочу пам'ять.

Отже, огляд наукових джерел показує, що мовленнєвий розвиток дітей з ООП є складним багаторівневим процесом, який потребує інтеграції даних з логопедії, психолінгвістики, нейропсихології та інших наук. На цьому тлі важливим постає вивчення саме тих механізмів, які ускладнюють формування лексико-граматичної компетенції в контексті комунікативної діяльності.

Метою статті є здійснення ґрунтовного психолінгвістичного аналізу особливостей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами (ООП), зокрема в аспекті засвоєння лексико-граматичних структур, що є критичним чинником формування їхньої комунікативної компетентності та когнітивного потенціалу. У межах дослідження передбачено виявити механізми порушення процесів породження мовлення, особливості мовленнєвого планування, добору та реалізації мовних одиниць у дітей із мовленнєвими порушеннями, а також охарактеризувати типові труднощі, пов'язані з обмеженням словникового запасу, недорозвиненістю граматичного оформлення висловлювань, порушенням синтаксичних зв'язків.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз та узагальнення даних науково-теоретичної, методичної літератури з проблеми вивчення особливостей мовленнєвого розвитку дітей з ООП; емпіричні: дослідження мовлення дітей, аналіз та узагальнення отриманих даних.

Результати дослідження. Дефініція про мовленнєву діяльність як «специфічну психологічну діяльність людини, яка спрямована на використання засвоєної мови з метою комунікації» (Соботович, 2015: 28) вказує на те, що вона забезпечує, з одного боку, засвоєння мови індивідуумом, а з іншого – використання мови у процесі комунікації, що дало змогу науковцям виділити відповідно лінгвістичний (мовний) і комунікативний компоненти мовленнєвої діяльності (Соботович, 1997: 6; Соботович, Тищенко, 2004 та ін.). Лінгвістичний

і комунікативний компоненти тісно взаємопов'язані між собою і забезпечуються складною системою мовленнєвих механізмів.

У пропонованій статті спрямовано акцент на лінгвістичний компонент, або мовну компетенцію, як систему практичних знань про звукову, лексичну і граматичну системи мовлення, котрими індивід повинен опанувати для того, щоб брати участь у мовленнєвому спілкуванні. Розуміння змісту лінгвістичного компоненту підводиться через поняття володіння і оволодіння мовою на практичному і усвідомленому оволодінні мовленнєвою діяльністю (у тому числі і мовою) (Соботович, 1997: 6 та ін.).

Отже, з одного боку, правильне використання мови вимагає від усіх учасників спілкування володіння певними мовними знаннями, з іншого боку, засвоєння мови відбувається у процесі її використання (Брушневська, Рібцун, 2023; Соботович, 2015; Король, 2025 та ін.).

Мова і мовлення – два аспекти мовленнєвої діяльності.

«Мова – сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах конкретного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі висловлення думок. Мова є системою знаків соціального походження, яка утворилася і сформувалася впродовж історичного розвитку діяльності людини» (Ільяна, 2024: 141).

«Мовлення – це форма існування мови, її втілення, реалізація. Мовлення – це процес використання людиною мовних засобів у життєвих ситуаціях, результат процесу формулювання і передачі думки засобами мови» (Ільяна, 2024: 144).

Започаткований Є. Ф. Соботович у вітчизняній логопедії психолінгвістичний підхід у вивченні питань порушень мовленнєвого розвитку забезпечує:

– виявлення особливостей розвитку мовлення з урахуванням психологічних механізмів, що зумовлюють формування всіх сторін мовлення (в умовах нормального та порушеного онтогенезу);

- здійснення логопедичної корекції через формування порушених мовленнєвих психологічних механізмів, які зумовлюють розвиток мовлення (мисленнєвих функцій і операцій, сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей);

- спрямування корекційної роботи на оволодіння мовних знань та мовленнєвих умінь практичним шляхом;

- створення умов для збагачення мовного досвіду дитини, засвоєння нею нових мовних знань та якісного їх використання у лінгвістичній та комунікативній ланках;

- розкриття можливостей дитини для перетворення мовлення в повноцінну систему, здатну до саморозвитку та саморегуляції, максимально наближаючи її до рівня вікової норми.

Знання мови (володіння мовою) у практичному плані виражається в умінні породжувати і розуміти висловлювання, створювати комунікативні структури, використовуючи вже створені і організовуючи їх вже за створеними правилами. Людина водночас не усвідомлює ні одиниці мови, ні закономірності їх поєднання. Тобто практичне оволодіння мовою передбачає утворення системи мовних узагальнень: фонематичних, морфологічних, синтаксичних. Ці знання визначають мовну компетенцію, без якої володіння мовою не є можливим. В дитинстві засвоєння мови відбувається в процесі формування і розвитку мовленнєвої діяльності на основі спілкування з дорослими. Мовна компетенція являє собою результат розвитку застосування мови і тільки у процесі активного спілкування у дитини відбувається засвоєння мови. Ці знання у дитини (лінгвістична компетенція) не є свідомими. Вони мають інтуїтивний характер, а процеси порівняння, зіставлення, умовиводи хоча і мають місце, але не є центром уваги дитини. Лінгвістична компетенція у дитини формується мимовільно, як продукт діяльності, спрямованої не на засвоєння знань про мову, а на оволодіння спонтанної практики мовленнєвого спілкування (Соботович, 1997 та ін.).

За дослідженнями Є. Ф. Соботович, в межах практичного оволодіння мовленнєвою діяльністю з метою підготовки дітей до теоретичного вивчення

мови необхідно сформувати такий рівень лінгвістичної підготовки, який забезпечив би:

- 1) можливість засвоєння шкільних знань в цілому і став би основою для формування абстрактного мовленнєвого мислення;
- 2) передумови, що забезпечують засвоєння теоретичних знань про мову;
- 3) підготовку дітей до оволодіння експресивним та імпресивним писемним мовленням.

Для оптимального засвоєння теоретичних знань про мову (усвідомлений рівень) дитина повинна попередньо засвоїти мовні (фонологічні, лексичні, граматичні) знання на практичному рівні. Практичне оперування фонетичними і морфологічними елементами створює основу для їх засвоєння на понятійному рівні.

Отже, лінгвістичний компонент містить:

- систему фонологічних узагальнень (узагальнення різних варіантів звучання однієї і тієї ж фонемі);
- семантику мовних знаків;
- закономірності їх парадигматичної і синтагматичної організації.

Наприклад, парадигма семантичного рівня: слова які об'єднані спільним значенням, наприклад, об'єднання за професіями, природними явищами; парадигма на рівні граматики: відмінювання дієслова (система закінчень дієслова), парадигма відмінювання іменників (система відмінкових закінчень); парадигми фонем: варіанти однієї і тієї самої фонемі, яка вимовляється по-різному в різних позиціях, перед голосними, серед приголосних твердих і м'яких та ін. Сукупність варіантів однієї і тієї самої фонемі і є її парадигма. Тобто будь-яка парадигма на будь-якому рівні мовної структури (фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному) являє собою сукупність варіантів одного інваріанта (Собонович, 1997: 9).

Синтагматичні відношення – одиниці мови організуються в мовленнєву послідовність за законами мови, поєднуються між собою фонемі, морфемі, слова і т. д. Наприклад, слова в словосполученні і в реченні пов'язуються за

законами мови на рівні синтаксису, що передбачає певну послідовність членів речення (Столі ваза стоїть на).

Засвоєння фонологічної складової забезпечується складною системою операцій з фонологічними одиницями мови, які поступово формуються:

– акустичний і кінестетичний аналіз звукового складу слова, яке дитина сприймає, а потім відтворює (повторення на імітаційному рівні) (сенсорний рівень сприймання). Цей рівень забезпечується функціональною зрілістю слухового аналізатора;

– виділення у зазначених акустичних і кінестетичних характеристиках звуків мовлення їх постійних смислорозрізнявальних (фонологічних) ознак, розрізнення звукового складу слів за зазначеними ознаками (фонематичне розрізнення) (перцептивний рівень сприймання). Цей рівень сприймання (фонематичне розрізнення) звуків мовлення починає формуватися тоді, коли процес слухової диференціації звуків мовлення є завершеним (9–10 міс.), і закінчується близько 2 років. На цьому етапі вирішальне значення має лінгвістичний досвід дитини, тобто постійне спілкування з дорослими. Фонематичне розрізнення формується на матеріалі слів не тільки близьких досвіду дитини, а й доступних для називання. Велике значення має й інтелектуальний розвиток дитини;

– на наступному етапі відбувається запам'ятовування рухового та звукового образу слова, співвіднесеність його з відповідним значенням (дитина встановлює зв'язки між звуковими образами слів і відповідними явищами дійсності з допомогою дорослого) (смісловий рівень сприймання). Внаслідок цього розвивається імпресивне мовлення дитини;

– відтворення сформованого образу слова в мовленні; слуховий та руховий контроль за проведеною дією (О. М. Гопіченко, Е. А. Данілавічюте, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, В. В. Тищенко, Н. В. Чередніченко та ін.).

Способом засвоєння лінгвістичних (мовних) знань виступають знакові операції, які теж поступово формуються: встановлення дитиною образних зв'язків між словами і предметами, між реченнями і ситуаціями і т. д.

Також засвоєння мовних знань забезпечується і психічними процесами: сприймання, сукцесивний аналіз (аналіз послідовних структур, який забезпечує засвоєння лінійної послідовності мовних одиниць різного рівня); симультанний синтез (об'єднання послідовних сигналів у цілісне сприймання усіх частин) забезпечує засвоєння парадигматичних рядів, що особливо важливо під час оволодіння системою граматичних форм. Велике значення для засвоєння мови мають: соціальні фактори (контакт з дитиною, сумісна діяльність, гра дорослого з дитиною), емоційні фактори, мотивація тощо.

Оволодіння граматичною структурою мови (граматичний компонент лінгвістичної компетенції) відбувається шляхом засвоєння лексичного значення слів, які входять до складу речення, їх смислові відношення в лінійному розташування, у ланцюжку, смислові відношення, які передаються певним порядком слів і синтаксичними морфемами чи закінченнями.

Операціями, які забезпечують засвоєння цих та інших граматичних знань, є: розуміння смислу ситуації (тобто про що йдеться у повідомленні), виділення в ній основних семантичних одиниць (виробник дії, сама дія, предмет, на який спрямовано дію); встановлення семантичних (смислових) відношень між виділеними елементами ситуації; співвіднесення виділених елементів ситуації зі знаковим позначенням (з відповідними словами); встановлення смислових відношень між словами і на цій основі практичне засвоєння синтаксичного значення слова в реченні і правил побудови, і розуміння синтаксичних структур; диференціація граматичних класів слів (наприклад, дієслова й іменника) (Соботович, 2015; Трофименко, 2004, 2013 та ін.).

Засвоєння морфологічної системи мови також забезпечують певні операції і дії: орієнтування на звукову форму слова (порівняння слів за звучанням і значенням: кішка-кішки, малював-малювала, зіставлення в зміні звучання слова і його значенні); практичне виділення елементів, за рахунок яких утвориться різниця в значенні (практичний морфологічний аналіз), зіставлення морфеми з її значенням (типізація значення), утворення за аналогією; абстрагування, перенос, генералізація (Л. І. Бартенєва, О. М. Гриненко, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко та ін.). Дослідники зазначають, що порушення формування

граматичних операцій призводить до великої кількості морфологічних аграматизмів у мовленні дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку.

Численні дослідження науковців стверджують, що особливості мовленнєвого розвитку у дітей з ООП можуть проявлятися по-різному: від повної відсутності мовлення до розгорнутого фразового мовлення з вираженими (або нерізно вираженими) елементами лексико-граматичного і фонетико-фонематичного недорозвитку.

За сучасною термінологією, порушення в мовленні визначаються як «розлади типового мовленнєвого розвитку у дітей або розпад уже сформованого мовлення у дорослих внаслідок негативного впливу ендогенних чи екзогенних факторів або їх поєднання» (Рібцун, 2024: 170).

Негативний вплив на розвиток мовлення дітей з ООП мають ураження кіркових гностичних та моторних зон, зорової, слухової функцій, інтелектуальні порушення, несприятливі умови життя і виховання дітей. Порушуються різні компоненти мовленнєвої діяльності: звуковимовна сторона, фонематичні процеси, лексична і граматична будова. Первинні порушення мовлення гальмують формування потенційно збережених розумових здібностей, перешкоджаючи нормальному функціонуванню інтелекту. Проте у міру формування словесного мовлення й усунення власне мовленнєвих труднощів інтелектуальний розвиток дітей значно покращується.

Проведені дослідження особливостей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку із ООП в лексико-граматичні ланці свідчать, що певні розумові дії та операції з мовними одиницями лежать в основі наявних помилок і труднощів. Особливості розвитку визначалися за критеріями, які відображають найважливіші показники зазначених систем (Соботович, 2015: 43–57). Вони враховували здатність дитини розуміти значення слова в контексті, багатозначність слова, вміння встановлювати асоціативні зв'язки між словами, особливості словотворення, розуміти і використовувати значення граматичних морфем, будувати синтаксичні конструкції (Рібцун, 2010; Трофименко, 2004).

За даними проведеного експериментального дослідження, порушення лексичної ланки мовленнєвої діяльності в дітей із ООП проявляється в таких особливостях:

- різка невідповідність активного і пасивного словника;
- недостатнє розуміння значення слова, обумовленого певним контекстом;
- стійкі порушення засвоєння лексичної семантики і, зокрема, багатозначності слів;
- значні труднощі в розумінні переносного значення слів;
- неточне вживання слів; численні вербальні парафазії;
- обмеженість словникового запасу і, як наслідок, неспроможність дібрати спільнокореневі слова;
- труднощі використання продуктивних словотворчих твірних елементів;
- недостатня сформованість лексичної системності, семантичних полів;
- труднощі актуалізації лексику.

У граматичній ланці особливості розвитку проявляються в такому:

- недостатнє розрізнення числових, родових, видових форм іменника, прикметника, дієслова як на рівні експресивного, так і імпресивного мовлення;
- недоліки засвоєння відмінкових парадигм іменників;
- труднощі у побудові та вживанні прийменниково-відмінкових конструкцій;
- порушення синтаксичної структури речення, що проявляється у пропусках головних членів речення, у нетипових для рідної мови перестановках слів у реченні, присутності в мовленні більшості дітей простих синтаксичних конструкцій, практично повній відсутності складних речень;
- недостатнє розуміння логіко-граматичних конструкцій.

Отже, недостатня орієнтація дитини на граматичні ознаки слова (навіть під час засвоєння синтаксичного значення морфем) веде не лише до проблем у розумінні цих ознак, а й затримує формування та використання граматичних одиниць, що є основою для вивчення мови в школі.

Причиною виявлених порушень є несформованість психологічних механізмів, які зумовлюють оволодіння лексико-граматичною системою мовлення, такі як:

- недостатній рівень сформованості лексичних узагальнень, що є в основі семантичної структури слова (невміння визначити значення слова із контексту, кумуляція різних значень одного і того самого слова, перенос засвоєного значення для позначення схожої ситуації);

- обмеженість словесних асоціацій;

- недоліки операції утворення слів за аналогією;

- недостатній рівень спрямованості уваги на морфологічне оформлення слів;

- недостатнє відтворення фонетичного складу закінчення слова;

- труднощі оперування морфологічним складом слова у процесі його граматичної зміни;

- недостатнє засвоєння смислових зв'язків між словами та їх граматичне оформлення;

- недоліки операції порівняння слів за звучанням і значенням;

- недостатність слухового контролю за використанням морфологічних елементів мови;

- труднощі довільних трансформацій синтаксичної структури речення;

- порушення засвоєння синтаксичного значення слова.

Наприклад, засвоєння значень цілого ряду граматичних категорій пов'язано з розвитком особливого виду розумової діяльності – численними зіставленнями слів за звучанням та значенням (наприклад, слон – слони, їхала – їхав – *приїхав*, зелена – зелену – зелені і т. д.), практичне виділення елементів, за рахунок яких утворюється різниця у значенні, типізація цього значення, його диференціація з іншими значеннями.

Особливості мовленнєвих порушень у дітей з ООП мають певні специфічні прояви. Так, за даними дослідників (Рібцун, 2023; Соботович, 2015: 60–65; Трофименко, 2023 та ін.) у дітей із моторною алалією спостерігаються морфологічно неформлені висловлювання, довгий період використання

нульових форм, у подальшому – їх специфічне використання (численні заміни одних закінчень іншими, нерегулярне використання, неправильне відтворення фонетичного складу граматичних морфем). У цих випадках в основі лежить незасвоєння мовних нормативних способів позначення граматичних значень, тобто знакової форми морфем. Такі ж особливості мають місце і у дітей із порушенням слухової функції (зниження слуху), але вторинного характеру.

У дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, затримками психічного розвитку засвоєння системи граматичної словозміни відбувається в більш пізньому віці, порівняно з дітьми з типовим розвитком мовлення. В основі цих особливостей лежить більш пізнє формування практичного морфологічного аналізу, недостатня спрямованість уваги на фонетичний склад мовлення, його граматичне оформлення, труднощі диференціації синтаксичних значень відмінкових форм, особливо близьких за змістом (Соботович, Тищенко, 2004 та ін.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведене нами дослідження особливостей мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку із ООП дало змогу встановити, що діти зазнають істотних труднощів у формуванні лексико-граматичних структур, що впливає на всі рівні комунікації та навчання. Недостатній словниковий запас і нерозвинена граматична система заважають точному вираженню думок, ускладнюють розуміння інструкцій і виконання навчальних завдань. Психолінгвістичний аналіз мовленнєвого розвитку дітей з ООП засвідчує, що лексико-граматичні труднощі мають системний характер і істотно ускладнюють процес навчання.

Перспективним є подальше дослідження особливостей мовленнєвого розвитку дітей раннього віку для розроблення індивідуалізованих програм мовленнєвого супроводу.

Результати дослідження може бути покладено в основу створення індивідуальних програм мовленнєвого супроводу для дітей дошкільного й молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брушневська, І. М., & Рібцун, Ю. В. (2023). *Психолого-педагогічна підтримка дітей п'ятого року життя із лексико-граматичними труднощами: Навчально-методичний посібник для роботи з дітьми із порушеннями мовлення* (240 с.). Луцьк. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744222/>
2. Ільяна, В. М. (2024). Мова. Л. І. Прохоренко, & В. В. Засенко (ред.). *Спеціальна педагогіка і психологія: сучасний термінологічний словник* (с. 141). Київ: Генеза. <https://ispukr.org.ua/?p=12942>
3. Ільяна, В. М. (2024). Мовлення. Л. І. Прохоренко, & В. В. Засенко (ред.). *Спеціальна педагогіка і психологія: сучасний термінологічний словник* (с. 144). Київ: Генеза. <https://ispukr.org.ua/?p=12942>
4. Король, А. В. (2025). Психолінгвістичні аспекти засвоєння мови дітьми дошкільного віку. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 118(2), 22–37. <https://doi.org/10.33189/ectu.v118i2.229>
https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/229
5. Рібцун, Ю. В. (2010). *Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000310987>
6. Рібцун, Ю. В. (2023). *Логопсиходіагностика перцептивних процесів дошкільників із функціональними та мовленнєвими труднощами*. «Baltija Publishing», с. Рига, Латвія.
7. Рібцун, Ю. В. (2024). Порушення мовлення. Л. І. Прохоренко, & В. В. Засенко (ред.), *Спеціальна педагогіка і психологія: сучасний термінологічний словник* (с. 170). Київ: Генеза. <https://ispukr.org.ua/?p=12942>
8. Соботович, Є. Ф. (1997). *Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-методичний посібник* (44 с.). Київ: ІЗМН.
9. Соботович, Є. Ф. & Тищенко, В. В. (2004). *Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту: Програмно-методичний комплекс* (144 с.). Київ: Актуальна освіта.
10. Соботович, Є. Ф. (2015). *Вибрані праці з логопедії* (Тищенко, В. В. & Линдіна, Є. Ю., Укл.; 308 с.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
11. Трофименко, Л. І. (2004). *Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення* (Дис. канд. пед. наук). Київ.
12. Трофименко, Л. І. (2013). *Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс* (108 с.). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10502/1/Trofimenko5.pdf>
13. Трофименко, Л. І. (2022). Освітні труднощі в учнів початкових класів з алалією. *Особлива дитина: навчання і виховання*, (4), 58–68. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736468>

REFERENCES

1. Brushnevska, I. M., & Ribtsun, Y. V. (2023). *Psykhologo-pedahohichna pidtrymka ditei p'iatoho roku zhyttia iz leksyko-hramatychnymy trudnoshchamy* [Psychological and pedagogical support for fifth-year-old children with lexical and grammatical difficulties]: *Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia roboty z ditmy iz porushenniamy movlennia* (240 p.). Lutsk. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744222/> [in Ukrainian].
2. Ilyana, V. M. (2024). *Mova*. L. I. Prokhorenko & V. V. Zasenko (Eds.). *Spetsialna pedahohika i psykhohohiia: suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: a modern terminological dictionary] (p. 141). Kyiv: Heneza. <https://ispukr.org.ua/?p=12942> [in Ukrainian].
3. Ilyana, V. M. (2024). *Movlennia*. L. I. Prokhorenko & V. V. Zasenko (Eds.). *Spetsialna pedahohika i psykhohohiia: suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: a modern terminological dictionary] (p. 144). Kyiv: Heneza. <https://ispukr.org.ua/?p=129427> [in Ukrainian].
4. Korol, A. V. (2025). *Psykholinhvistyčni aspekty zasvoiennia movy ditmy doshkilnoho viku* [Психолінгвістичні аспекти засвоєння мови дітьми дошкільного віку]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 118(2), 22–37. <https://doi.org/10.33189/ectu.v118i2.229>
https://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/article/view/229 [in Ukrainian].
5. Ribtsun, Y. V. (2010). *Formuvannia usnoho movlennia u ditei molodshoho doshkilnoho viku iz zahalnym movlenniemy nedorozvytkom* [Formation of oral speech in children of younger preschool age with general speech underdevelopment]. [Avtoref. dys. kand. ped. nauk]. Instytut spetsialnoi pedahohiky NAPN Ukrainy. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000310987> [in Ukrainian].
6. Ribtsun, Y. V. (2023). *Lohopsykhodiahnostryka perceptyvnykh protsesiv doshkilnykiv iz funktsionalnymy ta movlenniemy trudnoshchamy* [Logopsychodiagnostics of perceptual processes of preschoolers with functional and speech difficulties]. In *Baltija Publishing* (pp. 351–372). Riga, Latvia. [in Ukrainian].
7. Ribtsun, Y. V. (2024). *Porushennia movlennia* [Speech disorders]. In L. I. Prokhorenko & V. V. Zasenko (Eds.), *Spetsialna pedahohika i psykhohohiia: suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* (p. 170). Kyiv: Heneza. <https://ispukr.org.ua/?p=12942> [in Ukrainian].
8. Sobotovych, Ye. F. (1997). *Struktura movlennievoi diialnosti i mekhanizmy yii formuvannia* [The structure of speech activity and the mechanisms of its formation]: *Naukovo-metodychnyi posibnyk* (44 p.). Kyiv: IZMN. [in Ukrainian].
9. Sobotovych, Ye. F. (2004). *Prohramni vymohy do korektsiinoho navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku z vadamy intelektu* [Program requirements for remedial movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku z vadamy intelektu] [Program requirements for remedial

education for the development of speech of older preschool children with intellectual disabilities]: *Prohramno-metodychnyi kompleks* (144 p.). Kyiv: Aktualna osvita. [in Ukrainian].

10. Sobotovych, Ye. F. (2015). *Vybrani pratsi z lohopedii* [Selected works on speech therapy]. (V. V. Tyshchenko & Ye. Yu. Lyndina, Eds.; 308 p.). Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].

11. Trofymenko, L. I. (2004). *Formuvannia leksyko-hramatychnoi storony movlennia u ditei p'iatoho roku zhyttia iz zahalnym nedorozvytkom movlennia* [Formation of the lexical and grammatical aspects of speech in children of the fifth year of life with general speech underdevelopment]. [Dys. kand. ped. nauk]. Kyiv. [in Ukrainian].

12. Trofymenko, L. I. (2013). *Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM* [Correctional training for the development of speech of older preschool children with SNM]: *Prohramno-metodychnyi kompleks* (108 p.). <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10502/1/Trofimenko5.pdf> [in Ukrainian].

13. Trofymenko, L. I. (2022). *Osvitni trudnoshchi v uchniv pochatkovykh klasiv z alaliieiu* [Educational difficulties in primary school students with alalia]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, (4), 58–68. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736468> [in Ukrainian].

УДК 37.013.74:159.9:616.89:378.4

Олена Чеботарьова,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

olena.chebotareva@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4560-3708

Researcher ID: O-7771-2016

Olena Chebotaryova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Education of

Children with Disabilities of Intellectual Development

Ірина Гладченко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

iryna.hladchenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2013-8053

Researcher ID: P-7400-2016

Iryna Hladchenko,

PhD (Pedagogical Sciences),

senior research of the Department of Education of

Children with Disabilities of Intellectual Development

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ТА ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»
ЗДОБУВАЧАМ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**METHODICAL ASPECTS OF TEACHING THE DISCIPLINE «MODERN
TECHNOLOGIES FOR TEACHING AND SUPPORTING CHILDREN WITH MENTAL
IMPAIRMENT» FOR STUDENTS OF THE THIRD LEVEL OF HIGHER EDUCATION**

Анотація. У статті розкрито актуальні аспекти оновлення освітньо-наукових програм «Спеціальна педагогіка» та «Психологія» відповідно до затвердженого Стандарту вищої освіти України для третього (освітньо-наукового) рівня. Особливу увагу приділено розробленій навчальній дисципліні «Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку», яка є інтегрованою для здобувачів наукового ступеня доктора філософії за двома спеціальностями – спеціальна освіта та психологія.

Окреслено мету, завдання, структуру та зміст курсу, спрямованого на формування фахових, загальнопредметних, дослідницьких і педагогічних компетентностей. Дисципліна охоплює вивчення інноваційних підходів до навчання, корекційно-розвивальної підтримки, використання цифрових технологій, розроблення індивідуальних освітніх планів та

моніторинг ефективності педагогічних стратегій. Підкреслено важливість міждисциплінарного підходу, індивідуалізації освітньої траєкторії та інтерактивного навчального середовища для формування професійної зрілості здобувачів.

Стаття також висвітлює методичні аспекти викладання дисципліни. Аналізуються особливості організації навчального процесу, що ґрунтується на інтеграції міждисциплінарних підходів, застосуванні інноваційних педагогічних технологій та цифровізації освіти. Особливу увагу приділено формуванню компетентностей здобувачів у сфері адаптації та впровадження сучасних методик корекційної педагогіки, розвитку наукової самостійності, критичного мислення та дослідницьких навичок. Окремо висвітлено роль інтерактивних методів, таких як кейс-стаді, проєктна діяльність, дискусії та ігрові технології, у формуванні практичних умінь та професійної майстерності майбутніх педагогів. Практичні заняття, зокрема моделювання педагогічних ситуацій та розробка корекційних програм, підкреслюють значущість адаптації навчального матеріалу до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Результати дослідження сприяють удосконаленню освітніх програм і методик підготовки докторів філософії у галузі спеціальної освіти та психології.

Ключові слова: підготовка докторів філософії, спеціальна освіта, психологія, вища освіта, методика викладання, педагогічна майстерність, сучасні технології навчання, підтримка, порушення інтелектуального розвитку, інтерактивні методи навчання, здобувачі освіти.

Abstract. The article reveals the current aspects of updating the educational and scientific programs «Special Pedagogy» and «Psychology» in accordance with the approved Standard of Higher Education of Ukraine for the third (educational and scientific) level. Special attention is paid to the developed academic discipline «Modern Technologies of Teaching and Supporting Children with Intellectual Development Disorders», which is integrated for applicants for the degree of Doctor of Philosophy in two specialties – special education and psychology.

The goal, objectives, structure and content of the course aimed at the formation of professional, general subject, research and pedagogical competencies are outlined. The discipline covers the study of innovative approaches to learning, correctional and developmental support, the use of digital technologies, the development of individual educational plans and monitoring the effectiveness of pedagogical strategies. The importance of an interdisciplinary approach, individualization of the educational trajectory and an interactive learning environment for the formation of professional maturity of applicants is emphasized. The article also highlights the methodological aspects of teaching the discipline. The features of the organization of the educational process are analyzed, which is based on the integration of interdisciplinary approaches, the use of innovative pedagogical technologies and the digitalization of education. Special attention is paid to the formation of

applicants' competencies in the field of adaptation and implementation of modern methods of correctional pedagogy, the development of scientific independence, critical thinking and research skills. The role of interactive methods, such as case studies, project activities, discussions and game technologies, in the formation of practical skills and professional skills of future teachers is separately highlighted. Practical classes, in particular, modeling pedagogical situations and developing correctional programs, emphasize the importance of adapting educational material to the individual needs of children with special educational needs. The results of the study contribute to the improvement of educational programs and methods of training doctors of philosophy in the field of special education and psychology.

Key words: training of doctors of philosophy, special education, psychology, higher education, teaching methods, pedagogical skills, modern learning technologies, support, intellectual disabilities, interactive teaching methods, students.

Актуальність дослідження. Затвердження Стандарту вищої освіти України третього рівня вищої освіти (доктор філософії) зі спеціальностей А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), галузі знань А Освіта та С 4 Психологія, галузі знань С Соціальні науки, журналістика обумовило перегляд освітньо-наукових програм «Спеціальна педагогіка» та «Психологія», що є важливим напрямом Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України (<https://ispukr.org.ua>).

Оновлення змісту підготовки докторів філософії здійснюється з урахуванням: основних принципів гуманізації освіти, створення необхідних умов для оптимізації переліку вибіркового навчальних дисциплін та забезпечення відповідності фахової підготовки в ІСПіП імені Миколи Ярмаченка НАПН України вимогам національного ринку праці, змінам, що відбуваються в державі та світі; створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного здобувача Інституту; постійного підвищення якості освіти, оновлення її змісту та удосконалення організації навчально-виховного процесу; забезпечення можливості формування аспірантами індивідуальної освітньої траєкторії в межах певної освітньої програми; регламентації порядку формування змісту вибіркової частини робочих навчальних планів Інституту.

Своєю чергою потребує оновлення навчальних дисциплін, що дає змогу адаптувати освітній процес до сучасних вимог та потреб здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Це передбачає перегляд та модернізацію чинних курсів, а також розроблення нових, які відображають актуальні тенденції у відповідних галузях знань.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних і практичних засад оновлення змісту підготовки докторів філософії у галузі спеціальної освіти та психології шляхом розроблення та впровадження навчальної дисципліни вибіркового циклу *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»*, що відповідає вимогам нових освітніх стандартів, потребам ринку праці та актуальним тенденціям у спеціальній педагогіці й психології.

Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел для вивчення сучасного стану підготовки фахівців та підходів до навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; порівняльний аналіз та проєктування (моделювання) для розробки структури, змісту, тематичного наповнення та компетентнісного спрямування нової навчальної дисципліни вибіркового циклу. Експертне оцінювання залучених фахівців у галузі спеціальної освіти дало змогу визначити доцільність і актуальність запропонованих змін. Крім того, аналіз нормативно-правових документів забезпечив відповідність запропонованої дисципліни вимогам державних стандартів та освітньо-наукових програм. Застосування зазначених методів забезпечило наукове підґрунтя для впровадження нових підходів у підготовці майбутніх докторів філософії.

Виклад основного матеріалу. Робочу програму (силабус) навчальної дисципліни *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»* розроблено на основі нових законодавчих документів – Закону України «Про вищу освіту» зі змінами (2023), Стандарту вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2023), нових програм для здобувачів наукового ступеня доктора філософії за напрямом підготовки А Освіта, спеціальністю А6

Спеціальна освіта та напрямом підготовки С Соціальні науки, журналістика та інформація за спеціальністю С4 Психологія за освітньою кваліфікацією – доктор філософії. Ця дисципліна є інтегрованою, оскільки враховує потреби здобувачів за двома освітньо-науковими програмами.

Мета дисципліни: відповідно до сучасної методології, концепції вищої освіти ознайомити здобувачів з різними технологіями, методами, принципами, засобами, прийомами навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, озброїти вміннями застосовувати їх у майбутній організаторській, навчально-виховній, науково-дослідницькій діяльності.

Завдання: ознайомити з теоретичними основами роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями; створити умови для дослідження та аналізу сучасних методик та технологій навчання для дітей з інтелектуальними порушеннями; сформувані вміння аналізувати, обирати й застосовувати відповідні корекційні технології у навчальному процесі; сформувані вміння здійснювати оцінку ефективності застосування технологій у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; сприяти оволодінню методами, прийомами, засобами корекційно-розвиткової роботи; сприяти формуванню викладацької майстерності, організаційно-комунікативних здібностей, засвоєнню технік педагогічної фаховості, методик діагностики навчально-пізнавальної діяльності; сформувані здатність до ефективної співпраці з іншими фахівцями.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач доктора філософії повинен: **знати:** основні типи порушень інтелектуального розвитку; психолого-педагогічні особливості таких дітей і специфіку їх навчання; сучасні методики та педагогічні підходи до роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями; технології та інструменти для підтримки навчального процесу; психолого-педагогічні технології для моніторингу та оцінки прогресу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; форми, методи та засоби навчання дітей з особливими освітніми потребами; педагогічні стратегії для підтримки соціальної інтеграції дітей у навчальному процесі; актуальні цифрові інструменти для педагогічної практики та дистанційного навчання; підходи до взаємодії з

батьками, психологами, логопедами та іншими спеціалістами для забезпечення комплексної підтримки розвитку дітей; **вміти**: використовувати здобуті знання сучасної термінології, стандартів, положень законодавства, провідних концепцій у науковому дискурсі організаційної, викладацької й дослідницької діяльності; аналізувати, обирати й застосовувати відповідні технології відповідно до вимог викладання та вирішення дослідницьких завдань; обирати відповідні техніки педагогічної фаховості, методики діагностики навчально-пізнавальної діяльності та застосовувати їх у практичній діяльності; проводити різні форми занять у вищому навчальному закладі (лекції, лабораторні, практичні та семінарські заняття); поєднувати навчальні та виховні завдання; використовувати інтерактивні методи (прийоми) викладання; розв'язувати психолого-педагогічні завдання ситуативного характеру, що надасть практичним заняттям професійно-педагогічної спрямованості в опануванні загальнопредметними й фаховими компетентностями; розробляти та впроваджувати індивідуальні навчальні плани для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, враховуючи їхні особливості та потреби; застосовувати сучасні педагогічні технології для підтримки та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями; моніторити та оцінювати ефективність технологій і методик навчання; розвивати соціально-адаптивні навички дітей за допомогою сучасних технологій; здійснювати науково-дослідницьку діяльність у галузі сучасних технологій підтримки навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку; забезпечувати психологічну підтримку дітей і їхніх родин.

Важливо також сформувати у здобувача **інтегральну компетентність**: здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти, застосовувати методологію наукової діяльності та педагогічної науки, проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Разом з інтегральною компетентністю важливим є також формування *загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей*, що забезпечують основу для ефективної професійної та наукової діяльності.

Загальні компетентності (ЗКО):

ЗК 01. Здатність розв'язувати комплексні проблеми у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

ЗК 02. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 03. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, пошуку, оброблення та аналізу наукової інформації з різних джерел.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СКО):

СК 01. Здатність розв'язувати комплексні проблеми, виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти; виокремлювати, систематизувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

СК 02. Здатність застосувати сучасні методології, методи та інструменти теоретичних та емпіричних досліджень у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти; планувати та виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання у психології та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках, та забезпечувати якість виконуваних досліджень.

СК 03. Здатність проектувати, моделювати, розробляти нові технології, методики і засоби у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти; ініціювати, розробляти і реалізовувати комплексні інноваційні проекти в сфері психології та дотичні до неї міждисциплінарні проекти, лідерство та відповідальність під час їх реалізації; забезпечувати дотримання прав інтелектуальної власності.

СК 04. Здатність здійснювати науково-педагогічну та освітню діяльність у закладах вищої освіти (наукових установах) у сфері спеціальної та інклюзивної освіти; здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті.

СК 06. Здатність здійснювати науково-педагогічну та освітню діяльність у закладах вищої освіти (наукових установах) у сфері спеціальної та інклюзивної освіти; застосовувати нові технології та інструменти, сучасні цифрові технології,

бази даних та інші ресурси, спеціалізоване програмне забезпечення у науковій та викладацькій діяльності.

СК 07. Здатність здійснювати порівняльний аналіз українського й зарубіжного досвіду у використанні дослідницького інструментарію для розроблення передових практик доступної і безбар'єрної освіти осіб з ООП; уміння толерувати невизначеність і доводити унікальність власного наукового пошуку в умовах інформаційного / цифрового суспільства.

СК 12. Здатність створювати належний психологічний клімат в групі; виявляти шляхи оптимізації управління навчально-виховним процесом та створювати умови для їх реалізації; формувати психологічну готовність майбутніх фахівців до виконання ними своїх професійних обов'язків.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 60 год. (2 кредити ECTS).

У рамках курсу *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»* здобувачі ступеня доктора філософії оволодівають передовими методиками, концепціями та підходами, спрямованими на організацію освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Програма курсу передбачає всебічне вивчення ключових аспектів, включаючи адаптацію навчальних матеріалів з урахуванням когнітивних особливостей дітей з інтелектуальними порушеннями, інтеграцію цифрових технологій для підвищення ефективності освітнього процесу, а також використання корекційно-розвивальних методик, спрямованих на оптимізацію навчання. Особлива увага приділяється практичному освоєнню інноваційних технологій, що надає здобувачам можливість не лише розвивати високий рівень професійної компетентності, а й здійснювати науково обґрунтовані дослідження в царині спеціальної педагогіки та психології.

Методика викладання дисципліни *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»* спирається на принципи системності, послідовності та міждисциплінарного підходу. Це дає змогу забезпечити глибоке і комплексне оволодіння сучасними педагогічними технологіями. Курс структуровано у вигляді двох змістовних модулів, кожен з

яких зосереджений на розкритті певних, але взаємопов'язаних аспектів професійної діяльності у сфері спеціальної освіти.

Перший модуль – «*Організаційно-методичні засади навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку*» – присвячено вивченню теоретико-методологічних основ організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. У рамках змісту цього модуля здійснюється аналіз наявних класифікацій та характеристик інтелектуальних порушень, а також розглядаються механізми адаптації освітнього змісту та форм навчання відповідно до індивідуальних потреб учнів. Крім того, визначаються рівні освітньої підтримки, що забезпечують реалізацію диференційованого підходу. Значна увага приділяється питанням міжвідомчої взаємодії, охоплюючи розробку та підтримку ефективних комунікаційних зв'язків між освітніми організаціями, фахівцями психологічно-педагогічного супроводу та родиною учнів. Такий підхід розглядається як ключова умова успішної реалізації комплексної стратегії розвитку дитини.

Другий модуль присвячено темі «*Практичні аспекти застосування сучасних технологій у навчанні та підтримці дітей з порушеннями інтелектуального розвитку*», має прикладний характер і орієнтований на розвиток в здобувачів умінь ефективно інтегрувати інноваційні технології та засоби у педагогічну практику. Основну увагу приділено питанням використання адаптивного навчально-методичного забезпечення, впровадження мультимедійних освітніх платформ, реалізації здоров'язбережувальних технологій у поєднанні з музично-ритмічною діяльністю, а також організації системи моніторингу ефективності навчально-корекційної роботи. Практична спрямованість модуля допомагає формувати у здобувачів компетенції, необхідні для впровадження сучасних освітніх підходів в умовах реальної професійної діяльності.

Навчання на третьому рівні вищої освіти, особливо в рамках освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії, має специфічні ознаки, які істотно відрізняють його від попередніх етапів. Цей рівень орієнтовано не лише на поглиблення професійних знань, а й здебільшого – на розвиток дослідницької

самостійності, критичного мислення та здатності створювати нове наукове знання.

Однією з головних особливостей освітнього та наукового процесу є активна участь здобувачів у науково-дослідницькій діяльності. На відміну від класичної моделі навчання, орієнтованої переважно на відтворення та засвоєння знань, підготовка докторів філософії передбачає безпосередню участь у створенні наукових розробок, які мають елементи новизни та практичної значущості для певної галузі.

Важливим аспектом цього процесу є індивідуалізація освітньої траєкторії, що передбачає високий рівень академічної самостійності студентів. Створення персонального навчально-наукового плану, самостійне визначення теми дисертаційного дослідження, вибір відповідних методів і інструментів наукового пошуку – все це сприяє не лише успішному засвоєнню знань, а й розвитку унікального наукового мислення, а також формуванню дослідницької ідентичності майбутнього ученого.

У сучасному освітньому процесі підготовки докторів філософії особлива роль відводиться інтеграції міждисциплінарних підходів, яка дає можливість об'єднувати знання з різних наукових галузей і формувати цілісний науковий світогляд. Цей підхід сприяє застосуванню комплексних аналітичних методів для розв'язання складних дослідницьких завдань, що є ключовою ознакою високого рівня освіти та наукової підготовки.

Важливе місце в освітньому процесі посідає самостійна робота здобувачів. Вона охоплює широкий спектр активностей: вивчення актуальної наукової літератури, підготовку до академічних дискусій, участь у конференціях, круглих столах, а також виконання індивідуальних дослідницьких проєктів, написання есе, опрацювання практичних кейсів тощо. Така робота поглиблює теоретичну базу знань і розвиває дослідницькі навички.

Підготовка докторів філософії передбачає використання проблемно-дослідницьких методів навчання, які орієнтовано на вирішення складних наукових завдань, створення авторських теоретичних моделей, розробку інноваційних концептуальних підходів та проведення експериментальних

досліджень. Застосування цих методів не лише стимулює когнітивну активність здобувачів, а й сприяє розвитку креативного та критичного мислення, що є найважливішими компонентами професійної зрілості та компетентності дослідника.

Одним з ключових елементів сучасного освітнього процесу для підготовки здобувачів ступеня доктора філософії постає цифровізація навчального середовища. Вона охоплює активне використання інформаційно-комунікаційних технологій у науковій та освітній діяльності. Застосування спеціального програмного забезпечення для обробки та аналізу емпіричних даних, доступ до електронних наукових баз, а також участь в міжнародних освітніх та дослідницьких платформах сприяють розвитку цифрових компетенцій здобувачів. Це, своєю чергою, забезпечує їх успішну інтеграцію у світове наукове товариство.

З розвитком дослідницьких навичок особливого значення набуває формування педагогічної майстерності, оскільки здобувачі часто беруть участь у викладацькій діяльності в вищих навчальних закладах. У цьому аспекті важливе вміння методично обґрунтовано організувати навчальний процес, використовувати сучасні технології освіти, вибудовувати науково обґрунтовану педагогічну комунікацію та адаптувати навчальні матеріали під потреби аудиторії. Оволодіння цими навичками сприяє створенню повноцінного професійного образу майбутнього вченого та педагога.

Під час вивчення курсу *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»* аспіранти розвивають важливі професійні навички, необхідні для аналізу, адаптації та застосування сучасних педагогічних технологій у сфері спеціальної освіти та психології. Навчальний процес інтегрує інноваційні методики навчання, включаючи кейс-стаді, проектну роботу, дискусійні форми взаємодії та евристичний підхід, який стимулює когнітивну активність і допомагає формувати дослідницьке мислення.

Оцінка навчальних досягнень проводиться шляхом поетапного контролю знань і навичок. Цей процес охоплює як поточну оцінку, спрямовану на демонстрацію практичних умінь здобувачів у використанні освітніх технологій,

так і підсумковий контроль у форматі заліку. Такий метод дає змогу всебічно визначити рівень сформованості професійних компетенцій.

Ефективність навчання за цією дисципліною досягається завдяки використанню інтерактивного підходу, що спрямований на активну участь здобувачів у навчальному процесі. Це сприяє розвитку практичних навичок і критичного мислення. Формування освітнього середовища, яке базується на принципах співпраці, самоаналізу та розв'язанні проблем, дає можливість значно підвищити рівень професійної підготовки.

Одним із найбільш дієвих підходів у навчанні вважається *кейс-метод*, заснований на розборі практичних ситуацій, взятих з реального досвіду педагогічної взаємодії з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Робота над кейсами не тільки допомагає поглибити теоретичну базу знань, а й розвиває вміння приймати обґрунтовані рішення в складних освітніх умовах. Такий аналітичний підхід сприяє тренуванню логічного мислення, прогнозуванню наслідків різних педагогічних стратегій та укріпленню навичок командної роботи. Все це стає важливими елементами професійної компетенції майбутніх дослідників і педагогів.

Складовим елементом інтерактивного освітнього середовища є *організація проєктної діяльності*, яка є ефективним інструментом для розвитку професійної креативності та практичної спрямованості у здобувачів третього рівня вищої освіти. У цьому контексті дослідники реалізують індивідуальні або колективні проєкти, спрямовані на розробку навчальних матеріалів, корекційно-розвивальних програм, адаптаційних ресурсів або методичних рекомендацій, призначених для роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Виконання таких проєктів сприяє зміцненню прикладних компетенцій, вдосконаленню організаційних навичок, формуванню умінь самостійної роботи та взаємодії в команді, а також розвитку здатності адаптувати сучасні освітні технології з урахуванням особливостей навчання дітей з інтелектуальними порушеннями.

Інтерактивний підхід до організації освітнього процесу передбачає активне застосування методів колективної взаємодії, таких як *академічні дискусії* та *мозкові штурми*. Ці форми роботи сприяють глибокому осмисленню актуальних

питань у сфері спеціальної освіти, розвитку компетенцій в аргументованому викладі думок, налагодженню ефективної міжособистісної комунікації, а також успішній взаємодії в міждисциплінарних командах. У процесі відкритих обговорень створюється можливість для аналізу реальних педагогічних випадків і формування конструктивних пропозицій, тоді як мозкові штурми забезпечують умови для розробки інноваційних ідей і пошуку альтернативних методологічних рішень.

Ігрові методи є важливим напрямом інтерактивного навчання і містять рольові ігри, симуляції та моделювання професійних ситуацій взаємодії з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, а також з їхніми батьками (опікунами). Ці практики надають здобувачам можливість глибше усвідомити емоційно-поведінкові та когнітивні особливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, розвивати адаптивні педагогічні стратегії й зміцнювати емпатію, яка є ключовою якістю здобувача-дослідника. Застосування подібних методів сприяє не тільки створенню модельної педагогічної реальності, а й формуванню ціннісного підходу до дитини в умовах інклюзивної та спеціальної освіти.

Практичні заняття є ключовим елементом освітнього процесу підготовки докторантів, сприяючи поглибленому засвоєнню теоретичних знань і розвитку професійних навичок, необхідних для успішної роботи у сфері спеціальної та інклюзивної освіти. Їх значущість обумовлена тим, що вони виконують ключову функцію в професійному становленні майбутніх фахівців, забезпечуючи перенесення теоретичних концепцій навчальної дисципліни в реальну педагогічну практику.

Практична підготовка передбачає важливий напрям – *розробку планів занять та корекційно-розвивальних заходів*, що враховують різноманітність рівнів інтелектуального розвитку дітей. Це сприяє розвитку у здобувачів здатності ефективно адаптувати сучасні освітні технології в контексті вікових, когнітивних та психоемоційних характеристик дітей з особливими освітніми потребами. На додаток, набуття навичок системного та аргументованого планування навчального процесу відіграє ключову роль у підвищенні професійного рівня педагогічної діяльності.

Моделювання педагогічних ситуацій відіграє ключову роль у системі практичної підготовки, передбачаючи вивчення реальних або гіпотетичних випадків взаємодії педагога з учнями та їхніми родинами. Цей метод дає змогу майбутнім спеціалістам-дослідникам розробляти алгоритми прийняття рішень у складних або нестандартних освітніх умовах, аналізувати можливі наслідки застосування різних методичних підходів і розробляти індивідуальні стратегії навчання, максимально враховуючи потреби конкретної дитини.

Ще одним важливим елементом практичної підготовки постає робота з *модельними навчальними програмами та програмами корекційно-розвивальної діяльності*. Майбутні доктори філософії проводять їх аналіз, виявляючи сильні та слабкі сторони навчально-методичних матеріалів, а також розробляють рекомендації щодо їх покращення з урахуванням потреб дітей з інтелектуальними порушеннями. Така взаємодія сприяє розвитку аналітичного мислення, професійної педагогічної рефлексії та навичок адаптації освітніх інструментів для підвищення ефективності навчального процесу.

Висновки. Практичний досвід та зміст дисципліни свідчать про те, що підготовка здобувачів ступеня доктора філософії зі спеціальностей А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) та С 4 Психологія передбачає не лише засвоєння фундаментальних теоретичних знань, а й формування дослідницьких, інноваційних і педагогічних компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах інклюзивного та спеціалізованого освітнього середовища. Навчальна дисципліна *«Сучасні технології навчання та підтримки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку»* відіграє ключову роль у забезпеченні цієї підготовки, оскільки забезпечує міждисциплінарний підхід до формування змісту навчання, орієнтує на практико-орієнтовану діяльність і сприяє розвитку здатності до інноваційного мислення.

Отже, цілісна методична організація навчального процесу за цією дисципліною сприяє формуванню компетентного, креативного й соціально відповідального науковця та педагога, здатного здійснювати професійну діяльність відповідно до сучасних викликів у сфері спеціальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладченко, І. В. (2024). Дидактичні засади використання імпровізованої музичної гри як методу розвитку музичних здібностей у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології*, 12, 37–46.
2. Горішна, Н. М., Криницька, І. П., Скочко, М. О., Слозанська, Г. І., Столярик, О. Ю., & Петрович, Ж. В. (2024). *Кейсменеджмент у роботі з дітьми з інвалідністю та їх сім'ями у територіальних громадах: методичний посібник*. Житомир: ТОВ «505».
3. Мартинчук, О. В. (2024). Проблема кадрового забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами в контексті євроінтеграційних змін в Україні у післявоєнний період. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*, 330–334. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50883/>
4. Миронова, С. П. (2025). Компетентнісний підхід до реалізації методів підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти. *Inclusion and Diversity*, 5, 38–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.8>
5. Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальністю «А 6 Спеціальна освіта». (2025). Київ. ІСПіП. Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?page_id=7286
6. Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальністю «С 4 Психологія». (2025). Київ. ІСПіП. Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?page_id=7286
7. Слозанська, Г., & Горішна, Н. (2023). Роль освіти впродовж життя у підготовці фахівців спеціальної та інклюзивної освіти. *Акціопсихологічні вектори розвитку сучасної освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*, 86–90. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
8. Стинська, В. В. (2022). *Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник*. Івано-Франківськ.
9. Чеботарьова, О. (2025). Нова українська школа: сучасний зміст та практики навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 117(1), 97–114. <https://doi.org/10.33189/ectu.v117i1.215>
10. Чеботарьова, О. В. (2022). Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання та виховання*, 3, 40–51. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113>
11. Chebotariova, O. (2022). Results of competence formation in parents of children with moderate intellectual disabilities. Chobanian, A., Boriak, O., Kolyshkina, A., Kolyshkin, O., Dehtiarenko, T., Chebotariova O. (2022). *Wiad Lek.* P.1861–1868. DOI: 10.36740/WLek202208108

12. V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka (2022) Assessment of Compliance with Healthy Lifestyle Standards by the Instructional Staff of Higher Educational Institutions /Ivan M. Okhrimenko, Viacheslav V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka, Iryna A. Holovanova/ *Acta Balneologica*//JOURNAL OF THE POLISH BALNEOLOGY AND PHYSICAL MEDICINE ASSOCIATION/TOM LXIV NUMBER 5 (171)/bimonthly september-oct. p. 463. DOI: 10.36740/ABAL202205115

REFERENCES

1. Hladchenko, I. V. (2024). Dydaktychni zasady vykorystannia improvizovanoi muzychnoi hry yak metodu rozvytku muzychnykh zdibnostei u ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Didactic principles of using improvised musical play as a method of developing musical abilities in children with intellectual disabilities]. *Teoriia i praktyka spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii*, 12, 37–46. [in Ukrainian].

2. Horishna, N. M., Krynytska, I. P., Skochko, M. O., Slozanska, H. I., Stolyaryk, O. Yu., & Petrochko, Zh. V. (2024). *Keismenedzhment u roboti z ditmy z invalidnistiu ta yikh sim'iamy u terytorialnykh hromadakh [Case management in working with children with disabilities and their families in territorial communities]: metodychnyy posibnyk*. Zhytomyr: TOV «505». [in Ukrainian].

3. Martynchuk, O. V. (2024). Problema kadrovoho zabezpechennia osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v konteksti yevrointehratsiinykh zmin v Ukraini u pisliavoiennyi period [The problem of staffing education for people with special educational needs in the context of European integration changes in Ukraine in the post-war period]. *Korektsiino-reabilitatsiina diialnist: stratehii rozvytku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri*, 330–334. [in Ukrainian].

4. Myronova, S. P. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid do realizatsii metodiv pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv spetsialnoi osvity [Competency-based approach to the implementation of methods for training future special education specialists]. *Inclusion and Diversity*, 5, (s. 38–41). <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.8> [in Ukrainian].

5. Osvitno-naukova prohrama pidhotovky здобувачив ступеня доктора філософії за спеціальністю «А 6 Спеціальна освіта» [Educational and scientific program for the preparation of candidates for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty «A 6 Special Education»]. (2025). Kyiv: ISPiP. Retrieved from https://ispukr.org.ua/?page_id=7286 [in Ukrainian].

6. Osvitno-naukova prohrama pidhotovky здобувачив ступеня доктора філософії за спеціальністю «С 4 Психологія» [Educational and scientific program for the preparation of candidates for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty «C 4 Psychology»]. (2025). Kyiv: ISPiP. Retrieved from https://ispukr.org.ua/?page_id=7286 [in Ukrainian].

7. Slozanska, H., & Horishna, N. (2023). Rol' osvity vprodovzh zhyttia u pidgotovtsi fakhivtsiv spetsial'noyi ta inkl'uzyvnoyi osvity [The role of lifelong learning in the training of special and inclusive education professionals]. *Aksiopsykholohichni vektory rozvytku suchasnoyi osvity: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoi konferentsiyi* (s. 86–90). Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka. [in Ukrainian].

8. Stynska, V. V. (2022). *Metodyka vykladannya u vyshchii shkoli: navchal'nyy posibnyk*. [Teaching methods in higher education: a textbook]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

9. Chebotarova, O. (2025). Nova ukrainska shkola: Suchasnyi zmist ta praktyky navchannia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [New Ukrainian School: Modern Content and Practices of Teaching Students with Special Educational Needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 117(1), 97–114. <https://doi.org/10.33189/ectu.v117i1.215> [in Ukrainian].

10. Chebotarova, O. V. (2022). Navchannia ta pidtrymka ditei z porushenniamy intelektualnogo rozvytku v umovakh viiny: Porady pedahoham [Teaching and supporting children with intellectual disabilities in wartime: advice for educators]. *Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia*, 3, 40–51. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113> [in Ukrainian].

11. Chebotariova, O. (2022). Results of competence formation in parents of children with moderate intellectual disabilities. Chobanian, A., Boriak, O., Kolyshkina, A., Kolyshkin, O., Dehtiarenko, T., Chebotariova O. (2022). *Wiad Lek*. P.1861–1868. DOI: 10.36740/WLek202208108 [in English].

12. V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka (2022) Assessment of Compliance with Healthy Lifestyle Standards by the Instructional Staff of Higher Educational Institutions /Ivan M. Okhrimenko, Viacheslav V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka, Iryna A. Holovanova/ *Acta Balneologica // JOURNAL OF THE POLISH BALNEOLOGY AND PHYSICAL MEDICINE ASSOCIATION/TOM LXIV NUMBER 5 (171)/bimonthly september-oct. p. 463* DOI: 10.36740/ABAL202205115 [in English].

ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей

з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667

[Researcher ID GLS-3925-2022](#)

Svitlana Lytovchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Education

for Children with Sensory Development Disorders

Валентина Жук,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник відділу

освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: valechka_zhuk@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0001-8183-5250

[Researcher ID Q-1331-2016](#)

Valentina Zhuk,

Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),

Senior Researcher of the Department of Education

of Children with Sensory Development Disorders

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology

of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВИЩОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ. НАВЧАЛЬНИЙ
КУРС «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ОСІБ ІЗ
ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»**

TRAINING OF HIGHER-QUALIFICATION LEVEL SPECIALISTS. TRAINING COURSE «PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONS WITH HEARING IMPAIRMENTS»

Анотація. Одним з напрямів діяльності Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України є підготовка фахівців вищого кваліфікаційного рівня. Наявність широкої палітри вибіркових дисциплін надає можливість формувати індивідуальні освітні траєкторії аспірантів через вибір навчальних курсів в обсязі, передбаченому законодавством. Метою вибіркової навчальної дисципліни «Психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушеннями слуху» є формування у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (аспірантів) фахових компетентностей, які забезпечують здатність створювати та адаптувати діагностичні методики відповідно до мети оцінювання, виявляти особливі освітні потреби осіб із порушеннями слуху, аналізувати результати комплексного психолого-педагогічного дослідження розвитку дитини, планувати організацію освітнього середовища та необхідного супроводу, застосовувати результати під час виконання завдань науково-дослідної та прикладної діяльності. *Мета статті:* презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушеннями слуху». Основними *методами* визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми психолого-педагогічного діагностування розвитку дітей з порушеннями слуху; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів платформи автоматизації роботи інклюзивно-ресурсних центрів (АС «ІРЦ»), що забезпечує функціонування єдиного інформаційного середовища у сфері інклюзивного навчання; узагальнення практичного досвіду корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху. У навчальному курсі розкрито сутність основних понять, концептуальні положення та підходи щодо психолого-педагогічної оцінки основних сфер розвитку дитини, особливості організації діагностичних процедур, узагальнення результатів та визначення рекомендацій педагогам та батькам.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, спеціальна психологія, особливі освітні потреби, діти з порушеннями слуху, освіта дітей з порушеннями слуху, психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушенням слуху.

Abstract. One of the areas of activity of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine is the training of specialists of the highest qualification level. The presence of a wide range of elective disciplines provides an opportunity to form individual educational trajectories of postgraduate students through the choice of educational courses in the volume provided for by the legislation. The purpose of the

educational discipline "Psychological and pedagogical diagnostics of the development of persons with hearing impairments" is to form in higher education applicants for the degree of Doctor of Philosophy (postgraduate students) professional competencies that provide the ability to create and adapt diagnostic methods in accordance with the purpose of assessment, identify special educational needs of persons with hearing impairments, analyze the results of a comprehensive psychological and pedagogical study of child development, plan the organization of the educational environment and the necessary support; apply the results when performing tasks of scientific research and applied activities. The purpose of the article: to present the main aspects of the training program for specialists of the highest qualification level «Psychological and pedagogical diagnostics of the development of individuals with hearing impairments». The main methods are: theoretical analysis of literary sources on the problem of psychological and pedagogical diagnostics of the development of children with hearing impairments; analysis of regulatory documents, materials of the platform for automating the work of inclusive resource centers (AS «IRC»), which ensures the functioning of a single information environment in the field of inclusive education; generalization of practical experience in correctional and developmental work with children with hearing impairments. The training course reveals the essence of the main concepts, conceptual provisions and approaches to the psychological and pedagogical assessment of the main areas of child development, features of the organization of diagnostic procedures, generalization of results and determination of recommendations for teachers and parents.

Key words: special pedagogy, special psychology, special educational needs, children with hearing impairments, education of children with hearing impairments, psychological and pedagogical diagnostics of the development of persons with hearing impairments.

Актуальність дослідження. Інновації у галузі спеціальної педагогіки і психології зумовили реорганізацію системи консультативно-діагностичної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями слуху. Згідно з сучасним науковим баченням, результати психолого-педагогічного дослідження розвитку дитини слугують базою для оптимальної реабілітації, визначення освітнього шляху і організації адаптивно-превентивного середовища у родині та навчальному закладі.

Варто зазначити, що в системі корекційно-розвивального супроводу здійснюється діагностування вищих психічних функцій, слухомовленнєвого розвитку, особливостей соціально-комунікативної та поведінкової сфер, а також впливу контекстуальних факторів навколишнього середовища, що становить

підґрунтя для функціонування дитини у широкому соціальному та освітньому середовищі. Відтак визначення стану розвитку означених складових дає змогу встановити цілісний механізм виникнення особливих потреб та спроектувати індивідуальну освітню траєкторію.

Це зумовлює актуальність презентованого навчального курсу для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, центрів ранньої допомоги, педагогів та психологів закладів освіти всіх рівнів, широкого кола науковців у галузях спеціальної педагогіки та психології, предметом дослідження яких є розвиток та навчання дітей з порушеннями слуху.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати висвітлення різних аспектів психолого-педагогічної діагностики розвитку осіб із порушеннями слуху (Литовченко, 2018; Кульбіда, Литовченко, Таранченко, Жук, Федоренко & Литвинова, 2019; Литовченко, Жук & Литвинова, 2019; Жук, 2020; Литовченко, Таранченко, Жук, Шевченко, Литвинова, & Федоренко, 2021; Жук, 2021, 2024; Жук, Литвинова, Литовченко & Вовченко, 2023; Жук, Литвинова & Литовченко, 2023). Зокрема, наголошується на максимальному скороченні проміжку між часом встановлення порушення та початком комплексної медико-психолого-педагогічної підтримки; визначній ролі розвитку слухового сприймання та мовлення у корекційній роботі; увазі до формування психічних процесів, соціально-емоційного розвитку дитини з порушеннями слуху; важливості залучення сім'ї до корекційно-розвивальної роботи, упровадження науково-обґрунтованих методик діагностики та навчання.

В основу сучасних підходів до організації супроводу дітей з порушеннями слуху покладено такі, що історично склалися в освіті і вихованні дітей цієї категорії. Зокрема, можливо визначити такі основні позиції: важливість раннього та дошкільного періоду у житті дитини для подальшого успішного розвитку, навчання та соціалізації; організація розвивального середовища, яке визначає потребу в мовленні, та його розвиток; побудова навчального та корекційного процесу із врахуванням психологічних особливостей та потреб дітей з

порушеннями слуху; важливість реалізації корекційної складової під час організації навчання та супроводу дітей з порушеннями слуху .

Актуальними у контексті проблеми є Концепція ранньої та дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху (проект, 2023), Положення про інклюзивно-ресурсний центр (2017), Положення про психологічну службу у системі освіти України (2018), Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків (МКФ-ДП) та ін.

Варто зазначити, що терміни «діагностика розвитку» та «оцінка розвитку» сьогодні використовуються як подібні за значенням; поняття «оцінювання розвитку», що більшою мірою стосується психолого-педагогічної галузі, стало широко використовуватися із запровадження соціального підходу до визначення особливих освітніх потреб у контексті діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ).

Положенням про інклюзивно-ресурсний центр (2017) поняття «комплексна оцінка» визначено як «збір та інтерпретація інформації про особливості розвитку особи з метою визначення її особливих освітніх потреб та визначення її освітніх труднощів, розроблення рекомендацій щодо її індивідуальної освітньої траєкторії, модифікації чи адаптації освітньої програми (навчальних предметів), організації освітнього середовища, особливостей організації надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг».

Комплексна оцінка проводиться фахівцями ІРЦ індивідуально за сферами розвитку (оцінка фізичного розвитку, мовленнєвого розвитку, когнітивної сфери, емоційно-вольової сфери), а також здійснюється оцінка освітньої діяльності особи.

Оцінка мовленнєвого розвитку проводиться з метою визначення рівня розвитку та використання вербальної/невербальної мови, наявності мовленнєвого порушення та його структури, а також його впливу на опанування навчальних програм, розвиток комунікативних навичок тощо.

Оцінка когнітивної сфери має на меті визначення рівня сформованості таких пізнавальних процесів, як сприймання, пам'ять, мислення, уява, увага, а також їх впливу на освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються

потреби і надаються рекомендації, у тому числі щодо адаптації/модифікації навчальних програм, застосування корекційно-розвиткового складника в освітніх програмах.

Оцінка емоційно-вольової сфери особи проводиться з метою виявлення її здатності до вольового зусилля, схильностей до проявів девіантної поведінки та її причин, психологічного стану особи, а також їх впливу на освітню діяльність. За результатами оцінки визначаються потреби і надаються рекомендації, зокрема для фахівців, що надають корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги, для практичного психолога та соціального педагога закладу освіти.

Оцінка освітньої діяльності проводиться за всіма напрямками з урахуванням критеріїв формування вмінь та навичок, впливу встановлених особливих освітніх потреб на рівень сформованості знань, умінь, навичок відповідно до вікових особливостей особи.

Мета статті: презентувати основні аспекти навчальної програми підготовки фахівців вищого кваліфікаційного рівня «Психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушеннями слуху».

Основними **методами** визначено: теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми психолого-педагогічного діагностування розвитку дітей з порушеннями слуху; аналіз нормативно-правових документів, матеріалів автоматизованої системи інклюзивно-ресурсних центрів (АС «ІРЦ»), що забезпечує функціонування єдиного інформаційного середовища у сфері інклюзивного навчання; узагальнення практичного досвіду корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями слуху.

Результати дослідження. У системі комплексного супроводу дітей з порушеннями слуху психолого-педагогічна діагностика посідає особливе місце. Технологія реалізації комплексного супроводу містить такі основні етапи: виявлення порушення, обстеження; комплексна психолого-педагогічна діагностика розвитку дитини; розроблення індивідуальної програми психолого-педагогічної допомоги; реалізація індивідуальної програми психолого-педагогічної допомоги; підсумкова психолого-педагогічна діагностика по завершенні запланованої індивідуальної програми психолого-педагогічної

допомоги; розроблення і реалізація програми адаптації під час переходу дитини в інші програми.

Метою курсу «Психолого-педагогічна діагностика розвитку осіб із порушеннями слуху» є формування у здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (аспірантів) фахових компетентностей, які забезпечують здатність створювати та адаптувати діагностичні методики відповідно до мети оцінювання, виявляти особливі освітні потреби осіб із порушеннями слуху, аналізувати результати комплексного психолого-педагогічного дослідження розвитку дитини, планувати організацію освітнього середовища та необхідного супроводу, застосовувати результати під час виконання завдань науково-дослідної та прикладної діяльності.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

– ознайомлення із сучасними концепціями і теоріями функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами;

– розуміння соціальної моделі сприйняття інвалідності, за якої потреби не виступають у якості гальмуючих повноцінне функціонування у соціумі, а стимулюють розвиток доступного освітнього середовища;

– започаткування, планування, реалізація та коригування послідовного процесу ґрунтового наукового дослідження з дотриманням належної академічної доброчесності;

– критичний аналіз, оцінка і синтез нових та комплексних ідей.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії повинен *знати:*

– сучасні тенденції розвитку освіти осіб з порушеннями слуху;

– методики діагностики (способи адаптації загальних методик) та визначення особливих освітніх потреб дитини з порушеннями слуху;

– як застосовувати результати оцінювання під час організації освітнього середовища для дітей з порушеннями слуху, пропонувати рекомендації щодо забезпечення якості освітніх послуг та управлінських рішень;

вміти:

- аналізувати результати комплексного психолого-педагогічного оцінювання розвитку дитини, визначати потреби, планувати організацію освітнього середовища та необхідного супроводу;

- застосовувати знання щодо визначення особливих освітніх потреб осіб із порушеннями слуху під час виконання завдань науково-дослідної та прикладної діяльності;

- оцінювати стан розвитку психолого-педагогічної діагностики осіб із порушеннями слуху, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освіти осіб з порушеннями слуху;

- демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності;

- відповідати своєю поведінкою етичним принципам і стандартам психолого-педагогічної роботи.

Освітнім процесом передбачено формування у здобувачів фахових компетентностей, які забезпечують здатність проводити емпіричні дослідження щодо діагностики розвитку дітей з порушеннями слуху, опановувати міждисциплінарні знання, організовувати та реалізовувати комплексний супровід таких дітей, послуговуючись інформацією різних наукових джерел, нормативних документів.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнень і освітні потреби дітей з порушеннями слуху. Здатність проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації і рівнів розвитку особистості.

ПРН 2. Здатність аналізувати результати комплексного психолого-педагогічного оцінювання розвитку дитини, визначати потреби, планувати організацію освітнього середовища та необхідного супроводу.

ПРН 3. Здатність оцінювати стан розвитку психолого-педагогічної діагностики осіб із порушеннями слуху, розробляти рекомендації стосовно удосконалення нормативно-правового забезпечення освіти осіб з порушеннями слуху.

ПРН 4. Здатність до організації спільної діяльності і міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Здатність використовувати сучасні наукові розробки в професійній діяльності науковця та викладача вищої школи.

ПРН 5. Здатність знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел, здійснювати комунікаційну взаємодію, використовувати прийоми створення, збереження, накопичення та інтерпретації даних з використанням сучасних інформаційних та комунікаційних технологій.

ПРН 6. Здатність створювати і підтримувати психологічно безпечне освітнє середовище. Відповідати своєю поведінкою етичним принципам і стандартам психолого-педагогічної роботи

ПРН 7. Здатність демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Актуальні підходи до навчання та розвитку дітей з порушеннями слуху в умовах модернізації освіти.

Тема 1. Соціальна модель розуміння порушення слуху. Соціальний підхід до розуміння інвалідності. Принципи недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Сучасні тенденції розвитку освіти осіб з порушеннями слуху. Медичний (аудіологічний) та соціокультурний підходи до проблеми глухоти. Концепція розвитку системи освіти дітей із порушеннями слуху в Україні (О. Таранченко, О. Федоренко). Концепція розвитку дошкільної освіти дітей із порушеннями слуху (В. Жук, В. Литвинова, О. Таранченко, О. Федоренко, В. Шевченко). Концепція ранньої та дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху (В. Жук, В. Литвинова, В. Литовченко, О. Таранченко).

Тема 2. Складові успіху у розвитку дитини з порушенням слуху. Міжнародні стандарти організації комплексного супроводу дітей з порушеннями слуху. Сучасні педагогічні підходи в освіті дітей з порушеннями слуху. Ключові детермінанти: раннє виявлення; слухова допомога, адекватне слухопротезування та/або розвиток жестомовної компетентності, психолого-педагогічний супровід. Розвивальне освітнє середовище та забезпечення комунікації. Гнучкість змісту та

індивідуалізація процесу навчання і реабілітації. Додаткові послуги: розвиток слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного) сприймання, усного та писемного мовлення, формування жестомовної комунікативної компетентності тощо.

Тема 3. Особливості фізичної, мовленнєво-комунікативної, когнітивної, емоційно-вольової сфер розвитку дітей з порушеннями слуху та загальні рекомендації щодо освітньої діяльності. Особливості фізичного розвитку дітей з порушеннями слуху. Особливості мовленнєвого розвитку, провідний спосіб комунікації для дитини. Особливості розвитку когнітивної, емоційно-вольової сфер розвитку дітей з порушеннями слуху. Бар'єри у налагодженні комунікації, отриманні інформації в повному обсязі. Напрями проведення комплексного оцінювання, визначення компетенцій, потреб, рекомендацій (адаптації/модифікації). Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, технологія підготовки висновку ІРЦ.

Змістовий модуль 2. Визначення особливих освітніх потреб та відповідної стратегії підтримки дитини в освітньому середовищі.

Тема 4. Сучасні інклюзивні підходи до особливих освітніх потреб. Інклюзивний підхід (як освітній підхід, не лише напрям розвитку спеціальної педагогіки). Вихідні положення щодо визначення особливих освітніх потреб. Зміна підходів до визначення необхідних для дитини послуг: відмова від опори на категорії порушень, натомість насамперед врахування індивідуальних особливостей розвитку, потреб. Сучасні класифікації особливих освітніх потреб. Особливі освітні потреби дітей з порушеннями слуху, міра їх прояву та специфічність, детермінанти успіху в освіті та соціалізації. «Особливі потреби родини» дитини з порушеннями слуху. Особливості забезпечення потреб в різних умовах навчання (спеціальні, інклюзивні; дистанційна форма).

Тема 5. Від нозологічного підходу до визначення особливостей функціонування та участі в освітньому процесі. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я. Діти і підлітки» (МКФ-ДП): розуміння про функціонування дитини в різних контекстах. Функціонально-компетентнісний підхід до визначення особливих освітніх потреб дитини.

Пристосування курикулуму (оцінювання потенційних можливостей дитини, визначення і здійснення необхідних змін під час використання поточного навчально-виховного змісту).

Тема 6. Науково доказові методики проведення оцінки та визначення особливих освітніх потреб. Особливості адаптації методик оцінювання (діагностики) для дітей з порушеннями слуху. Методики визначення рівня розвитку пізнавальних можливостей та мовлення дітей різних вікових груп; сформованості готовності до шкільного навчання. Стартовий пакет сучасних спеціальних методик для оцінювання освітніх труднощів та потреб (LEITER-3, PEP-3, WISC-IV, CASD, CONNERS-3) як світовий стандарт діагностики (діагностування лише в контексті визначення особливостей).

Під час розроблення змісту програми враховано загальні принципи та основні характеристики психолого-педагогічного обстеження дітей з особливими освітніми потребами: принцип комплексності, цілісного системного вивчення; принцип динамічного вивчення, згідно з яким важливо з'ясувати, що діти знають і вміють на даний час, а також їхні потенційні можливості, «зону найближчого розвитку» (важливо не лише враховувати кінцевий результат діяльності, а й аналізувати процес її виконання – способи дій, їх раціональність, послідовність, логічність, наполегливість в досягненні мети, ставлення до обраних способів рішення, критичність тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Психолого-педагогічну діагностику розвитку осіб із порушеннями слуху варто розглядати як частину комплексного психолого-педагогічного супроводу. Психолого-педагогічна діагностика здійснюється протягом всього періоду роботи з дитиною і визначає мету та зміст навчання. Діагностика дає змогу не лише дати оцінку ефективності навчання за певний період часу, а й допомагає виявити проблеми, коли можливості дитини не відповідають результатам роботи, та провести своєчасний перегляд індивідуальної програми розвитку.

Представлену навчальну програму розроблено відповідно до Критеріїв оцінювання якості освітньої програми Національного агентства забезпечення якості вищої освіти (додаток 1 до Положення про акредитацію освітніх програм,

за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024). Важливим є оновлення програми відповідно до сучасних підходів в освіті, змін нормативно-правової бази, кращого вітчизняного та іноземного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовченко С. В. (2018). Теоретичні та практичні основи реалізації системи раннього втручання для дітей з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 1 (14), 2018. С. 303–309.
2. Кульбіда, С., Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Федоренко, О. & Литвинова, В. (2019). *Навчання дітей із порушеннями слуху: навчально-методичний посібник*. Харків: Вид-во «Ранок». Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/719471/>
3. Литовченко, С., Жук, В., & Литвинова, В. (2019). Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільлі: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Симоненко О.І. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/729747/>
4. Жук В.В. (2020). Педагогічна допомога дітям раннього віку з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: збірник наук. праць / За ред. В.В. Засенка. К.: ТОВ «Наша друкарня», 2020. Вип. 16. С. 126–143.*
5. Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Шевченко, В., Литвинова, В., & Федоренко, О. (2021). *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>
6. Жук, В.В. (2021). Особливості слухомовленнєвого розвитку дітей з кохлеарними імплантами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3 (103), 7–16. <https://doi.org/10.33189/ectu.v103i3.75>
7. Жук В.В., Литвинова В.В., & Литовченко С.В. (2023). *Педагогічна підтримка дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху та їхніх батьків в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник*. Київ, 2023. 123 с. <https://ispukr.org.ua/?p=11482>
8. Жук, В.В., Литвинова, В.В., & Литовченко, С.В. (2023). Чути і спілкуватись. Крок за кроком з батьками. Методичний супровід та психологічна підтримка: навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11486>
9. Жук, В.В., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., & Вовченко, О.А. (2023). Серія навчальних посібників за сферами розвитку для дітей дошкільного віку з порушенням слуху «Сходинки. Підтримаємо та допоможемо» (3 посібника). Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11438>
10. Жук, В.В. (2024). Діагностування слухомовленнєвого розвитку у системі корекційно-розвиткової допомоги дітям з кохлеарними імплантами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 115(3), 115–128. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.189>

REFERENCES

1. Lytovchenko, S. (2018). Teoretychni ta praktychni osnovy realizatsii systemy rannoho vtruchannia dlia ditei z porushenniamy slukhu [Theoretical and practical foundations of implementing an early intervention system for children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. 1 (14). Retrieved from: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/166/152> [in Ukrainian].
2. Kulbida, S., Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Fedorenko, O. & Lytvynova, V. (2019). *Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu* [Teaching children with hearing impairments]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/719471/> [in Ukrainian].
3. Lytovchenko, S., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2019). Novyi format osvitnoho seredovyscha: dity z porushenniamy slukhu u doshkilni [A new format of the educational environment: children with hearing impairments in preschool]: navch.-metod. posib. Kyiv: FOP Symonenko O.I. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/729747/> [in Ukrainian].
4. Zhuk, V. (2020). Pedagogichna dopomoha ditiam rannoho viku z porushenniamy slukhu [Pedagogical assistance for young children with hearing impairments]: *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. Vypusk 16. Retrieved from: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/146/135> [in Ukrainian].
5. Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Shevchenko, V., Lytvynova, V., & Fedorenko, O. (2021). *Suchasnyi kurykulum v osviti ditei z porushenniamy slukhu* [Modern curriculum in the education of children with hearing impairment]: metodychni rekomendatsii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776> [in Ukrainian].
6. Zhuk, V.V. (2021). Osoblyvosti slukhomovlennievoho rozvytku ditei z kokhlearnymy implantamy [Features of auditory and speech development in children with cochlear implants]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 3(103), 7–16. <https://doi.org/10.33189/ectu.v103i3.75> [in Ukrainian].
7. Lytovchenko, O., Zhuk, V., Lytvynova, V. (2023). *Pedahohichna pidtrymka ditei rannoho ta doshkilnoho viku z porushenniamy slukhu ta yikhnikh batkiv v umovakh voiennoho stanu*: [Pedagogical support for early and preschool children with hearing impairments and their parents in martial law conditions: teaching and methodological manual]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11482> [in Ukrainian].
8. Zhuk, V., Lytvynova, V., & Lytovchenko, S. (2023). Chuty i spilkuvatys. Krok za krokom z batkamy. *Metodychnyi suprovid ta psykholohichna pidtrymka* [Hear and communicate. Step by step with parents. Methodical support and psychological support]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv ta batkiv. Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11486> [in Ukrainian].

9. Zhuk, V., Lytvynova, V., Lytovchenko, S., & Vovchenko, O. (2023). Seriiia navchalnykh posibnykiv za sferamy rozvytku dlia ditei doshkilnoho viku z porushenniam slukhu «Skhodynyk. Pidtrymaiemo ta dopomozhemo» [A series of teaching aids in the areas of development for preschool children with hearing impairments «Steps. We will support and help»]: (3 posibnyka). Kyiv. Retrieved from: <https://ispukr.org.ua/?p=11438> [in Ukrainian].

10. Zhuk, V.V. (2024). Diahnostuvannia slukhomovlennievoho rozvytku u systemi korektsiino-rozvytkovoi dopomohy ditiam z kokhlearnymy implantamy [Diagnosing auditory and speech development in the system of correctional and developmental assistance for children with cochlear implants]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 115(3), 115–128. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.189> [in Ukrainian].

УДК 159.964.2:364-7:376-056.36](477):316.42

Наталія Ярмола,

кандидатка педагогічних наук,
старший науковий співробітник
nat.yar1978@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-9374-5543
Researcher ID: V-4898-2017

Natali Yarmola,

PhD

Ігор Хотенюк,

аспірант
khotenuk@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-1485-3907

Igor Khoteniuk,

Postgraduate student

**РОЛЬ ПСИХОЛОГА У ПІДТРИМЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ РОДИН З ДІТЬМИ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД**

**THE ROLE OF THE PSYCHOLOGIST IN SUPPORTING INTERNALLY DISPLACED FAMILIES
WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: AN INTERDISCIPLINARY
APPROACH**

Анотація. У статті висвітлено актуальність проблеми підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах повномасштабної війни в Україні, зокрема родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Авторки акцентують увагу на множинній вразливості таких сімей, яка обумовлена не лише вимушеним переселенням, а й психологічною травматизацією, соціальною ізоляцією та складнощами з доступом до освітніх і медичних послуг. Центральною фігурою підтримки в цьому контексті виступає психолог, чия діяльність виходить за межі традиційного консультування і передбачає координацію міждисциплінарної взаємодії, фасилітацію командної роботи, участь у створенні індивідуальних освітніх маршрутів та підтримку батьків у кризових станах.

У статті проаналізовано функціонал психологів у різних сферах – освітній, медичній та соціальній – та підкреслено необхідність узгодженої співпраці між фахівцями. Розглянуто ключові виклики та принципи побудови ефективної міжпрофесійної команди. Акцент зроблено на важливості індивідуального підходу до кожної родини, врахування психоемоційного стану батьків і дитини, а також розвитку стресостійкості й батьківської компетентності. Подаються рекомендації щодо вдосконалення підготовки психологів, організації системної взаємодії в громадах та методичного супроводу ВПО-родин.

Стаття сприяє глибшому розумінню ролі психолога у сучасних соціально-гуманітарних умовах та обґрунтовує ефективність міждисциплінарного підходу як ключового чинника комплексної підтримки родин з дітьми з ООП.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, психолог, робота з батьками, міждисциплінарний підхід, внутрішньо переміщені особи.

Abstract. The article highlights the relevance of supporting internally displaced persons (IDPs) in the context of the full-scale war in Ukraine, with a particular focus on families raising children with special educational needs (SEN). The authors emphasize the multiple vulnerabilities of such families, which stem not only from forced displacement but also from psychological trauma, social isolation, and limited access to educational and medical services. In this context, the psychologist plays a central role, extending beyond traditional counseling to include coordination of interdisciplinary cooperation, facilitation of teamwork, participation in the development of individualized educational paths, and parental support in crisis situations.

The article analyzes the functions of psychologists across educational, medical, and social spheres and underlines the necessity of coordinated collaboration among professionals. It explores key challenges and principles for building effective interdisciplinary teams. Particular attention is given to the importance of an individualized approach to each family, taking into account the emotional state of both parents and children, as well as fostering stress resilience and parental competence. Recommendations are provided for improving psychologists' training, organizing systematic community-based cooperation, and developing methodological support for IDP families.

This study contributes to a deeper understanding of the psychologist's role in the current socio-humanitarian context and substantiates the effectiveness of an interdisciplinary approach as a key factor in providing comprehensive support to families raising children with SEN.

Key words: children with special educational needs, psychologist, parental support, interdisciplinary approach, internally displaced persons.

Актуальність дослідження. Повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до масового переміщення населення, серед якого значну частину становлять родини з дітьми. Особливо вразливою категорією є внутрішньо переміщені родини, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вони стикаються не лише з типовими труднощами адаптації на новому місці, а й з певними специфічними викликами: обмеженим доступом до освітніх і медичних послуг, відсутністю сталого соціального оточення, психологічною травматизацією, а також необхідністю постійної участі в освітньому процесі своєї дитини в умовах зміненої інфраструктури.

У таких умовах роль психолога виходить за межі традиційного супроводу – вона трансформується в багатогранну, міждисциплінарну функцію, що охоплює психоемоційну підтримку, посередництво між родиною та освітніми/медичними установами, координацію з соціальними службами та участь у створенні безпечного середовища для дитини.

Міждисциплінарний підхід, який поєднує зусилля психологів, педагогів, соціальних працівників, логопедів та медиків, стає ключовим чинником ефективної допомоги. Проте на практиці така співпраця часто є епізодичною або недостатньо системною. Саме тому дослідження ролі психолога у підтримці ВПО-родин з дітьми з ООП в міждисциплінарному контексті є надзвичайно актуальним для сучасної української реальності та потребує наукового й практичного осмислення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами дедалі частіше стає предметом наукових досліджень у зв'язку з масштабами внутрішньої міграції, викликані війною в Україні. Актуальність теми підтверджується сучасними працями українських авторів, які зосереджуються як на психологічних, так і на міждисциплінарних аспектах підтримки таких сімей.

У своєму аналізі соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин із дітьми з ООП Хотенюк І. (2024) виокремлює особливості адаптаційного періоду цих сімей, підкреслюючи потребу в поєднанні соціальної підтримки з цілеспрямованими психологічними інтервенціями. Подібну думку розвиває Мамчур І. (2023), яка досліджує роботу з родинами у складних життєвих обставинах, підкреслюючи значення взаємодії фахівців у команді – психологів, соціальних працівників, педагогів – для забезпечення комплексного впливу на родину та дитину.

У межах міждисциплінарного підходу Брушневська І. (2024) пропонує системний аналіз моделей психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, акцентуючи увагу на відмінностях між різними концепціями інвалідності, ролі родини в системі підтримки та потребі в партнерській взаємодії між фахівцями. Водночас Реброва О. (2023) у своїй дисертації обґрунтовує необхідність впровадження родинно-центрованого та гуманістичного підходів до супроводу батьків дітей з ООП, зосереджуючись на оптимізації внутрішньосімейної взаємодії та підвищенні психологічної стійкості через тренінгову роботу.

Окремий пласт досліджень присвячено роботі з тривожністю та посттравматичним стресовим розладом у дітей. Так, Мащак С. та Купцова А. (2024) довели ефективність когнітивно-поведінкової терапії в груповій формі для дітей 6–14 років, які пережили переміщення, що дає можливість знижувати рівень тривожності та нормалізувати емоційний стан. Прохоренко Д. (2024) звертається до інноваційних практик комплексної допомоги дітям з ООП і ПТСР, включаючи арт-терапевтичні й психоосвітні компоненти.

Істотний внесок у розуміння ролі психолога у роботі з ВПО-родинами роблять дослідження Каменщук Т. (2022), яка акцентує на необхідності надання першої психологічної допомоги та розвитку психосоціальної стійкості родин через групову роботу, тренінги та мобілізацію внутрішніх ресурсів. Також варто відзначити праці Заверико Н. і Шашкіної В. (2023), які аналізують соціально-психологічний супровід ВПО у територіальних громадах, підкреслюючи важливість узгодженої роботи психологів, соціальних працівників і освітян у контексті адаптації таких сімей.

Отже, огляд літератури свідчить про зростаючий інтерес науковців до вивчення психологічного супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з ООП. Основними тенденціями досліджень є орієнтація на комплексний підхід, розуміння важливості міждисциплінарної взаємодії та необхідність індивідуалізації допомоги з урахуванням психоемоційного стану як дитини, так і її батьків.

Метою статті є проаналізувати роль психолога у процесі підтримки внутрішньо переміщених родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, з акцентом на міждисциплінарний підхід як умову ефективної взаємодії фахівців різного профілю у системі супроводу.

Методи дослідження. Теоретичні – використано для систематизації підходів до ролі психолога в освітній, медичній та соціальній сферах, а також для формулювання висновків і практичних рекомендацій; порівняльний аналіз – застосовано під час опису особливостей функціоналу психологів у різних установах, а також під час аналізу моделей міждисциплінарної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Психолог у системі супроводу внутрішньо переміщених родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, виконує ключові функції, що виходять за межі традиційного уявлення про психологічну допомогу. У сучасних умовах він виступає не лише як фахівець, який працює з емоційним станом дитини чи батьків, а як координатор, комунікатор і посередник між родиною та іншими спеціалістами, залученими до освітнього та соціального процесу.

Однією з основних особливостей психологічної підтримки ВПО-родин з дітьми з ООП є врахування множинної вразливості: травматичний досвід, дезадаптація до нових умов життя, соціальна ізоляція, складнощі з доступом до послуг, а також специфічні освітні й розвитку потреби дитини. Психолог має бути готовим працювати як на рівні кризової інтервенції, так і в напрямі довготривалого психоемоційного супроводу, розбудови ресурсності родини, підвищення батьківської компетентності.

У межах міждисциплінарного підходу психолог стає центральною фігурою, що налагоджує ефективну взаємодію між усіма учасниками супроводу дитини –

педагогами, дефектологами, логопедами, соціальними працівниками, медичними працівниками. Зокрема, він може брати участь у розробці індивідуальної освітньої траєкторії дитини, разом з учителями визначати цілі й методи навчання, враховуючи емоційний стан дитини та сімейний контекст. Психолог також виконує функцію модератора у випадках конфлікту чи непорозуміння між родиною та навчальним закладом або соціальною службою.

Згідно з практичними рекомендаціями, ефективна міжпрофесійна співпраця можлива лише за умови регулярної комунікації, спільного планування, розподілу ролей і відповідальності, а також наявності спільного бачення цілей супроводу (Реброва, 2023; Мамчур, 2023). У цьому процесі психолог не лише допомагає вибудовувати партнерські стосунки, а й виступає як фасилітатор – той, хто формує довіру між членами команди, сприяє злагодженій роботі, адаптованій до потреб конкретної родини.

Ще однією важливою сферою діяльності психолога є робота з батьками. Нерідко внутрішньо переміщені сім'ї перебувають у стані хронічного стресу або виявляють симптоми емоційного вигорання, що безпосередньо впливає на атмосферу в родині та динаміку розвитку дитини. Психолог має надати батькам емоційну підтримку, а також допомогти їм відновити відчуття контролю над ситуацією, сформувані конструктивні стратегії подолання труднощів і взаємодії з дитиною.

Особливої уваги потребує побудова індивідуального підходу до кожної родини з урахуванням її унікального досвіду, рівня прийняття особливостей дитини, наявних ресурсів та потенціалу. Важливим є не тільки знання технік психокорекції, а й володіння навичками культурної чутливості, кризового консультивання, роботи з травмою, а також розуміння специфіки інклюзивної освіти.

У контексті міждисциплінарного підходу до підтримки внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами важливо розмежувати функціонал та можливості психологів, які працюють у різних сферах – освітній, медичній та соціальній. Кожен з них має свою специфіку

втручання, яка залежить як від професійного середовища, так і від рівня контакту з дитиною та родиною.

Психолог у закладі освіти (шкільний або інклюзивно-ресурсного центру), зазвичай, є першим фахівцем, з яким взаємодіє родина після переїзду. Його роль полягає у проведенні первинного психологічного оцінювання дитини, виявленні рівня адаптації, емоційного стану, наявності дезадаптивних реакцій, а також наданні рекомендацій педагогам щодо індивідуалізації навчального процесу. Психолог здійснює консультування батьків, бере участь у створенні індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини, сприяє створенню психологічно безпечного середовища в класі.

Психолог у медичному закладі (наприклад, дитячій поліклініці, центрі реабілітації чи психоневрологічному диспансері) орієнтований насамперед на діагностику та лікування психічних чи психосоматичних розладів, які можуть бути пов'язані з травматичним досвідом або особливостями розвитку дитини. Такий фахівець працює в тісному контакті з психіатром, логопедом, реабілітологом і може рекомендувати психотерапію, медикаментозну підтримку або програму медико-психологічної реабілітації. Формат допомоги – індивідуальні консультації, сеанси психотерапії або участь у реабілітаційних програмах.

Психолог соціальної служби (наприклад, центрів соціальних служб або служб у справах дітей) фокусується на комплексній підтримці сім'ї в кризі. Його діяльність охоплює соціально-психологічне консультування, оцінку потреб сім'ї, допомогу в налагодженні зв'язків із соціальними інститутами (допомога з документами, направлення до інших установ), а також організацію груп взаємопідтримки для батьків. У форматі роботи можуть застосовуватись сімейне консультування, виїзні інтервенції, групові тренінги з батьківської компетентності, програми розвитку навичок стресостійкості.

Отже, кожен психолог – незалежно від установи – виконує важливу роль у системі підтримки родини, однак саме завдяки міжсекторній співпраці можна досягти максимальної ефективності допомоги. Важливо, щоб психологи мали

змогу комунікувати між собою, обмінюватися інформацією (з дотриманням етичних норм) та працювати над узгодженим планом підтримки дитини і родини.

Отже, роль психолога у підтримці ВПО-родин з дітьми з ООП є багатогранною і значущою. Міждисциплінарний підхід, у якому психолог виступає ключовим елементом координації та емоційної стабілізації, дає змогу створити систему підтримки, здатну відповідати складним і змінним потребам сімей, які пережили вимушене переселення та виховують дитину з особливими потребами.

Висновки та рекомендації. Аналіз наукових досліджень і практичного досвіду супроводу внутрішньо переміщених родин з дітьми з особливими освітніми потребами засвідчує, що роль психолога у цьому процесі є не лише допоміжною, а системоутворювальною. Психолог виконує функції емоційного стабілізатора, координатора міждисциплінарної команди, комунікатора між родиною та закладами освіти, а також фасилітатора взаємодії всіх залучених учасників. Успішність психологічного супроводу значною мірою залежить від міжпрофесійної взаємодії, заснованої на чітко визначених ролях, спільному баченні цілей і регулярному обміні інформацією.

Ефективна підтримка родин у ситуації вимушеного переселення має бути гнучкою, індивідуалізованою та чутливою до соціального, емоційного і культурного контексту. Психологу необхідно мати не лише фахові знання з психології розвитку, кризового консультування та інклюзії, а й здатність працювати в умовах змін, зберігаючи професійну стійкість і емпатійність.

З огляду на викладене, можна сформулювати такі практичні рекомендації:

1. Розвивати міждисциплінарні команди у закладах освіти та соціального захисту, що працюють з ВПО-родами з дітьми з ООП, з чітко визначеними ролями психолога в координації процесу супроводу.

2. Запроваджувати системні тренінги для психологів щодо роботи з кризовими сім'ями, травмованими дітьми, формування стійкості батьків та налагодження командної взаємодії.

3. Розробити методичні рекомендації з ведення психологічного кейсу ВПО-родини в умовах інклюзивного освітнього простору.

4. Забезпечити регулярний моніторинг психологічного стану родини, із залученням фахівців з різних галузей для своєчасної корекції супроводу.

5. Підтримувати мережі психологічної допомоги на рівні громад, які б поєднували фахівців освітньої, медичної та соціальної сфер.

Отже, у складних умовах сьогодення саме узгоджена, міждисциплінарна модель супроводу, в якій психолог займає провідне місце, має потенціал забезпечити гідну підтримку сім'ям, що водночас переживають втрату, адаптацію й турботу про дитину з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брушневська, І. (2024). Теоретичні аспекти побудови моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2(9). <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9>

2. Хотенюк, І. (2024). Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами як об'єкт соціально-психологічного аналізу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 1(24), 237–248. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251>

3. Мамчур, І. В. (2023). Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (1), 39–44. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5>

4. Прохоренко, Д. (2024). Психологічна підтримка дітей з ООП: комплексний підхід у подоланні наслідків ПТСР. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 115(3), 75–88. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.186>

5. Реброва, О. О. (2023). Програма психологічного супроводу батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 32(3), 136–142.

REFERENCES

1. Brushnevskaya, I. (2024). Teoretychni aspekty pobudovy modelei psykholoho pedahohichnoho suprovodu dytyny z OOP ta yii simi [Theoretical aspects of building models of psychological and pedagogical support for a child with special needs and his family]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2(9). <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9> [in Ukrainian].

2. Khoteniuk, I. (2024). Vnutrishno peremishcheni rodyny, yaki maiut ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy yak ob'iekt sotsialno-psykholohichnoho analizu [Internally displaced families with children with special educational needs as an object of socio-psychological analysis]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*, 1(24), 237–248. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251> [in Ukrainian].

3. Mamchur, I. V. (2023). Sotsialno psykholohichniy suprovid ditei iz simei, yaki opynylsia u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [Socio-psychological support for children from families who find themselves in difficult life circumstances]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholohiia, (1)*, 39–44. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-5> [in Ukrainian].

4. Prokhorenko, D. (2024). Psykholohichna pidtrymka ditei z OOP: kompleksnyi pidkhid u podolanni naslidkiv PTSR [Psychological support for children with OOP: a comprehensive approach to overcoming the consequences of PTSD.]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 115(3)*, 75–88. <https://doi.org/10.33189/ectu.v115i3.186> [in Ukrainian].

5. Rebrova, O. O. (2023). Prohrama psykholohichnoho suprovodu batkiv ditei rannoho viku z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Psychological support program for parents of young children with special educational needs]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia, 32(3)*, 136–142. [in Ukrainian].

ПОШУКИ Й ЕКСПЕРИМЕНТИ

УДК 159.922.76-053.4/.5-056.26]-044.332

Олексій Кіргізов,

аспірант I року навчання

e-mail: eaguolik@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-8617-2768>

Oleksii Kirgizov,

PhD student

Андрій Пех,

аспірант II року навчання

e-mail: andrepekh@gmail.com

ORCID ID: 0009-0007-1333-0278

Andriy Pekh,

Postgraduate student

Леся Прохоренко,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПНУ країни

e-mail: lesya-prohor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5037-0550>

Lesia Prokhorenko,

Doctor of Psychology Sciences, professor,

Corresponding Member in the National Academy of

Educational Sciences of Ukraine

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, вул. Берлінського, 9, м. Київ, Україна, 04060

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

АРТ- ТА МЕДІАТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ АДАПТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

ART AND MEDIA TECHNOLOGIES IN SHAPING ADAPTIVE BEHAVIOR IN CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. У статті проаналізовано психокорекційний потенціал інтерактивних технологій, зокрема арт-терапевтичних засобів і сучасних медіатехнологій, у подоланні дезадаптивної поведінки дітей з особливими освітніми потребами. Теоретично обґрунтовано, що трансформація сучасного освітнього простору потребує нових підходів до психолого-педагогічного супроводу учнів, особливо тих, хто має розлад дефіциту уваги з гіперактивністю (РДУГ). В умовах соціальних викликів спостерігається зростання кількості дітей із порушеннями саморегуляції, поведінковими розладами, труднощами концентрації та емоційною нестабільністю, що актуалізує потребу у впровадженні інноваційних психокорекційних стратегій.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування можливостей арт-терапії та медіатехнологій як інструментів формування адаптивної поведінки у дітей і підлітків з особливими освітніми потребами, зокрема з РДУГ. Акцент зроблено на інтеграції художньо-терапевтичних методів (малювання, казкотерапії, музикотерапії, театротерапії) із цифровими

ресурсами: інтерактивними іграми, відеозворотним зв'язком, мультимедійними платформами та мобільними додатками.

Результати дослідження підтвердили, що традиційні педагогічні підходи, орієнтовані переважно на вербальне навчання, дисциплінарний контроль та стандартизовані освітні методики, виявляються недостатньо ефективними для формування стійких моделей адаптивної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами (ООП), зокрема з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю (РДУГ). Такі підходи часто не враховують нейропсихологічні особливості цих дітей, їхню потребу у візуальній підтримці, сенсорній стимуляції, частому зворотному зв'язку та гнучких формах подання матеріалу. У цьому контексті інтерактивні технології, поєднані з арт-терапевтичними методами, виявляються значно ефективнішими, оскільки вони створюють динамічне, креативне, безпечне середовище, в якому дитина має змогу вільно самовиражатися, експериментувати з поведінковими моделями, емоційно розвантажуватися та отримувати позитивне підкріплення за соціально прийнятні реакції. Використання цифрових ігор, мультимедійних тренажерів, відеозворотного зв'язку та художніх технік сприяє розвитку ключових компонентів емоційного інтелекту (розпізнаванню, вираженню, регуляції емоцій), покращенню здатності до самоконтролю, підвищенню навичок комунікації, а також мотивації до навчальної діяльності. Інтеграція таких засобів в освітній та терапевтичний процес дає змогу реалізовувати індивідуальний підхід до кожної дитини, враховуючи її потреби, темп розвитку та зону найближчого розвитку. Зроблено висновок про доцільність комплексного використання арт- і медіатехнологій у психолого-педагогічному супроводі дітей з РДУГ як ефективного інструменту їхньої соціокультурної адаптації, інтеграції у шкільне середовище та поступового формування внутрішньої мотивації до конструктивної поведінки в інклюзивному освітньому просторі.

Ключові слова: спеціальна психологія, інтерактивні методи, адаптація, соціалізація, комунікація, РДУГ, порушення поведінки, психокорекція.

Abstract. The article analyzes the psychocorrective potential of interactive technologies, particularly art therapy tools and modern media technologies, in addressing maladaptive behavior in children with special educational needs. It is theoretically substantiated that the transformation of the modern educational environment requires new approaches to the psychological and pedagogical support of students, especially those diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). Under conditions of social challenges, the number of children experiencing difficulties with self-regulation, behavioral disorders, attention deficits, and emotional instability is increasing, highlighting the urgent need for innovative psychocorrective strategies.

The purpose of this study is to provide a theoretical rationale for the use of art therapy and media technologies as tools for developing adaptive behavior in children and adolescents with special educational needs, particularly those with ADHD. Special attention is given to the integration of art-based methods (such as drawing, storytelling therapy, music therapy, and drama therapy) with digital resources including interactive games, video feedback, multimedia platforms, and mobile applications.

The research findings confirm that traditional pedagogical approaches—focused primarily on verbal instruction, disciplinary control, and standardized teaching methods—are insufficiently effective for shaping stable models of adaptive behavior in children with special needs. These approaches often overlook the neuropsychological characteristics of such children, including their need for visual support, sensory stimulation, frequent feedback, and flexible learning formats. In contrast, interactive technologies combined with art therapy methods prove significantly more effective, as they foster a dynamic, creative, and safe environment where children can express themselves freely, experiment with behavioral models, experience emotional relief, and receive positive reinforcement for socially acceptable behavior. The use of digital games, multimedia tools, video modeling, and artistic techniques promotes the development of key components of emotional intelligence (recognition, expression, and regulation of emotions), improves self-regulation and communication skills, and enhances motivation for learning. Integrating such tools into educational and therapeutic processes enables the implementation of an individualized approach, taking into account each child's developmental needs, learning pace, and zone of proximal development. The study concludes that the comprehensive use of art and media technologies in the psychological and pedagogical support of children with ADHD is an effective means of fostering their sociocultural adaptation, school integration, and the gradual development of intrinsic motivation for constructive behavior in inclusive educational settings.

Key words: special psychology, interactive methods, adaptation, socialization, communication, ADHD, behavioral disorders, psychocorrection.

Актуальність дослідження. У сучасних освітніх та психотерапевтичних практиках спостерігається зростання інтересу до інноваційних методів підтримки дітей та підлітків з особливими освітніми потребами, зокрема з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю. Традиційні педагогічні підходи часто виявляються недостатніми для формування адаптивної поведінки, розвитку саморегуляції, комунікативних навичок та емоційного самовираження в цієї категорії осіб. У зв'язку з цим зростає значення арт-терапевтичних засобів

та інтерактивних медіатехнологій, які сприяють глибшому емоційному залученню, активізації творчого потенціалу та формуванню позитивного досвіду соціальної взаємодії. Комбінація творчих і цифрових інструментів відкриває нові можливості для інтегрованої корекційно-розвивальної роботи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Використання арт- та медіатехнологій як корекційно-розвивальних засобів подолання десоціалізації, деатаптації дітей з особливими освітніми потребами досліджувалася як у психологічному, так і педагогічному контекстах, і стала предметом наукового інтересу деяких вітчизняних та зарубіжних учених.

У вітчизняному науковому просторі істотний внесок у розробку арттерапевтичних підходів зробили О. Тарабрін, Н. Лавріненко, Л. Прокопенко, І. Єрмаков, які вивчали можливості мистецтва як засобу емоційного самовираження, зниження тривожності та стимуляції соціальної взаємодії. Серед педагогів і психологів, які досліджували вплив медіатехнологій на розвиток когнітивних і поведінкових навичок дітей з ООП, варто згадати І. Дмитрієву, Н. Квітку, С. Крутія, Т. Засекіну, котрі аналізували ефективність використання цифрових освітніх ресурсів, ігор, візуальних і аудіоінтерактивів у корекційно-розвивальному процесі.

У зарубіжній науці важливі концептуальні засади було розроблено Р. Арнхаймом, М. Наумбург, Е. Крамер. Вчені обґрунтували значення візуального мислення й стали засновниками психодинамічного напрямку в арттерапії. Дж. Рубін, С. Хоган, К. Маліч продовжили розвивати клінічне застосування мистецтва у роботі з дітьми, зосереджуючи увагу на діагностичному та терапевтичному потенціалі зображень.

У сфері медіаосвіти та цифрової терапії активно працювали Г. Дженкінс, Дже. П. Джі, Д. Бака, які досліджували ігрові середовища, цифрові симуляції та мультимедійні інструменти як засоби формування навичок саморегуляції, соціальної взаємодії й адаптивної поведінки у дітей з порушеннями розвитку.

Серед українських дослідників варто згадати Л. Ставицьку, яка вивчала ефективність театралізованих методів у розвитку соціальної взаємодії та комунікативної компетентності у дітей з труднощами поведінки (Ставицька,

2016). Її дослідження довели, що залучення до рольової гри та імпровізації сприяє формуванню навичок контролю емоцій, дотриманню соціальних норм та емпатії.

У своїх працях М. Кононко порушує питання емоційної дезадаптації в умовах дошкільної інклюзії та визначає важливість створення багатосенсорного середовища для саморегуляції поведінки, включно з арт-методами (Кононко, 2019). На цьому тлі Н. Софій акцентує увагу на необхідності підготовки педагогів до використання креативних методів у роботі з дітьми з порушеннями уваги та самоконтролю в інклюзивному класі, підкреслюючи ефективність технологій, орієнтованих на активне залучення й рефлексію (Софій, 2020).

У міжнародному контексті значущими є роботи А. Holmes, D. Kim-Spoon. Вчені розробили концепцію інтегрованої програми, що поєднує елементи наративної, театральної та візуальної терапії для формування адаптивної соціальної поведінки в дітей з нейророзвитковими порушеннями. Їхній підхід базується на усвідомленні дитиною власних думок, емоцій і впливу поведінки на інших (Holmes & Kim-Spoon, 2020).

Дослідження М. Ginsburg присвячено використанню цифрового сторітелінгу як засобу когнітивно-поведінкової терапії для дітей з поведінковими порушеннями (Ginsburg, 2018). У висновках автор засвідчує позитивну динаміку в розвитку саморефлексії та мовлення таких дітей. У працях А. Holmes, D. Kim-Spoon проаналізовано вплив віртуальних симуляцій та відеотренінгів на розвиток саморегуляції у підлітків з РДУГ (Holmes & Kim-Spoon, 2020). Вчені наголошують на значенні повторюваності, індивідуального темпу і відеозворотного зв'язку в корекції поведінки. В роботах В. Thomee акцентується увагу на потенціалі поєднання музикотерапії та медіатехнологій у підтримці дітей з РДУГ, стверджуючи, що така інтеграція підсилює емоційну виразність та внутрішню мотивацію до адаптивної поведінки.

У контексті вивчення впливу арттерапевтичних практик на формування адаптивної поведінки дітей з особливими освітніми потребами особливу увагу заслуговують дослідження J. Rickson і С. McFerran, в яких вчені зосередилися на застосуванні музичних і драматичних методів у шкільному середовищі (Rickson

& McFerran, 2014). Дослідники проаналізували практичний досвід впровадження таких підходів для підтримки дітей з порушеннями поведінки та труднощами соціалізації, звернувши увагу на їхній позитивний вплив на емоційний стан, рівень самовираження та якість міжособистісної взаємодії учнів. У своїх висновках автори наголошують на важливості довготривалих, системно організованих програм, що інтегрують мистецькі засоби в освітній процес, а також підкреслили необхідність тісної співпраці з родинами дітей для забезпечення стійкого терапевтичного ефекту та посилення адаптивного потенціалу дитини як у шкільному середовищі, так і поза його межами.

Отже, огляд наукових джерел засвідчує розмаїття підходів до психокорекції дезадаптивної поведінки у дітей з ООП. Попри велику кількість теоретичних і практичних напрацювань саме інтеграція арт- і медіатехнологій у форматі цілісної психолого-педагогічної підтримки таких дітей, у тому числі з РДУГ, залишається недостатньо дослідженою. Це відкриває перспективу для подальших емпіричних досліджень і розроблення комплексних міждисциплінарних методик.

Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення можливостей інтеграції арт-терапевтичних підходів і медіатехнологій у психокорекційній роботі з особами з особливими освітніми потребами, у тому числі з дітьми з РДУГ. Виходячи з сучасних наукових підходів до інклюзивної освіти, було здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, методичних рекомендацій, результатів емпіричних досліджень, а також проведено опитування фахівців (психологів, педагогів, арт-терапевтів), які безпосередньо працюють з такими дітьми.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становлять положення гуманістичної психології, теорії соціального навчання, конструктивістського підходу до розвитку особистості, а також принципи нейропсихології розвитку. У дослідженні застосовувались теоретичні методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, зокрема, теоретичний аналіз наукових джерел (вітчизняних і зарубіжних праць у сфері психотерапії, інклюзії,

нейропсихології), порівняльно-аналітичний метод – для зіставлення ефективності різних арт- і медіатехнологій.

Результати дослідження. У галузі спеціальної психології і педагогіки в Україні та світі зростає потреба у впровадженні психокорекційних інновацій, які враховують індивідуальні потреби дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю (РДУГ). Одним із найперспективніших напрямів у цій сфері є застосування арт-терапевтичних методів у поєднанні з інтерактивними медіатехнологіями, що дає змогу створити адаптивне середовище для формування стійких моделей поведінки, розвитку емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Деякі такі дослідження присвячено використанню в роботі з такими дітьми технік малювання, казкотерапії, ігрових програм, відеотренінгів і театралізованих методів, що позитивно впливає на розвиток саморегуляції, зниження імпульсивності та стимулює мотивацію до адаптивної поведінки.

У сучасній психолого-педагогічній науці арт- та медіатехнології розглядаються як ефективні інструменти психокорекційного впливу в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю. Численні дослідження, як українських, так і зарубіжних авторів, підтверджують, що поєднання художньо-творчих методів із можливостями цифрових технологій відкриває нові можливості для підтримки емоційного розвитку, когнітивної активності та соціальної адаптації дітей, які мають труднощі з саморегуляцією, імпульсивністю та навчальною мотивацією.

Питання психокорекційного потенціалу арт- і медіатехнологій у роботі з дітьми з ООП, у тому числі з РДУГ, досліджуються у працях таких українських науковців, як І. Зверева, Н. Гавриш, О. Безкот, І. Єрмаков, а також зарубіжних – L. Malchiodi, S. Hinshaw, M. Zentall, A. Barkley, G. Reid. Вчені вказують, що традиційні методи роботи часто не відповідають індивідуальним особливостям дітей з ООП, зокрема РДУГ, тому інноваційні підходи, які залучають невербальні канали комунікації (мистецтво, образ, звук, відео, гру), мають вищу ефективність.

Зокрема, Cathy A. Malchiodi у своїх роботах підкреслює значення арт-терапії як способу «безмовного висловлювання» для дітей з поведінковими порушеннями (Malchiodi, 2015). Вчена доводить, що художня діяльність, яка не потребує вербального самовираження, дає змогу дитині відрегулювати складні емоції, опрацювати фрустрацію та знизити тривожність. Водночас українська дослідниця Н. Гавриш стверджує, що застосування арт-засобів (малювання, ліплення, колажування) у закладах інклюзивної освіти забезпечує розвиток самоконтролю, розширює емоційно-сміслову сферу дитини та покращує її здатність до взаємодії з іншими (Гавриш, 2020).

Дослідження S. Hinshaw, присвячені психосоціальним втручанням у дітей з РДУГ, підтверджують те, що розвиток емоційного інтелекту є критичним фактором успішної адаптації таких дітей. Автор наголошує, що діти з РДУГ мають низький рівень розпізнавання емоцій, слабку емпатійну відповідь і труднощі в регуляції афективних станів. S. Hinshaw зазначає, що використання арт-терапевтичних підходів (наприклад, рольової гри, емоційної скульптури, роботи з кольором) дає змогу поступово формувати здатність до емоційної ідентифікації та контролю (Hinshaw, 2011). Підтвердженням цьому є й результати дослідження української психологині О. Bezkot, яка вивчала вплив художньої діяльності на розвиток емоційного інтелекту в молодших школярів з особливими потребами. В її експериментальній програмі спостерігалось підвищення здатності до вираження емоцій, розуміння емоцій інших та покращення поведінкової регуляції (Bezkot, 2018).

Медіатехнологія – окрема потужна сфера психокорекційної роботи. У дослідженнях G. Reid зазначається, що використання цифрових інструментів (освітні ігри, програми з біозворотним зв'язком, відеотренінги, мобільні додатки) дає змогу створити високоінтерактивне середовище, яке стимулює когнітивну активність, тренує увагу, покращує навички самоконтролю та розвиває навички планування дій (Reid, 2016). Аналогічні результати знаходимо в працях І. Єрмакова. Вчений досліджував вплив мультимедійних технологій на навчальну мотивацію дітей з ООП. Згідно з його висновками, візуалізація

інформації, чітка структура і зворотний зв'язок є ключовими факторами, які утримують увагу дітей із дефіцитом концентрації.

Щодо мотивації до навчання цікавими видаються результати досліджень А. Barkley. Результати експерименту демонструють, що інтерактивні платформи, які вміщують елементи гри, дають можливість перетворити навчальний процес на цікаву взаємодію, яка значно знижує рівень опору до завдань та підвищує готовність дитини до включення в освітній процес. Водночас вчений наголошує, що успішність такого підходу значною мірою залежить від диференціації змісту завдань і відповідності матеріалу рівню розвитку дитини, що підкреслює важливість індивідуалізованого підходу (Barkley, 2012).

Цікаві дані досліджень, проведених в межах скандинавського проєкту «Koolit», знаходимо в працях Р. Hakkarainen, І. Bråten, Н. Oksanen. Вчені доводять позитивний вплив інтегрованого підходу (арт + медіа) на рівень соціалізації та шкільної адаптації учнів із особливими освітніми потребами, у тому числі з РДУГ (Hakkarainen, Bråten & Oksanen, 2021).

Як стверджують українські вчені, одним із найпоширеніших інструментів у роботі з дітьми з ООП є малювання, яке виконує не лише естетичну чи розважальну функцію, а й слугує засобом емоційної стабілізації, регуляції імпульсивних проявів і розвитку здатності до самовираження. Як зазначає А. Славіна, образотворча діяльність дає змогу знизити напруження нервової системи у дітей з підвищеною збудливістю, сприяє розвитку дрібної моторики, що безпосередньо пов'язано з функціонуванням виконавчих функцій. Окрім цього, процес малювання передбачає концентрацію уваги на завданні, дотримання певної послідовності дій, вибір кольору, форми, що мобілізує когнітивні ресурси дитини та формує навички внутрішнього контролю (Славіна, 2020).

У дослідженнях Н. Дяченко підкреслюється значення арт-методів для дітей із сенсорними і поведінковими порушеннями, де малювання використовується як посередник у діалозі між дитиною та фахівцем, що дає змогу опосередковано модифікувати дезадаптивні реакції.

Інші вчені дієвим засобом в контексті психотерапевтичної технології визначають казкотерапію, яка має глибоке потенційне значення для формування адаптивної поведінки в умовах інклюзивного освітнього середовища (К. Levina, І. Столяренко, О. Чебикін, Н. Ушакова). Дослідники стверджують, що вивчення сюжетів казок, моделювання ситуацій з моральною проблематикою та активне залучення дитини до процесу інтерпретації дає змогу опосередковано засвоювати соціальні ролі, емоції та моделі вирішення конфліктів (Levina, 2021). Так, у роботах О. Чебикіна доведено, що казкові сюжети дають змогу дітям з особливими потребами побачити власну поведінку зі сторони, переосмислити наслідки імпульсивних дій та навчитися альтернативним стратегіям реагування. Через ідентифікацію з позитивними персонажами дитина проєктує на себе бажані якості (терпіння, доброзичливість, витримку), а через обговорення проблемних сюжетів тренує здатність до морального аналізу ситуації. У цьому контексті дослідницька група І. Столяренко у своїх експериментах довела, що інтеграція казкотерапії в програму психокорекції для дітей з РДУГ сприяє підвищенню рівня соціальної адаптації та зниженню агресивних реакцій (Столяренко, 2018).

У психотерапії вагома роль надається застосуванню інтерактивних ігор, особливо створених на цифровій основі, що має значний потенціал для тренування виконавчих функцій, зокрема довільної уваги, короткотривалої пам'яті та навичок планування дій. У дослідженні К. Levina підкреслюється, що застосування спеціалізованих ігор із послідовною структурою завдань (наприклад, ігри на логічне мислення, запам'ятовування, реакцію) стимулює мозкову активність у дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери та поведінки, зокрема РДУГ, сприяє покращенню концентрації, розвитку здатності до затримки імпульсів та контролю дій. Авторка підкреслює, що важливою умовою ефективності таких ігор є поєднання ігрового елемента з чітко структурованим зворотним зв'язком, що дає змогу дитині розуміти, які дії були успішними, а які потребують корекції (Levina, 2021). Тотожної думки Н. Ушакова, вчена довела, що ігрова діяльність у форматі мобільних додатків із

тренувальними завданнями позитивно впливає на формування стійких когнітивних стратегій і підвищує інтерес до навчальної активності.

Зарубіжні вчені акцентують увагу на ефективності мультимедійного зворотного зв'язку, зокрема відеотренінгів, як інструменту розвитку самостереження, усвідомлення власної поведінки та формування соціальних навичок у дітей з порушеннями поведінки та уваги. Дослідження в цьому напрямі провадили, зокрема, А. Dowrick, який обґрунтував концепцію позитивного відеомоделювання як засобу підвищення самоефективності, R. Buggey – досліджував вплив відеомоделювання і відеозворотного зв'язку на поведінкову саморегуляцію дітей з розладами спектра аутизму та синдромом дефіциту уваги з гіперактивністю. Значний внесок у дослідження мультимедійних методів розвитку соціальних навичок також зробили L. Delano, T. Cihak, які аналізували ефективність відеоінтервенцій у контексті спеціальної освіти. Праці вчених підтверджують доцільність використання візуального самостереження як засобу активізації внутрішніх ресурсів дитини, покращення розуміння соціальних ситуацій та формування відповідних моделей поведінки.

У дослідженнях українських вчених, зокрема Т. Вербицької, продемонстровано, що застосування елементів відеотренінгу у роботі з дітьми з РДУГ сприяє формуванню в них здатності до самоаналізу, зменшення кількості імпульсивних соціально неприйнятних реакцій та покращення якості взаємодії з однолітками. Авторка свідчить, що аналіз відеоматеріалу спонукає до рефлексії, що є базовим компонентом формування саморегуляції в дітей з ООП (Вербицька, 2022).

Питання індивідуалізації підходу у психокорекційній роботі з дітьми з ООП розглядається у працях І. Зверєвої, M. Zentall. Вчені стверджують, що універсальні методики не завжди досягають поставленої мети, натомість ефективними є ті, що враховують емоційний профіль дитини, особливості її сенсорного сприйняття, інтереси та рівень соціального розвитку (Зверєва, 2021). З точки зору вченої, арт- і медіатехнології особливо сприятливі для адаптації до освітнього середовища, коли дитина має можливість самостійно обирати темп,

стиль виконання завдань, форму вираження думок і почуттів. У цьому контексті важливо також створення безпечного психологічного простору – атмосфери без оцінювання, тиску та порівняння, де дитина може вільно діяти, досліджувати, творити. В дослідженнях М. Zentall доведено, що участь батьків у спільній творчій діяльності з дітьми з РДУГ значно покращує результати корекції: зменшується кількість конфліктів, підвищується рівень емоційного контакту, зміцнюються навички співпраці.

Прибічники інтегрованого підходу свідчать, що поєднання арт- та медіатехнологій посилює інклюзивність освітнього процесу та підвищує адаптаційні ресурси дитини. У цьому контексті дослідження О. Tatar засвідчує, що діти, які проходили програми з використанням інтерактивних казок, медіаігрових методів і театралізованих виступів, демонстрували покращення у сфері адаптивної поведінки, зниження рівня емоційної збудливості та покращення соціальної залученості в класному колективі (Татар, 2022). Наукове підтвердження ефективності такого підходу представлено також у міждисциплінарних дослідженнях фінського освітнього проекту «Koolit», де впроваджувались програми з арт- та медіапідтримкою в інклюзивних класах. За даними звіту (Наккараїнен et al., 2021), рівень успішної соціальної адаптації в учнів із РДУГ після участі в інтегрованій програмі зріс на 38% порівняно з контрольною групою.

Отже, у результаті проведеного аналізу з'ясовано, що арт-терапевтичні засоби (малювання, казкотерапія, музикотерапія, медіатеатротерапія) позитивно впливають на емоційний стан дітей з ООП, сприяють зниженню рівня тривожності, підвищенню концентрації уваги, розвитку уяви, емпатії та навичок соціальної взаємодії. Зокрема, використання медіатехнологій у роботі з дітьми з РДУГ дає змогу опосередковано моделювати бажані поведінкові стратегії через героїв, що викликають позитивну ідентифікацію. Арт-терапія допомагає зменшити гіперактивність і стабілізувати ритм діяльності, а театротерапія – розвивати навички співпраці, дотримання ролей та інструкцій.

Водночас інтерактивні медіатехнології, включно з навчальними іграми, мультимедійними презентаціями, мобільними додатками та програмами з

біозворотним зв'язком, відкривають нові можливості для розвитку уваги, самоконтролю та когнітивної сфери в дітей з РДУГ. Наприклад, використання цифрових тренажерів для тренування виконавчих функцій (планування, черговості дій, утримання уваги) демонструє значну ефективність, особливо в контексті індивідуалізованого підходу. Мультимедійні ресурси стимулюють зорово-просторове сприймання, дають змогу структурувати матеріал, зробити навчання більш захопливим і динамічним, що особливо важливо у роботі з дітьми, в яких швидко втрачається інтерес.

Водночас комбіноване застосування арт- та медіаінструментів сприяє підвищенню ефективності психокорекційної роботи, оскільки забезпечує комплексний вплив на емоційну сферу, поведінкові патерни та когнітивні функції одночасно. Втім, важливо адаптувати методики з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, таких, як рівень розвитку, характер порушень, мотиваційний профіль та чутливість до сенсорних стимулів.

Отже, на підставі аналізу наукових досліджень можна констатувати, що використання арт- та медіатехнологій у психокорекційній роботі з дітьми з РДУГ та іншими особливими освітніми потребами володіє значним потенціалом для корекції емоційної сфери, стимуляції когнітивних процесів та засвоєння адаптивних патернів поведінки. Водночас застосування зазначених технологій сприяє розвитку емоційного інтелекту, підвищенню рівня саморегуляції, покращенню комунікативних навичок і мотивації до навчання. Висока ефективність досягається за умови індивідуалізації підходу, створення безпечного творчого середовища та активного залучення родини до психотерапевтичного процесу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сукупний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень дає змогу констатувати, що інтеграція арт-терапевтичного простору з сучасними медіатехнологіями створює сприятливі умови для розвитку адаптивної поведінки у дітей з ООП, у тому числі з РДУГ. Зокрема, відзначається підвищення мотивації до участі в психокорекційних заняттях, зниження рівня емоційного напруження, стабілізація поведінкових реакцій, формування позитивної самооцінки та

посилення соціальної взаємодії. Ефективність зазначених підходів значною мірою залежить від професійного рівня підготовки фахівців, індивідуалізації методик відповідно до особливостей дитини, а також активної участі родини у психокорекційному процесі.

У перспективі подальших досліджень науковий пошук зосереджуватиметься на аналізі стандартизованих програм, які інтегрують арт- та медіаінструменти у практику психологічного супроводу та психотерапії. Особливу увагу буде приділено підготовці фахівців до роботи в міждисциплінарному форматі, що передбачає поєднання знань у галузях психології, педагогіки, мистецтва та цифрових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька, Т.П. (2022). Мультимедійний відеотренінг як засіб розвитку соціальних навичок у дітей з РДУГ. *Журнал психологічних інтервенцій*, 10(2), 41–52.
2. Гавриш, Н.В. (2020). Арт-терапевтичні технології у розвитку емоційної сфери дошкільників з ООП. *Інклюзивна освіта: теорія і практика*, 2(1), 33–39.
3. Зверєва, І.Д. (2021). Індивідуалізація психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогічний альманах*, 3, 91–97.
4. Кононко, М.Л. (2019). Особливості емоційного розвитку дітей з порушеннями поведінки в умовах інклюзивної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 4, 63–70.
5. Крутій, С.Л. (2020). Партнерська взаємодія з батьками в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Дошкільна освіта*, 1(2), 27–32.
6. Славіна, А.В. (2020). Малювання як засіб емоційної саморегуляції у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. *Сучасна психологія*, 2(1), 17–25.
7. Ставицька, Л.В. (2016). Театральна діяльність як чинник соціалізації дітей із поведінковими порушеннями. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*, 3, 43–49.
8. Софій, Н.З. (2020). Підготовка педагогів до використання креативних технологій у роботі з дітьми з ООП. *Інклюзивна освіта: виклики і перспективи*, 2, 112–118.
9. Столяренко, І.М. (2018). Казкотерапія у формуванні адаптивної поведінки дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами. *Вісник психологічних досліджень*, 11(2), 59–66.
10. Татар, О.В. (2022). Комплексне застосування арт- та медіазасобів в інклюзивній освіті. *Український науковий журнал психології та освіти*, 1(4), 88–95.

11. Barkley, R.A. (2012). *Executive functions: What they are, how they work, and why they evolved*. Guilford Press.
12. Bezkot, O. (2018). Art therapy as a method of emotional intelligence development in children with special needs. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 6(3), 45–53.
13. Barkley, R.A. (2012). *Executive functions: What they are, how they work, and why they evolved*. Guilford Press.
14. Ginsburg, M.J. (2018). Digital storytelling and behavior modification: Therapeutic engagement for children with behavioral difficulties. *Journal of Creativity in Mental Health*, 13(2), 212–226. <https://doi.org/10.1080/15401383.2018.1425942>
15. Dyachenko, N. (2019). The influence of drawing on self-regulation in children with ADHD. *Psychological Journal*, 4(2), 112–118.
16. Hakkarainen, P., Bråten, I., & Oksanen, H. (2021). Integrating art and media education in inclusive classrooms: Evidence from the Koolit project. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(4), 527–543. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1859483>
17. Hinshaw, S. P. (2011). *The ADHD explosion: Myths, medication, money, and today's push for performance*. Oxford University Press.
18. Holmes, A. J., & Kim-Spoon, D. (2020). The development of self-regulation in adolescence: Integrative insights from behavior, brain, and society. *Current Directions in Psychological Science*, 29(6), 575–582. <https://doi.org/10.1177/0963721420969402>
19. Levina, K. (2021). Cognitive development games for children with ADHD: Implementation and outcomes. *Journal of Digital Learning and Education*, 9(1), 26–35.
20. Malchiodi, C. A. (2015). *Creative interventions with traumatized children* (2nd ed.). Guilford Press.
21. Malchiodi, C. A. (2020). *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. Guilford Press.
22. Reid, G. (2016). *Dyslexia and inclusion: Classroom approaches for assessment, teaching and learning*. Routledge.
23. Rickson, J., & McFerran, K. (2014). *Music therapy with children and adolescents in schools: Working with children, adolescents and their families*. Jessica Kingsley Publishers.
24. Thomee, B. (2017). The effect of music-based interventions and digital media on emotional regulation in children with emotional instability. *Nordic Journal of Music Therapy*, 26(4), 312–328. <https://doi.org/10.1080/08098131.2016.1271994>

REFERENCES

1. Verbytska, T.P. (2022). Multymediiniyi videotreninh yak zasib rozvytku sotsialnykh navychok u ditei z RDUH. *Zhurnal psykholohichnykh interventsii*, 10(2), 41–52. [in Ukrainian].
2. Havrysh, N.V. (2020). Art-terapevtychni tekhnolohii u rozvytku emotsiinoi sfery doshkilnykiv z OOP. *Inklyuzyvna osvita: teoriia i praktyka*, 2(1), 33–39. [in Ukrainian]
3. Zvierieva, I.D. (2021). Indyvidualizatsiia psykholoho-pedahohichnoi pidtrymky ditei z osoblyvymy osvitnymi potrebamy. *Pedahohichnyi almanakh*, 3, 91–97. [in Ukrainian].
4. Kononko, M.L. (2019). Osoblyvosti emotsiinoho rozvytku ditei z porushenniamy povedinky v umovakh inklyuzyvnoi osvity. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 4, 63–70. [in Ukrainian].
5. Krutii, S.L. (2020). Partnerska vzaiemodiia z batkamy v umovakh inklyuzyvnoho osvitnoho seredovyscha. *Doshkilna osvita*, 1(2), 27–32. [in Ukrainian].
6. Slavina, A.V. (2020). Maliuvannia yak zasib emotsiinoi samorehuliatsii u ditei iz syndromom defitsytu uvahy ta hiperaktyvnosti. *Suchasna psykholohiia*, 2(1), 17–25. [in Ukrainian].
7. Stavyska, L.V. (2016). Teatralna diialnist yak chynnyk sotsializatsii ditei iz povedinkovymy porushenniamy. *Sotsialna pedahohika: teoriia i praktyka*, 3, 43–49. [in Ukrainian].
8. Sofii, N.Z. (2020). Pidhotovka pedahohiv do vykorystannia kreatyvnykh tekhnolohii u roboti z ditmy z OOP. *Inklyuzyvna osvita: vyklyky i perspektyvy*, 2, 112–118. [in Ukrainian].
9. Stoliarenko, I.M. (2018). Kazkoterapiia u formuvanni adaptyvnoi povedinky ditei molodshoho shkilnoho viku z osoblyvymy potrebamy. *Visnyk psykholohichnykh doslidzhen*, 11(2), 59–66. [in Ukrainian].
10. Tatar, O.V. (2022). Kompleksne zastosuvannia art- ta mediazasobiv v inklyuzyvni osviti. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal psykholohii ta osvity*, 1(4), 88–95. [in Ukrainian].
11. Barkley, R.A. (2012). *Executive functions: What they are, how they work, and why they evolved*. Guilford Press. [in English].
12. Bezkot, O. (2018). Art therapy as a method of emotional intelligence development in children with special needs. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 6(3), 45–53. [in English].
13. Barkley, R.A. (2012). *Executive functions: What they are, how they work, and why they evolved*. Guilford Press. [in English].
14. Ginsburg, M.J. (2018). Digital storytelling and behavior modification: Therapeutic engagement for children with behavioral difficulties. *Journal of Creativity in Mental Health*, 13(2), 212–226. <https://doi.org/10.1080/15401383.2018.1425942> [in English].
15. Dyachenko, N. (2019). The influence of drawing on self-regulation in children with ADHD. *Psychological Journal*, 4(2), 112–118. [in English].

16. Hakkarainen, P., Bråten, I., & Oksanen, H. (2021). Integrating art and media education in inclusive classrooms: Evidence from the Koolit project. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 65(4), 527–543. <https://doi.org/10.1080/00313831.2020.1859483> [in English].
17. Hinshaw, S.P. (2011). *The ADHD explosion: Myths, medication, money, and today's push for performance*. Oxford University Press. [in English].
18. Holmes, A.J., & Kim-Spoon, D. (2020). The development of self-regulation in adolescence: Integrative insights from behavior, brain, and society. *Current Directions in Psychological Science*, 29(6), 575–582. <https://doi.org/10.1177/0963721420969402> [in English].
19. Levina, K. (2021). Cognitive development games for children with ADHD: Implementation and outcomes. *Journal of Digital Learning and Education*, 9(1), 26–35. [in English].
20. Malchiodi, C.A. (2015). *Creative interventions with traumatized children* (2nd ed.). Guilford Press. [in English].
21. Malchiodi, C.A. (2020). *Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process*. Guilford Press. [in English].
22. Reid, G. (2016). *Dyslexia and inclusion: Classroom approaches for assessment, teaching and learning*. Routledge. [in English].
23. Rickson, J., & McFerran, K. (2014). *Music therapy with children and adolescents in schools: Working with children, adolescents and their families*. Jessica Kingsley Publishers. [in English].
24. Thomee, B. (2017). The effect of music-based interventions and digital media on emotional regulation in children with emotional instability. *Nordic Journal of Music Therapy*, 26(4), 312–328. <https://doi.org/10.1080/08098131.2016.1271994> [in English].

УДК376+373.3/.5].043.2-056.2/.4:37.091.31

Оксана Таранченко,

доктор педагогічних наук

ukreditor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5908-3475>

Oksana Taranchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences

Алла Колупаєва,

член-кореспондент НАПН України,

доктор педагогічних наук, професор

al-col@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4610-5081>

Alla Kolupayeva,

Corresponding member of the NAES of Ukraine,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ В ОСВІТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

TECHNOLOGIZATION IN THE EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. У статті представлено бачення технологізаційного конструкту в освіті дітей з ООП на сучасному етапі впровадження інклюзивної парадигми в освітній системі України. Він є підмурівком, що структурує прийняття ідей інклюзивності, розуміння механізмів організації безбар'єрного освітнього середовища, а також побудови стратегії діяльності всіх ключових суб'єктів. Сучасний інструментальний кейс, спільний для дуальної української системи освіти дітей з ООП, органічно охоплює педагогічні, психологічні, специфічні корекційні та багато інших дотичних технологій, які автори статті групують на кілька взаємообумовлених та взаємопроникаючих комплексів: технології соціокультурного перетворення; технології менеджменту системи освіти/управлінські технології; технології співпраці/взаємодії; технології супроводу/сервісної підтримки; технології асистування/тьюторської підтримки; технології викладання/навчання. У статті для прикладу подано узагальнене бачення технологічного комплексу супроводу та сервісної підтримки, представлено основні тенденції та окреслено перспективи розроблення інструментарію в межах окремих актуальних векторів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивна парадигма, діти з особливими освітніми потребами, технології в освіті дітей з ООП, технологічні комплекси, технології супроводу/сервісної підтримки.

Abstract. The article presents a conceptual vision of technologization in the education of children with special educational needs (SEN) at the current stage of implementing the inclusive paradigm in Ukraine's educational system. This construct serves as a foundation that structures the adoption of inclusive values, the understanding of mechanisms for organizing a barrier-free educational environment, and the development of strategic actions by all key stakeholders. The modern instrumental toolkit, shared by Ukraine's dual system of education for children with SEN, organically integrates pedagogical, psychological, specific correctional, and various related technologies. The authors categorize these into several interrelated and overlapping clusters: technologies of sociocultural transformation; educational system management technologies; collaboration and interaction technologies; support and service technologies; assistantship and tutoring support technologies; teaching and learning technologies. As an example, the article offers a generalized model of support and service provision, outlines current trends, and identifies prospects for developing tools within specific priority directions.

Key words: inclusive education, inclusive paradigm, children with special educational needs, technologies in SEN education, technological clusters, support and service provision technologies.

Актуальність дослідження. Втілення інклюзивної парадигми закономірно передбачає побудову специфічних методологічних, стратегічних, структурних і змістових підвалин, зважаючи на відповідний соціокультурний контекст країни, де це відбувається. Наразі в різних країнах спостерігаються певні відмінності впровадження інклюзивної практики, втім загальне розуміння на ціннісно-світоглядному рівні є спільним для всіх (незалежно від етапу практичної реалізації). Воно фокусується на залученні кожної без винятку дитини в систему загальної освіти, позаяк під інклюзивною освітою загалом розуміється процес усунення дискримінації та сегрегації стосовно будь-яких відмінностей. Ці базисні пласти сутнісно викристалізувалися у світовій науковій спільноті упродовж кількох десятиліть і концентрувалися в основоположні концептуальні позиції, які вважаються висхідними і в розбудові освіти осіб з ООП в Україні на сучасному етапі. Українська освітня система вже

пройшла кілька важливих етапів втілення інклюзивної парадигми, продовжуючи деталізацію ключових методологічних концептів та поглиблення різновекторних практик. Беручи до уваги пролонгованість цього процесу, очевидним бачиться те, що всі суб'єкти освітнього поля в своїй діяльності мають використовувати спектр вивіреного інструментарію підтримки учнів з ООП, який забезпечуватиме системну взаємодію і сталий синергетичний ефект. Беззаперечно, що організація якісного навчання та супроводу дітей з ООП можлива лише із застосуванням комплексу дієвих практик, які уможливають продуктивний діалог та злагоджені дії всіх учасників освітнього процесу та враховують специфіку особливих освітніх потреб учнів. Освітня рівність є одним із ключових принципів сучасної педагогіки, що забезпечує безперешкодний доступ до знань і можливостей розвитку всім учням, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. А застосування сучасних технологій стає тим «містком», що долає бар'єри, позаяк технологізація в освітньому полі відкрила перспективні горизонти для створення справжнього інклюзивного простору, де кожна дитина може розкрити свій потенціал.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Принагідно зазначимо, що історія впровадження поняття технології в педагогіку та освітню практику пододала кілька еволюційних шаблів, серед яких ми виокремимо п'ять доволі помітних:

1. Первинна концепція технологізації в навчанні (друга половина XIX ст.). Досягнення індустріальної революції в розвинених країнах Західного Світу безпосередньо вплинули на зародження ідеї «механізації» навчального процесу. Педагоги звертали увагу на можливість використання специфічних методів для оптимізації процесу навчання. Відтак почали розвиватися підходи до стандартизації методів викладання та навчальних матеріалів; обстоювалась думка, що навчання має бути впорядкованим і систематизованим, як і будь-який інший процес (із чіткими цілями й результатами). Ці ідеї, хоча й не містили ще конкретного поняття «технологія», стали фундаментом для подальшого розвитку технологізації в освіті.

2. *Формування концепції педагогічних технологій (перша половина ХХ ст.).*

На початку століття в окремих країнах Заходу почали з'являтися окремі педагогічні технології, орієнтовані на масове навчання. У 1920-30-х роках освітні системи багатьох країн почали впроваджувати нові технічні засоби (зокрема аудіо- та візуальні, як от, наприклад, фільми) для підвищення ефективності навчання. Зверталась увага на важливість досвіду та активної участі учнів у навчанні, що згодом стало основою для багатьох педагогічних технологій. Важливим етапом було розроблення перших прообразів технологій асистування, які допомагали учням з порушеннями розвитку (тогочасна термінологія) у процесі навчання.

3. *Становлення в педагогіці наукового напрямку технологізації (1950–1960 рр.).* Після Другої світової війни технології активніше запроваджувалися в освітньому процесі. На цьому етапі дослідження у сфері психології навчання, оформлення поведінкових теорій, дали поштовх для системного застосування технологій у навчальному процесі. ЕВМ почали програмувати навчальний матеріал, поділяючи його на невеликі частини, які можна було засвоїти крок за кроком тощо. Обґрунтовували ідеї, що правильне використання цих машинних технологій забезпечить індивідуалізацію навчання та підвищить ефективність навчального процесу. В цей час термін «педагогічні технології» почав використовуватися ширше.

4. *Ера комп'ютерів та інформаційних технологій (1970–1990 рр.).* З поширенням комп'ютерів у 1970-ті роки технології, зокрема інформаційні, почали активно інтегруватися в освітній процес. З'явилися перші комп'ютерні програми, розроблені для навчання. Цей період можна вважати етапом цифрової революції в освіті. Комп'ютерні симуляції, освітні ігри, системи управління навчанням змінили спосіб взаємодії учнів із навчальним матеріалом. Однією з найвідоміших в цей період була теорія конструктивізму (її стисла суть така: активна участь учня у навчальному процесі через використання технологій).

5. *Ера інтерактивних та адаптивних технологій (ХХІ ст.).* Освітні, педагогічні технології нині істотно розвинулися завдяки поширенню інтернету, штучного інтелекту, мобільних пристроїв, віртуальної реальності. Освітні

платформи змінюють підходи до навчання, зробивши його доступнішим і глобальнішим. Технології ШІ дають змогу створювати адаптивні системи навчання, які прилаштовуються до потреб конкретного учня, а віртуальні реальності відкривають нові можливості для вивчення складних концепцій. Прогнозується, що кожний новий етап у цій періодизації наставатиме з коротшими часовими проміжками, спонукаючи до постійної ревізії та оновлення цього інструментарію.

У педагогіці поняття «технологія» тривалий час ототожнювалося з доволі жорстким регламентуванням процесу досягнення академічних чи виховних цілей із обов'язковою відповіддю на головні питання: чого і як навчати/виховувати; як це робити результативно (з окремими варіаціями). Власне, йшлося про чітку алгоритмізовану послідовність операцій, які мають приводити до конкретних результатів (з можливими незначними похибками). Нині контекстуальне тло і сутнісні тлумачення технологічного пласту надзвичайно розширилися й перебувають у фокусі уваги багатьох зарубіжних та українських дослідників у різних галузях, зокрема й в освітній сфері (О. Савченко, Н. Ничкало, В. Биков, І. Дичківська, М. Fullan, Р. Mishra, М. J. Koehler, В. Joyce, М. Weil, Е. Calhoun та багато інших) [1–9]. Впровадження інклюзивної практики в освіті дітей з ООП також закономірно сфокусувало увагу науковців-дослідників на технологізаційному векторі (М. Ainscow, Т. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey, С. Tomlinson, D. Mitchell, О. Мартинчук, А. Колупаєва, Н. Софій, С. Литовченко, О. Таранченко, О. Федоренко та багато інших) [10–19], що розширюється з кожним роком. Ми розглядаємо технологізацію як інструментальне підґрунтя втілення інклюзивної парадигми в освітню систему, а також своєрідний каркас великої конструкції, яку добудовує кожен дотичний до формування інклюзивного освітнього середовища в нашій країні та докладає власні технологічні цеглинки відповідно до сфери своєї фахової компетенції.

Мета статті полягає у висвітленні бачення технологізаційного конструкту в освіті дітей з ООП на сучасному етапі впровадження інклюзивної парадигми, а також окресленні перспектив розроблення методичного інструментарію в межах

актуальних векторів на прикладі технологічного комплексу супроводу та сервісної підтримки.

Методи дослідження. Серед теоретичних методів дослідження було обрано ті, які уможливили узагальнення та формулювання нових наукових положень: аналіз відповідних понять і синтез, зокрема, для виокремлення технологічних комплексів, моделей супроводу та сервісної підтримки; класифікація та типологія для систематизація технологічних комплексів; системний аналіз для визначення їх компонентів. Серед емпіричних методів: SWOT-аналіз для оцінювання сильних і слабких сторін конкретних технологій. Серед методів інтерпретації та узагальнення було обрано: компаративний аналіз для порівняння зарубіжного та українського досвіду технологізації; рефлексивний аналіз для оцінювання впливу інноваційних технологій на зміну освітніх практик; інтерпретації результатів дослідження для формулювання висновків про ефективність технологій. Ці та інші додаткові методи дослідження було застосовано в комплексі, що уможливило цілісне бачення технологізаційного конструкту в освіті дітей з ООП, виявити основні тенденції та окреслити перспективи розроблення окремих інструментальних комплексів, зокрема технологій супроводу/сервісної підтримки.

Результати дослідження. Позаяк в Україні на певному етапі було обрано шлях розвитку дуальної системи освіти дітей з ООП, закономірно, що таке структурне поєднання повинне мати єдині спільні фундаментальні підходи, а також цілісний технологічний інструментарій, що забезпечуватиме безумовну доступність, ефективність та якість навчання і супроводу осіб з ООП в усіх закладах освіти країни (Колупаєва А., 2007; Таранченко О., 2012). Розглядаючи сучасну парадигму освіти дітей з ООП, як соціально-педагогічний феномен, ми виокремлюємо її базис як синергетичне поєднання таких концептуальних кластерів: ціннісно-світоглядного, організаційно-структурного, технологічно-змістового. Вони є підмурівком, що структурує усвідомлення ідей інклюзивної парадигми, розуміння механізмів організації інклюзивного середовища, а також побудови стратегії діяльності всіх ключових суб'єктів в межах такого освітнього середовища. Останній кластер визначає технологічну компоненту реалізації

навчання та підтримки дітей з ООП відповідно до їхніх потреб. Він охоплює педагогічний методичний інструментарій, що забезпечує доступність освіти для всіх учнів, незалежно від їхніх можливостей, технології супроводу таких дітей та ін.

В умовах швидкого технологізаційного розвитку очевидно є необхідність структурування інструментарію, що використовується в освітньому процесі для навчання, супроводу та підтримки учнів з ООП. Серед них – інклюзивні технології, які ми потрактуємо як специфічні інструменти (стратегічного і тактичного рівнів), спрямовані на подолання бар'єрів у навчанні та пристосування освітнього процесу до індивідуальних можливостей і потреб кожної дитини, що використовуються для забезпечення ефективного навчання учнів з різними потребами в належно організованому освітньому середовищі та їх соціального інтегрування на максимально можливому для кожного рівні. Ми розглядаємо такі освітні технології як оптимальний інструментарій для всіх учасників (як суб'єктів, так і окремих інституцій), долучених до освітньої системи, позаяк у фокусі уваги перебувають не лише процеси навчання, розвитку, виховання, академічного та соціального залучення дітей з ООП, а й організаційні аспекти побудови належного освітнього середовища та, загалом, інклюзивного соціуму. Очевидно, що сучасний інструментальний кейс в освіті осіб з ООП органічно охоплює педагогічні, психологічні, специфічні корекційні та багато інших дотичних технологій, які в комплексному поєднанні справляють синергетичний ефект – своєрідний сплав якості та ефективності підтримки учнів з ООП в освітньому процесі.

Деякі маркери дають підстави характеризувати певні методичні інструменти як такі, що належать до кейсу інклюзивних технологій. Зокрема, вони мають сприяти:

- **реалізації принципів інклюзивної освіти.** Використання належних технологій має забезпечувати створення освітнього середовища, де всі учні, незалежно від їхніх потреб і можливостей, можуть навчатися разом; розвиток толерантності та розуміння з боку інших учасників освітнього процесу; підвищення рівня соціального інтегрування дітей з ООП;

- **доступності освіти.** Зокрема, технологія має сприяти усуненню бар'єрів в освіті, забезпечуючи «вирівнювання» можливостей для всіх учнів. Завдяки належно розробленим технологіям діти з ООП можуть отримати ширший доступ до освітніх ресурсів;
- **якості освіти.** Технологія має зробити навчання ефективнішим і якіснішим; уможливити застосування інноваційних підходів, що полегшують доступ до знань та підвищують їх засвоєння;
- **індивідуалізації/персоналізації навчання.** Технологія має уможливлювати організацію адаптивного освітнього середовища, що враховує індивідуальні особливості учнів з ООП. Належно розроблений інструментарій має забезпечувати персоналізацію навчання: моніторинг прогресу кожного учня, підлаштування освітніх матеріалів, завдань тощо, зважаючи на специфічні потреби, сильні та слабкі сторони учнів, аби полегшити засвоєння знань і розвиток навичок, підвищити мотивацію тощо;
- **активному залученню учнів.** Технологія має давати змогу учням з ООП бути не лише пасивними споживачами знань, а й активно взаємодіяти з матеріалом, використовувати різні засоби комунікації, що сприятиме кращому розумінню, запам'ятовуванню, застосуванню навчального матеріалу;
- **якісному оцінюванню.** Належно створена технологія уможливорює об'єктивне та детальне оцінювання, а також аналіз великого обсягу даних. Завдяки цьому педагоги мають отримувати розлогу інформацію про перебіг навчання кожного учня, аби коригувати підходи до викладання, забезпечуючи більш ефективно навчання;
- **підтримці комунікації та взаємодії.** Належно розроблена технологія має враховувати можливості застосування альтернативних систем комунікації, аби забезпечити ефективну комунікацію та співпрацю в навчальному процесі;
- **психологічній підтримці та мотивації.** Технологія має підтримувати створення середовища, де учні можуть взаємодіяти без стресу або відчуття дискримінації тощо.

Ці позиції мають братися до уваги користувачами під час відбору методик для практичного втілення та розробниками нового технологічного інструментарію, призначеного для використання в освіті дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі.

Для досягнення глобальних цілей імплементації інклюзивної парадигми в освітню систему ми вбачаємо за необхідне впровадити в дієвий обіг певні технологічні комплекси, що сукупно поєднують як освітні, так і педагогічні технології (а також і психологічні, корекційні та ін. дотичні). Наразі ми виокремлюємо такі технологічні комплекси, що бачиться нами як ще не остаточна кластерна дефрагментація, втім як прийнятна на цьому етапі класифікація для подальшого удосконалення в найближчій перспективі: технології соціокультурного перетворення; технології менеджменту системи освіти/управлінські технології; технології співпраці/взаємодії; технології супроводу/сервісної підтримки; технології асистування/тьюторської підтримки; технології викладання/навчання (Таранченко О. & Колупаєва А., 2020, 2021, 2023)⁴.

Розглянемо стисло до прикладу один із технологічних комплексів та окреслимо окремі позиції, що можуть впливати на його потенційне розширення у найближчій перспективі. Комплекс технологій супроводу/сервісної підтримки – це інструментарій, призначений для надання допомоги особам з ООП у розвитку, навчанні, професійній діяльності, повсякденному житті. Вони забезпечують навчальну, психологічну, фізичну, соціальну та інші види підтримки, беручи до уваги потреби кожної особи. Така підтримка може передбачати використання спеціалізованих технологій, а також надання корекційних, реабілітаційних та інших послуг у закладах освіти, громадах, соціальних та інших установах. Технології супроводу/сервісної підтримки покликані забезпечити дієвість, ефективність, безпеку і наступність послуг (в

---

⁴ Певна їх деталізація здійснюється нами упродовж останнього десятиліття і представлена у низці публікацій, представлених в електронній бібліотеці НАПН України, у персональних профілях Google Scholar, електронних ресурсах сайту Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

тому числі корекційних, реабілітаційних, соціальних та ін.) різними суб'єктами, які надають їх дітям з ООП (а також їхнім сім'ям) незалежно від місця проживання і навчання. Цей технологічний комплекс охоплює сукупність специфічних інструментів і систем, спрямованих на забезпечення ефективного навчання, соціального адаптування та розвитку дітей з ООП (а також дорослих, чисельність яких за роки війни істотно збільшилась).

У межах парадигми інклюзивної освіти поняття «супровід» і «сервісна підтримка» мають різне смислове наповнення, хоча обидва типи діяльності спрямовано на забезпечення якісного перебігу освітнього процесу для осіб з ООП. Супровід бачиться як цілісний, системний та довготривалий процес професійної підтримки дитини з ООП в освітньому середовищі, орієнтований на її розвиток, навчання, соціалізацію; здійснюється за участі команди психолого-педагогічного супроводу. (Має індивідуальний характер, відповідає особливим індивідуальним потребам конкретної дитини; передбачає оцінювання освітніх потреб, розроблення ППР, постійний моніторинг прогресу та коригування стратегії підтримки; охоплює всі сфери функціонування дитини; має розвивальний та інтеграційний характер). Сервісну підтримку орієнтовано на надання спеціальних послуг або ресурсів, які забезпечують доступність освітнього процесу для дитини з ООП; вона є технічною, організаційною або спеціалізованою допомогою, що може бути як одноразовою, так і періодичною. (Має інструментальний характер; може охоплювати: технічні засоби (наприклад, слухові апарати, комп'ютерні програми, спеціальні меблі), транспортні послуги, послуги вузькопрофільних фахівців (перекладача жестової мови, сурдопедагога, тифлопедагога та ін.), доступ до ресурсних кімнат; не завжди потребує глибокого аналізу потреб (виконує функцію доступу до середовища).

Серед очевидних завдань технологій супроводу/сервісної підтримки є: забезпечення доступу до якісної освіти, підтримка розвитку дітей з ООП; підвищення успішності та незалежності дітей з ООП у навчанні та житті; забезпечення доступу до необхідних ресурсів; забезпечення соціального інтегрування та психологічного комфорту; адаптація навчальних матеріалів і

середовища відповідно до індивідуальних потреб; надання консультативної підтримки батькам та педагогам.

Варто зазначити, що в межах цього технологічного комплексу вже тривалий час простежується активна дефрагментація окремих технологічних груп, як-от, наприклад: корекційно-розвиткові технології; адаптаційні технології та допоміжні засоби, зокрема, технології фізичної підтримки та ін.; технології психолого-педагогічного супроводу; соціально-педагогічні й технології соціального інтегрування; інформаційно-комунікаційні технології; інструментарій інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ); інструментарій розроблення ІПР та інші (цей розподіл поки що доволі умовний, як і назви окремих груп комплексу, зважаючи на їх активне розгалуження на сучасному етапі).

В українському освітньому полі втілення технологічного комплексу супроводу/сервісної підтримки відбувається з позицій командної взаємодії, що фокусує увагу на забезпеченні цілісного і, водночас, багатовекторного підходу до організації розвитку та навчання дитини з ООП, враховуючи її індивідуальні потреби. Командний підхід дає змогу обирати комплекс ефективних стратегій, індивідуалізований для кожного учня. Нині у різних країнах світу в освітніх системах реалізується один з трьох підходів командної взаємодії під час організації супроводу учнів з ООП чи певне їх поєднання. Ці підходи мають відмінності на рівні інтеграції професійних знань, спільної відповідальності та способах ухвалення рішень між учасниками команди [17]. Наразі в українському освітньому полі можна спостерігати практики подібні до кожного з трьох підходів. Стисло охарактеризуємо їх:

- Мультидисциплінарний підхід: фахівці різних галузей (педагоги, психологи, соціальні працівники, спеціальні педагоги та ін.) працюють паралельно, кожен у межах своєї професійної компетентності. Вони проводять оцінювання, надають підтримку, але взаємодія між ними мінімальна. Особливості: кожен спеціаліст формує окремий висновок; відсутній цілісний план підтримки; взаємодія обмежується обміном інформації; рішення

ухвалюються окремо. Плюси: швидке впровадження в умовах обмеженості ресурсів. Мінуси: фрагментарність допомоги, ризик дублювання заходів/впливів.

У закладах загальної середньої освіти, де відкрито інклюзивні класи, цей підхід часто практикується. Дитина з ООП отримує підтримку: від вчителя – у рамках освітньої програми, від асистента вчителя – у щоденній допомозі, від логопеда ІРЦ – який приходить 1–2 рази на тиждень, від психолога – який веде окремі заняття, від соціального педагога – за потреби. Але спеціалісти не регулярно координують дії; індивідуальна програма розвитку пишеться окремими блоками; зазвичай відсутні спільні наради (окрім формального підпису ІПР). Такий базовий рівень командної взаємодії спостерігається поки що у більшості українських закладів освіти (широко використовується).

- **Інтердисциплінарний підхід:** фахівці працюють узгоджено, регулярно зустрічаються для обговорення плану дій щодо дитини. Вони координують свою діяльність та спільно розробляють цілі плану підтримки. Особливості: спільне планування та розподіл функцій; координація на рівні командних зустрічей; інформація узгоджується й аналізується разом; рішення ухвалюються колективно, але кожен зберігає автономність у своїй діяльності. Плюси: узгодженість підтримки, спільне бачення. Мінуси: потребує часу та навичок взаємодії.

Цей підхід (частково впроваджується) практикується в межах моделей «інклюзивного простору» або з ініціативи адміністрації ЗЗСО (в окремих проєктах МОН (наприклад, у пілотних закладах освіти із підтримки дітей із РАС), проєктах, що підтримуються різними організаціями (наприклад, ГО «Смарт Освіта», ЮНІСЕФ, Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»)). У таких випадках ІРЦ організовує регулярні зустрічі команди супроводу: вчителя, асистента, логопеда, психолога, батьків та ін. Цією командою разом розробляють ІПР; проводять спільний моніторинг досягнень дитини; коригують інструменти підтримки на основі спостережень кожного спеціаліста; визначають «зони відповідальності» тощо.

- **Трансдисциплінарний підхід:** найвищий рівень інтеграції. Фахівці не лише координують свою діяльність, а й «діляться» ролями та функціями. Один

спеціаліст (наприклад, педагог або асистент) може виконувати частину завдань інших колег після спеціального навчання. Дитина отримує допомогу від єдиного «ключового» фахівця, що зменшує стрес. Особливості: ролі перетинаються (спільна відповідальність); проводяться крос-тренінги (навчання фахівців основ суміжних професій); один фахівець стає «ключовим» у впровадженні підтримки; висока взаємозалежність і постійне планування. Плюси: максимальна індивідуалізація, зменшення фрагментації впливів. Мінуси: передбачає високий рівень довіри, професійної гнучкості та управлінської підтримки.

Цей підхід (наразі не часто практикується) починає впроваджуватися в окремих інноваційних закладах/проектах (наприклад, «Сходинки до майбутнього», «Світ, який чекає на відкриття», Київ; пілотних програмах за підтримки ЮНІСЕФ, UNDP, Save the Children у громадах після 2022 року; за окремих освітніх ініціатив у Львівській, Івано-Франківській, Київській областях) [21]. У таких закладах освіти працює команда, в якій: асистент вчителя пройшов навчання з базових навичок логопедичної, поведінкової підтримки, основ альтернативної комунікації; один фахівець (найчастіше педагог або психолог) здійснює щоденний супровід дитини, застосовуючи навички, набуті від колег; уся команда зустрічається щомісяця, щоб оновити спільний план, обговорити виклики і навчити один одного. Очевидно, що можливість ширшого застосування підходів вищої організації та ефективності безпосередньо пов'язана з нагальною необхідністю істотних змін у підготовці кадрів і підвищенні кваліфікації працюючих спеціалістів закладів освіти, ІРЦ, із підвищенням змістової якості дисциплін та курсів такої підготовки.

Наразі технології супроводу/сервісної підтримки перебувають у фокусі науково-теоретичного, науково-методичного розроблення та активної різноваріативної практичної реалізації. Механізми надання додаткових послуг дітям з ООП та їхнім родинам деталізуються в нормативних документах, які продовжують удосконалюватися. Спектр різноманітних послуг для задоволення особливих освітніх потреб дітей нині розширився і продовжує розгалужуватися в розмаїтті їх форм. Варто зауважити, що на сьогоденньому етапі впровадження інклюзивної парадигми є можливість реалізовувати поступовий перехід від

медико-педагогічного погляду на дитину з ООП, через біо-психо-соціальну модель до соціально-педагогічного погляду. Це обумовлює переосмислення функціоналу інструментарію цього технологічного комплексу та розроблення його з відповідним фокусуванням. Поки що всі варіанти супроводу більшою мірою орієнтовано на дитину з ООП/її батьків як об'єктів, яким надається підтримка для забезпечення відповідних потреб (послуги корекційні, реабілітаційні, розвиваючі тощо). Втім, технології супроводу/сервісної підтримки в ідеалі мають сприяти тому, щоб діти з ООП мали *рівні* можливості для навчання і розвитку (в тому числі й виступали в якості рівноправних суб'єктів в освітньому процесі). В такому випадку підтримку можна буде характеризувати як сукупність певних інструментів для надання дитині з ООП можливості індивідуального вибору (в окремих випадках з допомогою батьків), що сприятиме повноцінному розкриттю її власного потенціалу.

Позаяк технології супроводу та сервісної підтримки мають міждисциплінарний характер, відповідно вони базуються на інтеграції різних підходів. Саме тому розроблення цього технологічного кластеру, на нашу думку, має опиратися на сукупність відповідних теоретико-методологічних конструктів, серед яких ми звертаємо увагу розробників на:

- **Гуманістичний підхід.** Гуманістична педагогіка передбачає створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини, незалежно від її можливостей та особливостей. З цих позицій: технології супроводу базуються на принципі прийняття дитини, врахуванні її індивідуальних потреб, забезпеченні психологічної підтримки; сервісну підтримку спрямовано на створення середовища, що сприяє комфортному процесу навчання (наприклад, технічну й організаційну допомогу).

- **Системний підхід** (розглядає дитину як частину складної взаємозалежної системи, що охоплює родину, освітній заклад, громаду та інші соціальні інституції). З цих позицій: супровід забезпечує гармонійну взаємодію між усіма елементами системи, зокрема педагогами, батьками та спеціалістами; сервісна підтримка передбачає акумуляцію ресурсів (адаптивні навчальні

матеріали, технічне обладнання тощо) та координацію дій усіх учасників процесу.

- **Екосистемний підхід** (розвиток дитини відбувається в контексті взаємодії з оточуючим середовищем (мікро-, мезо-, макросистемами)). З цих позицій: технології супроводу спрямовано на інтеграцію різних рівнів системи в єдине інклюзивне середовище; сервісна підтримка допомагає створити макросередовище (толерантне суспільство, належну нормативно-правову базу тощо) для забезпечення прав дитини з ООП.

- **Концепцію індивідуалізації** (врахування індивідуальних здібностей, інтересів і потреб кожної дитини). З цих позицій: супровід забезпечує, до прикладу, індивідуальне планування навчання, розроблення ІПР, контроль прогресу тощо; сервісна підтримка передбачає адаптацію середовища, матеріалів, надання індивідуальних технічних засобів (наприклад, пристроїв для альтернативної комунікації).

- **Соціальний конструктивізм** (підкреслює важливість взаємодії дитини із соціальним середовищем для її розвитку й навчання). З цих позицій: технології супроводу акцентують увагу на активній комунікації, залученні дитини до навчального процесу та соціальної групи; сервісну підтримку спрямовано на організацію тренінгів для педагогів і батьків для створення підтримуючої спільноти.

- **Концепцію безбар'єрності** (в освіті розглядається через призму універсального дизайну для навчання, доступності та рівного права на освіту; створення умов, які є оптимальними для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей). З цих позицій: супровід забезпечує подолання бар'єрів у навчанні через адаптацію матеріалів, методів роботи тощо; сервісна підтримка передбачає технічне забезпечення, мобільні додатки, спеціальне обладнання для дітей, які цього потребують тощо.

Також розробникам інструментарію цього технологічного комплексу варто брати до уваги:

- Методологію адаптації технологій для навчання. Для ефективного супроводу дітей з ООП потрібно враховувати їхні специфічні потреби (до

прикладу, використання спеціальних засобів для корекції зору, слуху тощо). Також має враховуватися можливість інтеграції різних технологій для забезпечення доступу до навчальних матеріалів (наприклад, екранні рідери, субтитри, спеціальні клавіатури тощо).

- Методологію персоналізації супроводу. Підтримка має бути індивідуалізованою, зважаючи на потреби кожного учня (обрання конкретних технологій або сервісів, які дають змогу реалізувати ефективні стратегії навчання конкретного учня). Це стосується й використання систем моніторингу успішності учнів з ООП або специфічного налаштування доступу до ресурсів.

Ретельно сплановані стратегії підтримки та супроводу, які враховують особливості та потреби дітей з ООП, дають змогу застосовувати технології, які не лише забезпечуватимуть доступ до навчання, а й вирішуватимуть задачі тактичного рівня: надаватимуть можливість для постійного індивідуалізованого моніторингу, належних адаптацій у межах розмаїтого контингенту учнів (що істотно розширився внаслідок війни) тощо. Відповідно, необхідно поповнювати спектр методичного інструментарію в таких групах (запропоновані назви умовні) як-от:

- Технології адаптивного навчання та персоналізації. Адаптивні платформи навчання; програмне забезпечення, яке дає змогу налаштувати контент відповідно до індивідуальних потреб учня; інтерактивні мультимедійні засоби, які можуть бути адаптовані для учнів з різними потребами.

- Технології доступності та інклюзивності. Інтерфейси доступності; програмне забезпечення для корекції зору або слуху; використання адаптивних пристроїв тощо.

- Технології моніторингу та підтримки прогресу. Системи моніторингу успішності; онлайн-платформ, що дають змогу педагогам і батькам стежити за навчальним прогресом учнів з ООП; автоматичний збір та аналіз даних про успішність учнів для коригування методів навчання.

- Корекційно-розвиткові технології. Мобільні додатки для підтримки розвитку; для щоденних вправ, тренувань і реабілітації; когнітивні тренажери та програми; програмне забезпечення для розвитку пам'яті, уваги тощо.

- Технології дистанційного навчання та підтримки. Віртуальні класи та платформи, що дають змогу навчатися віддалено за допомогою адаптивних технологій; телемедичні послуги та консультації, віддалений супровід (зважаючи на численні ускладнення стану здоров'я дітей з ООП внаслідок війни).

В умовах воєнного та післявоєнного періодів критично важливо розробляти й упроваджувати технологічний інструментарій, що відповідає сучасним викликам. Беззаперечно, що в пріоритеті мають бути моделі супроводу з урахуванням травматичного досвіду дітей і дорослих нашої країни, що інтегрують: індивідуалізацію навчання, емпатійну підтримку, системність та командну роботу. Як-от, наприклад:

<u>Інструментарій психосоціальної підтримки:</u>	програми стабілізації емоційного стану (травмотерапія, арт-терапія, тілесно-орієнтовані практики); технології скринінгу психоемоційних станів у дітей; тренінгові модулі для асистентів учителів, соціальних педагогів, шкільних психологів.
<u>Мульти- та трансдисциплінарні моделі співпраці:</u>	алгоритми ефективної командної взаємодії (педагог – асистент – логопед – психолог – батьки); сервісні кейс-менеджмент-системи для координації супроводу.
<u>Інструментарій фізичної реабілітації та інклюзивного дизайну:</u>	алгоритми створення інклюзивного освітнього середовища; протоколи безпечного супроводу дітей із тяжкими фізичними порушеннями; адаптивні комплекси фізичних активностей з елементами фізіотерапії.
<u>Технології комунікації та альтернативної комунікації:</u>	візуальні та технічні засоби комунікації; спеціальні додатки, пікто-системи, голосові комунікатори.

<p style="text-align: center;"><u>Технології</u></p> <p><u>підготовки та</u></p> <p><u>підтримки педагогів:</u></p>	<p style="text-align: center;">онлайн-курси та симуляційні платформи для вчителів і асистентів; технології наставництва та запобігання емоційному вигоранню фахівців.</p>
---	---

Беручи до уваги стрімку цифровізацію у нашій країні, в межах цього технологічного комплексу нам бачиться за необхідне розробляти (в осяжній перспективі) та удосконалювати окремі напрями, як от, до прикладу: цифрові та дистанційні технології супроводу; технології автоматизованого моніторингу та обслуговування; технології реагування на запити та інциденти; технології онлайн-навчання та документації тощо. Окремі вже практикуються освітянами, втім варто відзначити, що не всі з них увійшли в активне користування, позаяк потребують вільного володіння різним програмним забезпеченням, спеціальних навичок, наявності сучасних технічних пристроїв, додаткової підготовки на спеціалізованих курсах тощо. Інші ж передбачають масштабне технічне переоснащення більшості закладів освіти та осередків сервісної підтримки і супроводу. Це наразі складне завдання, зважаючи на всі наслідки війни та очевидні непрості виклики повоєнної відбудови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наразі бачення щодо багатовекторної взаємодії всіх суб'єктів в освіті дітей з ООП загалом сформувалося і реалізується в українському освітньому просторі в різних інституційних умовах. Варто наголосити, що виокремлені нами напрями технологізації в освіті дітей з ООП сукупно становлять потужний і дієвий ресурс, який забезпечуватиме подальший сталий розвиток української системи освіти, належну якість освіти та послуг супроводу і сервісної підтримки. Подальші удосконалення, на нашу думку, відбуватимуться завдяки кластерній дефрагментації технологічного інструментарію (задля оптимізації структури та функціоналу системи освіти, її якісної реструктуризації та подальшого поступу). Очевидно, що розроблення технологій цього комплексу бачиться як великий пласт для науково-методичних працівників освіти і відповідальний напрям підготовки кадрів (педагогів, психологів, реабілітологів та ін.).

Зважаючи на наслідки війни цей технологічний комплекс набуває надважливого значення не лише для забезпечення супроводу дітей з ООП (як це бачилося у довоєнний період), а й для широкого кола громадян нашої країни (і дітей, і дорослих) вже нині та у післявоєнний період. Також передбачається як розширення кола структур (центрів, організацій тощо), фахівців, які надаватимуть відповідні послуги супроводу та сервісної підтримки, так і поповнення технологічного/методичного інструментарію (зважаючи на специфіку травм війни – фізичних, психічних, психологічних). Означені позиції розширюватимуться та деталізуватимуться у процесі практичної реалізації технологій цього комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков, В.Ю. (2020). Технології відкритої освіти: перспективи впровадження в Україні. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 78(6), 24–34.
2. Ничкало, Н.Г. (2019). Інноваційні освітні технології: теорія і практика. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 6, 12–18.
3. Савченко, О.Я. (2021). Новітні педагогічні технології в контексті реформування шкільної освіти в Україні. *Освіта і розвиток*, 3, 19–24.
4. Дичківська, І.М. (2023). *Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник* (2-ге вид.). Київ: Академвидав.
5. Колупаєва, А.А. (orcid.org/0000-0002-4610-5081) and Таранченко, О.М. (orcid.org/0000-0002-5908-3475) (2023) *Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник* (Серія «Інклюзивна освіта»). Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна. <http://lib.iitta.gov.ua/739317/>
6. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
7. Joyce, B., Weil, M., & Calhoun, E. (2015). *Models of teaching*. Boston: Allyn & Bacon.
8. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
9. Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change*. New York: Teachers College Press.
10. Литовченко, С.Г. (2018). Психолого-педагогічні технології підтримки дітей з ООП. *Науковий вісник ІСПП імені М. Ярмаченка НАПН України*, 2, 54–60.
11. Мартинчук, О.Т. (2019). Педагогічні умови соціальної інклюзії дітей з ООП в умовах загальноосвітнього закладу. *Спеціальна педагогіка і психологія*, 1, 32–38.

12. Софій, Н.З. (2021). *Практичний посібник для команд супроводу в інклюзивному класі*. Київ: МОН України, ЮНІСЕФ.
13. Федоренко, О.Є. (2020). Інноваційні психологічні технології в інклюзивному освітньому середовищі. *Педагогічна думка*, 4, 40–46.
14. Ainscow, M. (2020). *Promoting equity in education: Lessons from international experience*. London: Routledge.
15. Loreman, T., Deppeler, J.M., & Harvey, D.H.P. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom*. Sydney: Allen & Unwin.
16. Tomlinson, C.A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms* (2nd ed.). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
17. Florian, L. (2015). Inclusive pedagogy in the UK: A framework for teacher education. *European Journal of Special Needs Education*, 30(3), 287–292.
18. Mitchell, D. (2014). *What really works in special and inclusive education: Using evidence-based teaching strategies* (2nd ed.). London: Routledge.
19. Friend, M., & Cook, L. (2013). *Interactions: Collaboration skills for school professionals* (7th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
20. Villa, R.A., Thousand, J.S., & Nevin, A.I. (2017). *Collaborative teaching in inclusive classrooms: A guide for educators*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
21. ЮНІСЕФ/Smart Foundation. (2022). *Інструктивно-методичний посібник для міждисциплінарних команд*.

REFERENCES

1. Bikov, V.Yu. (2020). Tekhnologii vidkrytoi osvity: perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini [Open education technologies: Prospects for implementation in Ukraine]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, 78(6), 24–34. [in Ukrainian].
2. Nychkalo, N.G. (2019). Innovatsiini osvichni tekhnologii: teoriia i praktyka [Innovative educational technologies: Theory and practice]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, 6, 12–18. [in Ukrainian].
3. Savchenko, O.Ya. (2021). Novitni pedahohichni tekhnologii v konteksti reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini [Modern pedagogical technologies in the context of school education reform in Ukraine]. *Osvita i rozvytok*, 3, 19–24. [in Ukrainian].
4. Dychkivska, I.M. (2023). *Innovatsiini pedahohichni tekhnologii: Navchalnyi posibnyk* (2-he vyd.) [Innovative pedagogical technologies: A textbook (2nd ed.)]. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
5. Kolupaieva, A.A., & Tarantchenko, O.M. (2023). *Inclusion: Step by step for teachers: Educational and methodological guide* (Series «Inclusive Education»). Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. <http://lib.iitta.gov.ua/739317/> [in Ukrainian].
6. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10. [in English].

7. Joyce, B., Weil, M., & Calhoun, E. (2015). *Models of teaching*. Boston: Allyn & Bacon. [in English].
8. Mishra, P., & Koehler, M.J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054. [in English].
9. Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change*. New York: Teachers College Press. [in English].
10. Litovchenko, S.V. (2018). Psykhologo-pedahohichni tekhnolohii pidtrymky ditei z OOP [Psychological and pedagogical support technologies for children with special educational needs]. *Naukovyi visnyk ISPP imeni M. Yarmachenka NAPN Ukrainy*, 2, 54–60. [in Ukrainian].
11. Martynchuk, O.T. (2019). Pedahohichni umovy sotsialnoi inkluzii ditei z OOP v umovakh zahalnoosvitnoho zakladu [Pedagogical conditions for the social inclusion of children with special educational needs in general educational institutions]. *Spetsialna pedahohika i psykholohiia*, 1, 32–38. [in Ukrainian].
12. Sofii, N.Z. (2021). *Praktychnyi posibnyk dlia komand suprovodu v inkluzyivnomu klase* [Practical guide for support teams in an inclusive classroom]. Kyiv: MON Ukrainy, UNICEF. [in Ukrainian].
13. Fedorenko, O.Ye. (2020). Innovatsiini psykhologichni tekhnolohii v inkluzyivnomu osvitnomu seredovyshchi [Innovative psychological technologies in an inclusive educational environment]. *Pedahohichna dumka*, 4, 40–46. [in Ukrainian].
14. Ainscow, M. (2020). *Promoting equity in education: Lessons from international experience*. London: Routledge. [in English].
15. Loreman, T., Deppeler, J. M., & Harvey, D.H.P. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom*. Sydney: Allen & Unwin. [in English].
16. Tomlinson, C.A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms (2nd ed.)*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. [in English].
17. Florian, L. (2015). Inclusive pedagogy in the UK: A framework for teacher education. *European Journal of Special Needs Education*, 30(3), 287–292. [in English].
18. Mitchell, D. (2014). *What really works in special and inclusive education: Using evidence-based teaching strategies (2nd ed.)*. London: Routledge. [in English].
19. Friend, M., & Cook, L. (2013). *Interactions: Collaboration skills for school professionals (7th ed.)*. Boston, MA: Pearson Education. [in English].
20. Villa, R.A., Thousand, J.S., & Nevin, A.I. (2017). *Collaborative teaching in inclusive classrooms: A guide for educators*. Boston, MA: Allyn & Bacon. [in English].
21. UNICEF/Smart Foundation. (2022). *Instruktyvno-metodychnyi posibnyk dlia mizhdystyplinarykh komand* [Instructional-methodical guide for interdisciplinary teams]. [in Ukrainian].

УДК 37.013.74:159.9:616.89:378.4

Олена Чеботарьова,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

olena.chebotareva@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4560-3708

Researcher ID: O-7771-2016

Olena Chebotaryova,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of Education of

Children with Disabilities of Intellectual Development

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

м. Київ, Україна

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

9 M. BerlinskySt, Kyiv, 04060, Ukraine

ТЕХНОЛОГІЯ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН: ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ

TECHNOLOGY OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES: PRACTICE OF IMPLEMENTATION

Анотація. У статті розкрито актуальні аспекти оновлення освітньо-наукових програм «Спеціальна освіта» відповідно до затвердженого Стандарту вищої освіти України для третього (освітньо-наукового) рівня. *Мета статті:* висвітлення ключових аспектів навчальної дисципліни «Технологія викладання фахових дисциплін», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями).

Окреслено мету, завдання, структуру та зміст курсу, спрямованого на формування фахових, загальнопредметних, дослідницьких і педагогічних компетентностей. Дисципліна охоплює сучасну методологію, концепцію вищої освіти, ознайомлює здобувачів з різними технологіями, методами, принципами, засобами, прийомами викладання фахових дисциплін спеціальності А 6 Спеціальна освіта, озброює вміннями застосовувати їх у майбутній організаторській, навчально-виховній, науково-дослідницькій діяльності.

Підкреслено важливість міждисциплінарного підходу, індивідуалізації освітньої траєкторії та інтерактивного навчального середовища для формування професійної зрілості здобувачів.

Автором висвітлено методичні аспекти та дієві практики викладання означеної дисципліни. Аналізуються особливості організації навчального процесу у вищій школі, що ґрунтується на інтеграції міждисциплінарних підходів, застосуванні інноваційних педагогічних технологій та цифровізації освіти. Особлива увага приділяється формуванню компетентностей здобувачів у в контексті компетентнісного підходу, як сукупності загальних принципів визначення цілей, добору змісту освіти, організації освітнього процесу, оцінки результатів навчання.

Окремо представлено практику реалізації дисципліни, формування навичок проєктування, організації та аналізу педагогічної діяльності. Практичні заняття, зокрема моделювання педагогічних ситуацій та планування навчальних занять, підкреслюють значущість відбору сучасного навчального матеріалу до індивідуальних потреб студентів. Акцентовано увагу на використанні інтерактивних навчальних засобів для побудови технологій навчання.

Підкреслюється важливість дисципліни у формуванні практичних умінь та професійної майстерності майбутніх педагогів.

Результати дослідження сприяють удосконаленню освітніх програм і методик підготовки докторів філософії у галузі спеціальної освіти.

Ключові слова: освіта, спеціальна освіта, підготовка докторів філософії, спеціальна освіта, вища освіта, методика викладання, педагогічна майстерність, сучасні технології навчання, підтримка, інтерактивні методи навчання, здобувачі освіти.

Abstract. The article reveals the current aspects of updating the educational and scientific programs «Special Education» in accordance with the approved Standard of Higher Education of Ukraine for the third (educational and scientific) level. The purpose of the article: to highlight the key aspects of the academic discipline «Technology of Teaching Professional Disciplines», which is implemented in the educational program for the preparation of Doctors of Philosophy in the specialty A6 Special Education (by specialization).

The goal, objectives, structure and content of the course aimed at the formation of professional, general subject, research and pedagogical competencies are outlined. The discipline covers modern methodology, the concept of higher education, familiarizes applicants with various technologies, methods, principles, means, techniques for teaching professional disciplines in the specialty A 6 Special Education, equips them with the skills to apply them in future organizational, educational, scientific and research activities.

The importance of an interdisciplinary approach, individualization of the educational trajectory and an interactive learning environment for the formation of professional maturity of applicants is emphasized.

The author highlights methodological aspects and effective practices of teaching the specified discipline. The features of the organization of the educational process in higher education are analyzed, which is based on the integration of interdisciplinary approaches, the use of innovative pedagogical technologies and the digitalization of education. Special attention is paid to the formation of applicants' competencies in the context of a competency-based approach, as a set of general principles for defining goals, selecting educational content, organizing the educational process, and assessing learning outcomes.

Separately, the practice of implementing the discipline, the formation of design skills, organizing and analyzing pedagogical activities. Practical classes, in particular, modeling pedagogical situations and planning educational classes, emphasize the importance of selecting modern educational material for the individual needs of students. Attention is focused on the use of interactive educational tools for building learning technologies.

The importance of the discipline in the formation of practical skills and professional skills of future teachers is emphasized.

The results of the study contribute to the improvement of educational programs and methods of training doctors of philosophy in the field of special education.

Key words: education, special education, training of doctors of philosophy, special education, higher education, teaching methods, pedagogical skills, modern learning technologies, support, interactive learning methods, education seekers.

Актуальність дослідження. Одним із важливих напрямів діяльності Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України є підготовка здобувачів освіти через аспірантуру та докторантуру. Тому вдосконалення освітніх програм та навчальних дисциплін з урахуванням міжнародних та вітчизняних тенденцій є необхідною умовою якісної підготовки наукових кадрів.

Затвердження Стандарту вищої освіти України третього рівня вищої освіти (доктор філософії) зі спеціальностей А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) обумовило перегляд освітньо-наукових програм «Спеціальна педагогіка», що є важливим напрямом поліпшення освітнього процесу, створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного здобувача освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження істотними є наукові роботи, де розглядаються технології викладання фахових дисциплін (Вітвіцька, 2006; Гладуш, 2014; Дичківська, 2012; Зайченко, 2016; Кузмінський, 2005); напрями поліпшення якості освітніх програм закладів вищої освіти (Мартинець, 2019; Лисенко, 2018; Немченко, 2014; Головенкін, 2019); пріоритетні напрями наукових досліджень у галузі спеціальної освіти (Засенко, 2024; Кульбіда, 2024; Прохоренко, 2024; Чеботарьова, 2024; Ярмола, 2024 та ін.).

Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних і практичних засад навчальної дисципліни «Технологія викладання фахових дисциплін», яка реалізується на освітній програмі підготовки докторів філософії зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) і відповідає вимогам нових освітніх стандартів, актуальним тенденціям у спеціальній педагогіці й психології.

Методи дослідження: аналіз і узагальнення наукових джерел, нормативно-правових документів для вивчення сучасного стану підготовки фахівців вищої освіти, узагальнення досвіду викладання та підготовки докторів філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта; порівняльний аналіз та проектування для розробки структури, змісту, тематичного наповнення та компетентнісного спрямування навчальної дисципліни основного циклу. Експертне оцінювання залучених фахівців у галузі спеціальної освіти дало змогу визначити доцільність і актуальність запропонованих змін. Крім того, аналіз нормативно-правових документів забезпечив відповідність запропонованої дисципліни вимогам державних стандартів та освітньо-наукових програм. Застосування зазначених методів забезпечило наукове підґрунтя для впровадження нових підходів у підготовці майбутніх докторів філософії.

Виклад основного матеріалу. Робочу програму (силабус) навчальної дисципліни «Технологія викладання фахових дисциплін» (автори: С. Кульбіда, О. Чеботарьова, Н. Ярмола, А. Лапін) розроблено на основі нових законодавчих документів – Закону України «Про вищу освіту» зі змінами (2023), Стандарту вищої освіти зі спеціальності 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2023), нових програм для здобувачів наукового

ступеня доктора філософії за напрямом підготовки А Освіта, спеціальністю А6 Спеціальна освіта за освітньою кваліфікацією – доктор філософії. Ця дисципліна є основною і враховує потреби здобувачів за освітньо-науковою програмою.

Мета дисципліни: відповідно до сучасної методології, концепції вищої освіти ознайомити здобувачів із закономірностями розвитку освіти, процесом навчання та розвитку творчого потенціалу студентської молоді, її наукової та професійної підготовки відповідно до державних та європейських стандартів, потреб суспільства; закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності та специфіку науково-педагогічної діяльності викладача, визначити особливості науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи.

Завдання:

– створити умови для засвоєння методологічних, теоретичних основ викладання, засвоєння форм, технологій, методів організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах різного рівня і профілю;

– ознайомити з теоретичними основами сучасної концепції вищої освіти з урахуванням європейських норм (термінологія, стандарти, позиції, нормативно-правова база);

– сформувати розуміння сфери застосування сучасних інноваційних технологій викладання фахових педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах різного рівня і профілю;

– сформувати вміння аналізувати, обирати й застосовувати відповідні технології відповідно до вимог викладання та вирішення дослідницьких завдань;

– засвоїти підґрунтя сучасних підходів зарубіжних і вітчизняних наукових шкіл, провідні принципи й закономірності навчально-виховного процесу у структурних компонентах навчальних закладів різного рівня і профілю;

– оволодіти методами, прийомами, засобами викладання фахових дисциплін у вищих навчальних закладах різного рівня і профілю;

– сприяти формуванню викладацької майстерності, організаційно-комунікативних здібностей, засвоєнню технік педагогічної фаховості, методик діагностики навчально-пізнавальної діяльності;

– здійснювати керівництво науково-дослідницькою діяльністю.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач доктора філософії повинен: **знати:**

– основні терміни, стандарти, положення методології, нормативно-правової бази, ключові засади концепції вищої школи;

– сучасні інноваційні технології викладання фахових педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах різного рівня і профілю;

– провідні принципи й закономірності організації, навчально-виховного, науково-дослідницького процесів у структурних компонентах вищих навчальних закладів різного рівня і профілю;

– **вміти:** використовувати здобуті знання сучасної термінології, стандартів, положень законодавства, провідних концепцій у науковому дискурсі організаційної, викладацької і дослідницької діяльності;

– аналізувати, обирати й застосовувати відповідні технології відповідно до вимог викладання та вирішення дослідницьких завдань;

– обирати відповідні техніки педагогічної фаховості, методики діагностики навчально-пізнавальної діяльності та застосовувати їх у практичній діяльності;

– проводити різні форми занять у вищому навчальному закладі (лекції, лабораторні, практичні та семінарські заняття);

– поєднувати навчальні і виховні завдання;

– використовувати інтерактивні методи (прийоми) викладання;

– розв'язувати психолого-педагогічні завдання ситуативного характеру, що надасть практичним заняттям професійно-педагогічної спрямованості в опануванні загальнопредметними і фаховими компетентностями.

Важливо також сформувати у здобувача **інтегральну компетентність:** здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти, застосовувати методологію наукової діяльності та педагогічної науки, проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Разом з інтегральною компетентністю важливим є також формування *загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей*, що забезпечують основу для ефективної професійної та наукової діяльності.

Загальні компетентності (ЗКО):

- **ЗК 01.** Здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, володіння високою мотивацією до виконання професійної діяльності у галузі спеціальної й інклюзивної освіти;

- **ЗК 02.** Здатність розв'язувати комплексні проблеми у сфері спеціальної та/або інклюзивної освіти на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

- **ЗК 03.** Здатність наслідувати етичні і правові здійснення професійної діяльності, мати чітку ціннісну орієнтацію на збереження психічного здоров'я кожного учасника навчально-виховного процесу.

ЗК 04. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, пошуку, оброблення та аналізу наукової інформації з різних джерел, генерування нових ідей.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СКО):

СК 01. Здатність до виконання професійних завдань і педагогічних функцій в умовах мінливого освітнього середовища.

СК 02. Здатність здійснювати ефективну організацію навчально-виховного процесу у закладах освіти на основі знань з теорії та практики вищої освіти, моделювання діяльності фахівця; викладання у вищій школі.

СК 03. Здатність до здійснення цілеспрямованої діяльності з проектування педагогічного процесу та окремих його складових відповідно до цілей, задач вищої освіти та розробки нормативної, організаційної й навчально-методичної документації.

СК 04. Здатність до управління навчальною діяльністю з підготовки фахівця за допомогою розробленої системи дидактичних засобів.

СК 05. Здатність визначити стан і потенціал системи організації освіти у закладах освіти, в тому числі володіння методикою аналізу освітньої діяльності

у закладі освіти, проведення педагогічної діагностики та моніторингу якості освіти.

СК 06. Здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички організації зв'язків з громадськістю та засобами масової інформації для вирішення завдань освітнього процесу у закладах освіти.

СК 07. Уміння формулювати та ініціювати нові ідеї, формулювати їх мету, завдання, розраховувати обсяг необхідних ресурсів. Застосовувати основні складові методології адміністративного управління: системна інтеграція, управління часом, бюджетом, якістю проєкту, управління ризиками, командою, комунікаціями та змінами.

СК 08. Уміти правильно розподіляти і делегувати повноваження в структурі апарату управління організації, приймати фахові рішення у процесі проєктування і удосконалення організаційної та виробничої структури підприємств. Координувати діяльність служб і підрозділів організації у сфері управління організаціями, інноваціями, фінансами, персоналом, маркетингом.

СК 09. Здатність до взаємодії із соціальними партнерами (стейкхолдерами), в тому числі й іноземними, щодо створення систем забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності.

СК 10. Здатність створювати належний психологічний клімат в групі; виявляти шляхи оптимізації управління навчально-виховним процесом та створювати умови для їх реалізації; формувати психологічну готовність майбутніх фахівців до виконання ними своїх професійних обов'язків.

СК 11. Здатність організовувати і здійснювати навчання дорослих у рамках формальної та неформальної освіти.

СК 12. Здатність до самоаналізу та коригування педагогічної діяльності, самоменеджменту, саморозвитку.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 год. (3 кредити ECTS).

У рамках курсу «*Технологія викладання фахових дисциплін*» здобувачі ступеня доктора філософії оволодівають передовими методиками, концепціями та підходами, спрямованими на організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти. Програма курсу передбачає всебічне вивчення теоретичних основ

формування професійних компетентностей фахівців галузі «Спеціальна освіта», важливих етапів у формуванні педагогічної майстерності здобувача III рівня, інтеграцію цифрових технологій для підвищення ефективності освітнього процесу, а також використання сучасних інтерактивних технологій, спрямованих на оптимізацію навчання. Особлива увага приділяється практичному освоєнню інноваційних технологій, що надає здобувачам можливість не лише розвивати високий рівень професійної компетентності, а й здійснювати науково обґрунтовані дослідження в царині спеціальної педагогіки та психології.

Методика викладання дисципліни *«Технологія викладання фахових дисциплін»* спирається на принципи системності, послідовності та міждисциплінарного підходу. Це дає змогу забезпечити глибоке і комплексне оволодіння сучасними педагогічними технологіями. Курс структуровано у вигляді чотирьох змістовних модулів, кожен з яких зосереджений на розкритті певних, але взаємопов'язаних аспектів професійної діяльності у сфері спеціальної освіти.

Перший модуль – *«Теоретико-методологічні основи дисципліни»* – присвячено вивченню теоретико-методологічних основ організації освітнього процесу для здобувачів вищої освіти. У рамках змісту цього модуля здійснюється аналіз традиційних, нетрадиційних форм, інтерактивних технологій у процесі вивчення фахових дисциплін. Вивчається комплекс компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця (нетрадиційні форми і технології (проблемне, позиційне, інтерактивне навчання), їхній вплив на ефективність процесу формування професійної компетентності; модель Е. Бігнела, типи освітніх модулів, модулі підготовки: фундаментальна, психолого-педагогічна підготовка, вибіркова, практична.

Крім того, обговорюються вимоги до професійної освіти з урахуванням основних принципів її розвитку Концепції вищої освіти в Україні. Акцентується увага на зміщенні парадигм в освіті як основи розв'язування проблем, що не розв'язуються традиційними способами; ролі організатора навчання, дидактичних підходах; перспективах розвитку освітніх установ в освіті.

Другий модуль присвячено темі «*Ресурс інноваційних технологій у закладах вищої освіти*», який має прикладний характер і орієнтований на розвиток в здобувачів умінь ефективно інтегрувати інноваційні технології та засоби у педагогічну практику. Основна увага приділяється питанням використання інноваційних технологій викладання у вищій школі, ігровим технологіям та новітнім методикам в освітньому процесі, спільній науково-дослідній роботі викладача та здобувача в центрі інститутського інноваційного хабу, технологіям дистанційного викладання фахових дисциплін, сучасним засобам ІКТ, ролі електронних засобів, мережевому сервісу, хмарним сервісам у вивченні дисциплін спеціальної та інклюзивної освіти у вищій школі.

Третій модуль – «*Навчальний (освітній) процес в Інституті (ЗВО)*» – присвячено навчанню здобувачів елементам дослідницької діяльності. Здобувачам надається інформація про об'єкт наукового дослідження, науково-дослідний процес, схема науково-дослідного процесу; організаційну, дослідну, завершальні стадії науково-дослідного процесу, ознайомлюють із критеріями ефективності наукових досліджень, навчають обирати теми, реалізовувати дослідження.

У четвертому модулі «*Компетентнісні засади професійного зростання фахівців*» представлено професійні компетентності фахових дисциплін з інклюзивного напрямку (викладач інклюзивного навчання); педагогічні умови формування професійних компетентностей фахівців зі спеціальної педагогіки; педагогічне моделювання процесу формування професійних компетентностей корекційного (спеціального) педагога; професійні компетентності викладача фахових дисциплін як особистості; стилі педагогічного спілкування в процесі освітньої діяльності; складові педагогічної майстерності викладача ВШ.

Однією з головних особливостей освітнього та наукового процесу є активна участь здобувачів у науково-дослідницькій діяльності. На відміну від класичної моделі навчання, орієнтованої переважно на відтворення та засвоєння знань, підготовка докторів філософії передбачає безпосередню участь у створенні наукових розробок, які мають елементи новизни та практичної значущості для певної галузі.

Важливим аспектом цього процесу є індивідуалізація освітньої траєкторії, що передбачає високий рівень академічної самостійності студентів. Створення персонального навчально-наукового плану, самостійне визначення теми дисертаційного дослідження, вибір відповідних методів й інструментів наукового пошуку – все це сприяє не лише успішному засвоєнню знань, а й розвитку унікального наукового мислення, а також формуванню дослідницької ідентичності майбутнього ученого.

Важливе місце в освітньому процесі посідає самостійна робота здобувачів. Вона охоплює широкий спектр активностей: вивчення актуальної наукової літератури, підготовку до академічних дискусій, участь у конференціях, круглих столах, а також виконання індивідуальних дослідницьких проєктів, написання есе, опрацювання практичних кейсів тощо. Така робота поглиблює теоретичну базу знань і розвиває дослідницькі навички.

Одним із ключових елементів сучасного освітнього процесу для підготовки здобувачів ступеня доктора філософії постає цифровізація навчального середовища. Вона охоплює активне використання інформаційно-комунікаційних технологій у науковій та освітній діяльності. Застосування спеціального програмного забезпечення для обробки та аналізу емпіричних даних, доступ до електронних наукових баз, а також участь в міжнародних освітніх та дослідницьких платформах сприяють розвитку цифрових компетенцій здобувачів. Це, своєю чергою, забезпечує їх успішну інтеграцію у світове наукове товариство.

Ефективність навчання за цією дисципліною досягається завдяки використанню інтерактивного підходу, що спрямований на активну участь здобувачів у навчальному процесі. Це сприяє розвитку практичних навичок і критичного мислення. Формування освітнього середовища, яке базується на принципах співпраці, самоаналізу та розв'язання проблем, дає змогу значно підвищити рівень професійної підготовки.

Висновки та перспективи подальших досліджень Практичний досвід та зміст дисципліни свідчать про те, що підготовка здобувачів ступеня доктора філософії зі спеціальностей А 6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями)

передбачає не лише засвоєння фундаментальних теоретичних знань, а й формування дослідницьких, інноваційних і педагогічних компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах інклюзивного та спеціалізованого освітнього середовища. Навчальна дисципліна «*Технологія викладання фахових дисциплін*» відіграє ключову роль у забезпеченні цієї підготовки, оскільки забезпечує міждисциплінарний підхід до формування змісту навчання, орієнтує на практико-орієнтовану діяльність і сприяє розвитку здатності до інноваційного мислення.

Отже, цілісна методична організація навчального процесу за цією дисципліною сприяє формуванню компетентного, креативного й соціально відповідального науковця та педагога, здатного здійснювати професійну діяльність відповідно до сучасних викликів у сфері спеціальної освіти.

Під час організації подальшої роботи з підготовки докторів філософії за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) перспективним напрямом навчання є SMART-технології, які буде враховано у подальшій роботі з усіма учасниками освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартинчук, О. В. (2024). Проблема кадрового забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами в контексті євроінтеграційних змін в Україні у післявоєнний період. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*, 330–334. <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50883/>
2. Миронова, С. П. (2025). Компетентнісний підхід до реалізації методів підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти. *Inclusion and Diversity*, 5, 38–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.8>
3. Освітньо-наукова програма підготовки здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальністю «А 6 Спеціальна освіта». (2025). Київ. ІСПіП. Режим доступу: https://ispukr.org.ua/?page_id=7286
4. Чеботарьова, О. (2025). Нова українська школа: сучасний зміст та практики навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 117(1), 97–114. <https://doi.org/10.33189/ectu.v117i1.215>

5. Чеботарьова, О. В. (2022). Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *Особлива дитина: навчання та виховання*, 3, 40–51. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113>

6. Chebotariova, O. (2022). Results of competence formation in parents of children with moderate intellectual disabilities. Chobanian, A., Boriak, O., Kolyshkina, A., Kolyshkin, O., Dehtiarenko, T., Chebotariova O. (2022). *Wiad Lek.* P.1861–1868. (in English) DOI: 10.36740/WLek202208108

7. V. Zasenکو, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka (2022) Assessment of Compliance with Healthy Lifestyle Standards by the Instructional Staff of Higher Educational Institutions /Ivan M. Okhrimenko, Viacheslav V. Zasenکو, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka, Iryna A. Holovanova/ *Acta Balneologica // JOURNAL OF THE POLISH BALNEOLOGY AND PHYSICAL MEDICINE ASSOCIATION / TOM LXIV NUMBER 5 (171)/ bimonthly september-oct.* p. 463.(in English) DOI: 10.36740/ABAL202205115

8. Popovych, I., Yaremchuk, N., Yakovleva, S., Kariyev, A., Sadykova, A., & Kulbida, S. (2024). Research on the Types of Future Teachers' Self-Realization Under Conditions of a Digital Educational Environment. *Journal of Education Culture and Society*, 15(1), 435–451. <https://doi.org/10.15503/jecs2024.1.435.451>

9. Раєвська Я., Кульбіда С., Лавлінський Р., Сениця Н. Психоемоційна стабільність особистості в період суспільних трансформацій. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2025. No 13. С. 519–543. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-21>

REFERENCES

1. Martynchuk, O. V. (2024). Problema kadrovoho zabezpechennia osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v konteksti yevrointehratsiinykh zmin v Ukraini u pislivoiennyi period [The problem of staffing education for people with special educational needs in the context of European integration changes in Ukraine in the post-war period]. *Korektsiino-reabilitatsiina diialnist: stratehii rozvytku u natsionalnomu ta svitovomu vymiri*, 330–334. [in Ukrainian].

2. Myronova, S. P. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid do realizatsii metodiv pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity [Competency-based approach to the implementation of methods for training future special education specialists]. *Inclusion and Diversity*, 5, (s. 38–41). <https://doi.org/10.32782/inclusion/2025.5.8> [in Ukrainian].

3. Osvitno-naukova prohrama pidhotovky zdobuvachiv stupenia doktora filosofii za spetsialnistyu «A 6 Spetsialna osvita» [Educational and scientific program for the preparation

of candidates for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty «A 6 Special Education»]. (2025). Kyiv: ISPiP. Retrieved from https://ispukr.org.ua/?page_id=7286 [in Ukrainian].

4. Chebotarova, O. (2025). Nova ukrainska shkola: Suchasnyi zmist ta praktyky navchannia uchniv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [New Ukrainian School: Modern Content and Practices of Teaching Students with Special Educational Needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 117(1), 97–114. <https://doi.org/10.33189/ectu.v117i1.215> [in Ukrainian].

5. Chebotarova, O. V. (2022). Navchannia ta pidtrymka ditei z porushenniamy intelektualnogo rozvytku v umovakh viiny: Porady pedahoham [Teaching and supporting children with intellectual disabilities in wartime: advice for educators]. *Osoblyva dytyna: navchannia ta vykhovannia*, 3, 40–51. <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113> [in Ukrainian].

6. Chebotariova, O. (2022). Results of competence formation in parents of children with moderate intellectual disabilities. Chobanian, A., Boriak, O., Kolyshkina, A., Kolyshkin, O., Dehtiarenko, T., Chebotariova O. (2022). *Wiad Lek.* P.1861–1868. DOI: 10.36740/WLek202208108 [in English].

7. V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka (2022) Assessment of Compliance with Healthy Lifestyle Standards by the Instructional Staff of Higher Educational Institutions /Ivan M. Okhrimenko, Viacheslav V. Zasenka, Olena V. Chebotaryova, Alla L. Dushka, Andrii V. Lapin, Nataliia O. Kvitka, Iryna A. Holovanova/ *Acta Balneologica // JOURNAL OF THE POLISH BALNEOLOGY AND PHYSICAL MEDICINE ASSOCIATION / TOM LXIV NUMBER 5 (171)/ bimonthly september-oct.* p. 463. DOI: 10.36740/ABAL202205115 [in English].

8. Popovych, I., Yaremchuk, N., Yakovleva, S., Kariyev, A., Sadykova, A., & Kulbida, S. (2024). Research on the Types of Future Teachers' Self-Realization Under Conditions of a Digital Educational Environment. *Journal of Education Culture and Society*, 15(1), 435–451. <https://doi.org/10.15503/jecs2024.1.435.451> [in English].

9. Raievska Ya., Kulbida S., Lavlinskyi R., Senytsia N. Psykhoemotsiina stabilnist osobystosti v period suspilnykh transformatsii. *Insait: psykholohichni vymiry suspilstva*. 2025. No 13. S. 519–543. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-21> [in Ukrainian].

ХРОНІКА. ПОДІЇ. КОМЕНТАРІ

Шановні читачі!

Просимо звернути увагу на вимоги до подання статей. Подання рукопису статті до розгляду журналу передбачає:

- надання **Довідки від автора**;
- оформлення тексту статті відповідно до **Вимог до оформлення авторських рукописів**.

Вимоги до оформлення авторських рукописів

Стаття надсилається у форматі Microsoft Word з розширенням .doc, .docx чи .rtf. Назва файлу відповідає прізвищу автора.

Мова публікації: українська або англійська.

Обсяг статті: 12–21 сторінки (разом із анотаціями, таблицями, графіками і літературою).

Оформлення статті:

- поля: зверху і знизу – 2,5 см, ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см;
- шрифт – Times New Roman, кегль – 14, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25;
- усі ілюстрації, графіки та таблиці мають бути чіткими і розбірливими та розміщені безпосередньо у тексті, після відповідного посилання.

Реквізити статті:

- УДК (у лівому верхньому кутку);
  - **НАЗВА СТАТТІ** українською мовою; жирний шрифт, розміщення по центру, великими літерами;
  - **ПРІЗВИЩЕ**, ім'я, по-батькові автора (жирний шрифт, прізвище великими літерами), науковий ступінь, вчене звання (за наявності), посада, місто, країна; емейл; відомості з orcid.org та <http://www.researcherid.com> (за наявності);
  - українською мовою (12 шрифт, одиничний інтервал);
  - анотація (не менше 100–150 слів);
  - ключові слова (3–5 слів; слова «Ключові слова:» виділено жирним шрифтом);
  - англійською мовою (12 шрифт, одиничний інтервал):
  - ім'я, прізвище (жирний шрифт), назва організації-місця роботи, місто, країна;
  - назва статті (жирний шрифт);-- анотація (не менше 150–250 слів);
  - ключові слова (3–5 слів; слова «Key words:» виділено жирним шрифтом).
- Анотації мають бути обсягом не менше 1800 та не більше 2300 знаків без пробілів.

В анотаціях, згідно з вимогами міжнародних наукометричних баз, необхідно відобразити такі елементи: 1) мета статті; 2) методи/методики дослідження (або Процедура дослідження); 3) результати; 4) висновки.

ТЕКСТ (14 шрифт, звичайний)

Основний текст статті повинен складатися з наступних розділів (змістових елементів, які у тексті мають бути виділені жирним шрифтом):

Актуальність дослідження – здійснюється постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій – у яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Мета статті – постановка завдання.

Методи дослідження – процедура дослідження.

Результати дослідження – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

У статтях, що написані англійською мовою, необхідно виділити такі елементи: Introduction, Analysis of relevant research, Aim of the Study, Research Methods, Results, Conclusions.

ЛІТЕРАТУРА (слово «Література» – жирний шрифт, великими літерами) оформлена відповідно до вимог ДАК (Бюлетень ДАК України. – 2008. – № 3. – С. 9–13), інтернет-посилання у тексті супроводжуються повними й коректними URL-адресами. Прізвища виділяються курсивом.

Упорядкування списку використаних джерел здійснюється за стилем АРА. Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела здійснюються за стилем АРА (наприклад: Петренко, 2008; Петренко & Сидоренко, 2015; Smith, Grimm & Shell, 2017); якщо відома сторінка джерела, то вона подається через двокрапку (наприклад: Петренко, 2008: 125).

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

Якщо немає перекладу бібліографічних даних джерела англійською мовою, то транслітеруються прізвища й ініціали авторів, назви статей та видання. Послідовність і оформлення елементів транслітерації джерел відповідно до вимог АРА, 2010.

Для **транслітерації українських** джерел рекомендуємо скористатися онлайн-сервісом: <http://ukrlit.org/transliterations>.

Якщо є переклад бібліографічних даних джерела англійською мовою (назви статей і видання), то транслітеруються лише прізвища й ініціали авторів. Послідовність і оформлення елементів бібліографічних даних відповідно до вимог АРА, 2010.

У разі виявлення невідповідності оформлення статті вимогам до оформлення авторських рукописів повертаємо авторам матеріали на доопрацювання.

Додаткову інформацію, терміни та посилання Ви можете знайти на сайті журналу http://ojs.csnukr.in.ua/index.php/Exceptional_child/publications_instructions

З повагою, редакція журналу

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Бабяк – кандидат психологічних наук, старший дослідник, завідувач відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Наталія Баташева – кандидат психологічних наук, вчений секретар Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Ірина Гладченко – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Еляна Данілавічюте – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Валентина Жук – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

В'ячеслав Засенко – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, почесний директор, радник Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Олексій Кіргізов – аспірант, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Алла Колупаєва – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу інклюзивного навчання, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Світлана Кульбіда – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу української жестової мови, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Світлана Литовченко – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Оксана Мякушко – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Олег Орлов – кандидат психологічних наук, заступник директора з науково-експериментальної роботи, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Андрій Пех – аспірант, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Леся Прохоренко – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Юлія Рібцун – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Ірина Сухіна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Оксана Таранченко – доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Людмила Трофименко – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Ігор Хотенюк – аспірант, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Олена Чеботарьова – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, Інститут спеціальної

педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Наталія Ярмола – кандидатка педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.